

KAPLIČKA NA NÁVSI, KŘÍŽEK V POLÍCH

almanach konference

Místní komunita a drobné památky

Česká Lípa 13. – 14. 5. 2006

KAPLIČKA NA NÁVSI, KŘÍŽEK V POLÍCH

almanach konference
Místní komunita a drobné památky
Česká Lípa 13. – 14. 5. 2006

Vychází za laskavé podpory Nadace VIA

Kaplička na návsi, křížek v polích
© Drobné památky severních Čech, 2006
© Jarmila Štogrová, 2006

ISBN 80-239-7306-1

Obsah

Jarmila Štogrová: Úvod	7
Program konference	8
Miroslav Pröller: Občanské sdružení Drobné památky severních Čech	10
Jaroslav Slabý: Dokumentace památek; Drobné památky obce Ralsko	12
Aleš Palán: Kapličky pro Zdeňka Čížkovského a kapličky v médiích	26
Natalie Belisová: Obnova drobných sakrálních památek na teritoriu NP České Švýcarsko	29
Petr Juřák: Drobné nemovitě památky sakrálního charakteru na Frýdecko-Míšecku	42
Josef Hurt: Dobrovolné iniciativy severních Čech v ochraně památek	56
Jan Moravec: Pozemkové spolky a ochrana drobných památek	59
Josef Štogr: Dárcovství a důstojný stav sakrálních staveb	64
Irena Bukačová: Krajina a drobné památky	68
Jindřich Nusek: Historické struktury krajiny a obnova drobných památek	77
Petr Císařovský: Pšovka - okrašlovací spolek Kokořinska; 100 křížů pro severní Čechy	80
Památníček u cesty	83
Jarmila Štogrová: Mech a náletové křoví (odpovědi na dotazník)	86
Milan Šebek: Odpověď na dotazník o drobných památkách	102
Jan Nepomuk Jiříště: Spolupráce s občanským sdružením Drobné památky severních Čech očima duchovního správce	105
Jiří Fiedler: Vážení přátelé	112
Miroslav Horák, Václav Pošmourný: Jak jsme opravovali drobné sakrální památky (CHOPOS)	114
Jindřich Nusek: První pomoc kapličkám (K rekonstrukci drobných památek)	122
Jindřich Hodač: Jednoduché metody měřické dokumentace malých památkových objektů ..	127
Vratislav Nejedlý: Opravy drobných kamenných památek	132
Zdeněk Vitáček: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě	137
Nadace VIA	139
Knižní hlídka	140
Účastníci konference	142
Pavel Čech: Chvála starých cest	143

Poznámka editora:

Pravopis jednotlivých příspěvků byl upraven podle pravidel, kromě těch míst, která charakterizují jazyk autora a jeho osobní přístup k tématu. Jde především o použití pojmu Boží a boží muka, dále o slova filosofie – filozofie apod.

Stylistické úpravy nebyly prakticky použity v odpovědích na dotazník, aby se neztratila autenticita textů.

Obrazové přílohy byly přizpůsobeny rozsahu a technickému provedení almanachu.

Bohužel se nepovedlo i přes několikrát upomínání získat příspěvky všech účastníků konference. Je to škoda zvláště proto, že šlo o podnětné a návodné texty, které by jistě ocenili čtenáři tohoto almanachu, který byl vydán v nákladu 400 kusů (proti původně zamýšleným 150), aby mohl sloužit také jako praktická příručka pro přátele drobných památek.

Almanach Kaplička na návsi, křížek v polích byl zamýšlen nejprve jako prostý sborník příspěvků, které byly proneseny na konferenci na téma „Místní komunita a péče o drobné památky“, konané ve dnech 13. - 14. května ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě.

Již průběh prvního dne ale ukázal, že témata referátů by bylo vhodné doplnit dalšími zkušenostmi, praktickými radami a návody. Soustředili jsme proto i texty, které na konferenci nebyly zmíněny, ale které jsme znali nebo nám je účastníci doporučili k uveřejnění. Z almanachu se tak stává spíš jakási příručka pro všechny, kdo se drobnými památkami zabývají – najdou tu odpovědi na otázky po dokumentaci, záchraně a péči o různé typy objektů, odkazy a literaturu, seznámí se s rozmanitostí drobných památek v některých regionech, s prací sdružení i jednotlivců a také osobní výpovědi a názory.

Sborník jsme mohli vydat díky Nadaci VIA, která podpořila setkání v České Lípě i tuto publikaci. Nejen za to jí patří náš dík. Nadace intenzivně podporuje také projekty záchrany a obnovy drobných památek. Mnohé kapličky, křížky, Boží muka, sochy v přírodě, ale i stavby u studánek a pramenů byly rekonstruovány z programu Fond kulturního dědictví. Z těchto prostředků byly opraveny některé objekty v okolí České Lípy, granty obdrželo i občanské sdružení Drobné památky severních Čech, které se se mnou ujalo organizace konference a vydání almanachu.

Konference v České Lípě byla již několikátou akcí, kde se mohli přátelé drobných památek blíže poznat. Po výstavě v pražském Arcibiskupském semináři v r. 2003 následoval seminář o zaměřování a dokumentaci pomocí fotogrammetrie, v r. 2004 setkání v Praze a ve Vlašimi, letos v září se chystá setkání a výstava v Krásné Lípě. Jak potřebná jsou taková setkání nejlépe vystihují slova jednoho z účastníků: Nejprve jsme si mysleli, že je nás pár nadšenců a že nikdo nemá o kapličky zájem. Povzbudilo nás, když jsme se seznámili s nám podobnými – a teď jsme schopní už si pomáhat. A kdo ví, co bude dál – třeba „hrstka bláznů nakazí celé město“.

Kaplička na návsi, křížek v polích

konference na téma Místní komunita a péče o drobné památky, 13. – 14. května 2006

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Jaroslav Slabý, Jablonné v Podještědí, etnograf Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě:

Dokumentace drobných památek

Aleš Palán, Praha, redaktor Katolického týdeníku, příloha Doma:

Mediální a knižní prezentace drobných sakrálních památek; Soutěž na Moravě a v Čechách

Natalie Belisová, Děčín, Národní park České Švýcarsko:

Obnova drobných památek v NP České Švýcarsko

Petr Juřák, Frýdek-Místek, Muzeum Beskyd:

Drobné nemovitě památky sakrálního charakteru na Frýdecko-Místecku

Josef Jiříčka, Vimperk, Správa Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava:

Opravy drobných kamenných památek v NP Šumava

P. Josef Hurt, Most, katolický kněz, Litoměřická diecéze - Krušnohorský vikariát:

Dobrovolné iniciativy severních Čech v ochraně památek

Josef Štoger, Praha, nezávislý konzultant:

Filantropie, význam místního dárcovství

Jan Moravec, Praha, ČSOP:

Pozemkové spolky a drobné památky

Jindřich Nusek, Vlašim, Muzeum Podblanicka:

Historické struktury krajiny a obnova drobných památek

Irena Bukačová, Kralovice, Muzeum Mariánská Týnice:

Drobné památky a krajina - typy, vývoj, vztahy

Miroslav Pröller, Česká Lípa, občan, sdružení Drobné památky severních Čech:

Činnost sdružení, zkušenosti

Martin Šerák, Vyšší Brod, Památkářská obec českokrumlovská:

Litínové kříže – původ, využití, konzervace

Petr Císařovský, sochař, Blatce, Pavel Žert, Praha, Občanské sdružení Pšovka:

Sdružení Pšovka a 100 křížů pro severní Čechy

Výlet po obnovovaných drobných památkách Zákupska

Trasa: sídliště Špičák – Písečná – Nový Šidlov – Starý Šidlov – Lasvice – Zákupy

Na trase zaniklé i opravené kovové kříže s kamenným soklem, smírčí kříž, kapličky, kaple sv. Valentýna, kterou zachraňuje sdružení Drobné památky severních Čech, kaple přebudovaná k rekreaci atd. U kaple sv. Valentýna promluvil římskokatolický kněz z Bělé pod Bezdězem P. Jan Nepomuk Jiříšťa.

Základní okruhy referátů a diskusních příspěvků

Smysl záchrany, obnovy a udržování drobných památek pro místní komunitu:

- jednotlivci (obyvatelé, vysídlenci, chalupáři), občanská sdružení, okrašlovací spolky, ochránci přírody, školy, obce
- Co to pro nás znamená?
aspekty duchovní; dluh minulosti; estetické vnímání konkrétního místa; zaměstnání pro místní řemeslníky i jednotlivce...
- Co se kolem opravy drobné památky odehrává?
svěcení, poutě, obnova místní tradice, naučná stezka

Způsob obnovy drobných památek z hlediska památkové péče (nová podoba staré památky):

- a) pro kapličky, kaple křížových cest:
původnost materiálů a barevnost omítek, pokud se zachovala dokumentace nebo se provedl průzkum, nahrazování ztracených obrazů nebo plastik díly současných výtvarníků
- b) pro Boží muka a kříže:
nahrazování ztracených křížů současnými, použití křížů ze hřbitovů. Plechové kříže. Sokly.
- c) plastiky ve volné krajině
- d) pomníky padlým v 1. válce (významné zvláště pro Sudety)
- e) jednotné univerzální metodiky obnovy

Dokumentace, evidence a inventarizace:

Existuje již celostátní evidence, které regiony mají svoji inventarizaci, jak je počet drobných památek v čase proměnlivý? Jaké památky jsou zahrnuty do inventarizace?

- muzea, sdružení, jednotlivci, dříve okresní konzervátoři

Financování oprav, hledání zdrojů:

Pomoc při obnově velkých sakrálních objektů a další využití těchto památek - od kapliček ke kostelům a klášterům

Pořadatelé:

Jarmila Štogrová, <http://kaplicky.unas.cz>, homobonus@seznam.cz

Miroslav Pröller a sdružení Drobné památky severních Čech, miroslav.proller@cmail.cz

ve spolupráci s Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě

za finanční podpory Nadace VIA

Občanské sdružení Drobné památky severních Čech vzniklo v prosinci r. 2002. Podnětem k jeho vzniku byl stav drobných sakrálních památek na Českolipsku, který byl zjištěn během dokumentace těchto památek pro Vlastivědné muzeum a galerii v České Lípě. Občanské sdružení si dalo za úkol nejen dokumentovat drobné památky, ale hlavně je obnovovat a udržovat. Ve sdružení byli od jeho počátku lidé, kteří měli k památkám blízko – pracovníci národního památkového ústavu, restaurátoři, řemeslníci. Proto jsme hledali finanční zdroje, za které by bylo možné památky opravovat. Na katastru každé obce byly vytipovány

nejpoškozenější drobné památky a u nich byl navržen způsob obnovy a cena, za kterou by bylo možno tyto památky obnovit. Jednotlivým obcím pak byly zaslány informační dopisy o občanském sdružení, kde byly navrženy nejrůznější varianty možné spolupráce a v příloze byly fotografie poškozených památek s návrhem na jejich obnovu s cenou opravy. Tím začala spolupráce mezi obč. sdružením a obcemi. U památek, jako jsou např. rozvalené sokly po kovových křížích, provádí obč. sdružení obnovu zcela svépomocí, pouze za náklady na dopravu a materiál, a u drobných památek, na které se nedaří najít žádné vnější finanční prostředky, platí obnovu přímo sdružení ze svých prostředků. Přístup obcí k poškozeným památkám na vlastních katastrech je různý – některé obce odmítají poskytovat finanční prostředky na památky, které nestojí na pozemku patřící obci, jiné obce naopak opravují drobné památky na svém katastru bez ohledu na jejich majitele (majitele pozemku, na kterém stojí). Sdružení během své existence již čerpalo finanční prostředky z mnoha zdrojů – z grantů krajského úřadu, Nadace VIA, Nadace OF, z Programu 2000 Lesů ČR, z grantů regionálních nadací, významnou měrou se na opravách podílejí také soukromí dárci, ať už z řad obč. sdružení či našich příznivců. I když většina drobných památek není zapsána do seznamu státem chráněných památek, je třeba při jejich obnově úzce spolupracovat s restaurátory a pracovníky národních památkových ústavů, zvláště co se týče druhu použitého materiálu, způsobu opravy a výsledného vzhledu opravené památky.

Postupem času se naše činnost zaměřila také na větší zdevastované sakrální památky – kaple a kostely. Začali jsem pomáhat jednotlivým farnostem získávat finanční prostředky na jejich obnovu kostel v Drchlavě, Pavlovicích, Stvolínkách, Chlumu, Ladech u České Lípy. O kostel Nanebevzetí Panny Marie v Konojedech a kostel Nejsvětější Trojice v Petrovicích u Jablonného v Podještědí se přímo na základě písemné dohody s vlastníkem staráme. Spolu s kostelem sv. Jakuba v Bořejově se v nich snažíme pořádat nejrůznější kulturní

akce, „oživit“ je v době, kdy se v nich už nekonají bohoslužby, a tak je dostat do podvědomí místních obyvatel a veřejnosti, aby se na ně našly finanční prostředky. Kapli Nejsvětější Trojice v Horkách u Dubé má sdružení dlouhodobě pronajatou a kapli sv. Valentýna v Novém Šidlově jsme od majitele dokonce odkoupili, byla to poslední možnost, jak ji zachránit před úplným zánikem. Finanční prostředky na tyto památky pomáháme získávat z dotací krajského úřadu, ze střešního fondu Ministerstva kultury ČR, z Programu záchrany architektonického dědictví Ministerstva kultury ČR a od jednotlivých obcí.

Pokud mám shrnout činnost občanského sdružení Drobné památky severních Čech, tak je třeba konstatovat, že naše očekávání, s kterými jsme sdružení zakládali, byla zcela naplněna. Občanské sdružení jako právnická osoba je zcela respektováno při jednání se zástupci státní správy i samosprávy, má možnost čerpat z nejrůznějších zdrojů a je i seriózním partnerem pro sponzory. Založení občanského sdružení se jeví jako ideální forma možné pomoci sakrálním památkám.

Kontakt:

Miroslav Pröller

předseda obč. sdružení Drobné památky severních Čech

Nám.T.G.M. 169

470 01 Česká Lípa

tel:603976223, 487356040

miroslav.proller@cmail.cz

www.pamatky.ceskalipa.org

č.ú.5554002107/8150, HSBC Bank Praha

Úvod

Lidé, žijící před staletími ve zdejší krajině, se snažili do svého okolí zakomponovat i prvky a objekty, které zdůrazňovaly smysl života. Na význačných místech tak stavěli různé křížky, kaple, kapličky, Boží muka či pomníky a památníky. Nacházely se při cestách, na křižovatkách, uprostřed obcí či před jednotlivými domy. Každý z těchto objektů měl svůj důvod, proč stojí na určitém místě. Žil svým vlastním životem a jeho historie byla předávána nejčastěji ústním podáním, které je dnes z velké části zapomenuto. Mohou

se k nim vztahovat pověsti, legendy či pověrečná vyprávění. Jsou za nimi ukryty osudy našich předků, kteří žili ve zdejší krajině. Spoluvytvářejí místní názvy a mnohé slouží též jako orientační body.

Často se vznikem těchto objektů vznikaly i fundace (nadace), které sloužily na údržbu a u kaplí např. na dotaci mší v kapli sloužených. Bylo ctí každého zřizovatele objekt udržovat v dobrém stavu. Starost a vazba rodiny na určitý objekt byla ve své době samozřejmostí. Tento stav byl narušen odsunem německého obyvatelstva po skončení 2. světové války. Původní vazby k těmto drobným památkám byly přetřhány a jen ojediněle navázali noví osídlenci na tuto tradici. Nově vzniklé národní výbory povětšinou neměly zájem přispívat na údržbu objektů, které považovaly za neužitečné. Velké ohrožení památek, především sakrálních, přinesla změna režimu v r. 1948. Památky začaly postupně chátrat, nebo byly dokonce jako objekty „nepřátelské ideologie“ likvidovány. Rovněž zákaz oprav památek, především lidové architektury, způsobil velké ztráty.

I přesto některé drobné památky přežily až do dnešních dnů, i když mnohé v žalostném stavu, a tvoří nedílnou součást naší krajiny. Snahou Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (VMG) je zdokumentovat stávající drobné památky.

Stručná historie dokumentování

Standbilder – 1. polovina 19. století (kolem r. 1835)

V tomto období vydávají C.k. místodržitelské orgány pokyn k vedení pamětihodností a pamětních kronik; církev si uvědomuje, že vlastní řadu pamětihodností i mimo kostely a kaple, na které je třeba poukázat a evidovat je především z důvodů zajištění prostředků na jejich údržbu; hlavním posláním těchto soupisů bylo zjistit majitele či někoho, kdo se k památce hlásí a zavázat majitele či jeho potomky k údržbě památky; soupisy dělali kněží jednotlivých farností; výsledky poté záležely na jejich pečlivosti.

V r. 1850 vzniká C.k. ústřední komise pro zkoumání a zachování stavebních památek. R. 1873 byla její působnost rozšířena i na umělecké památky a starožitnosti. Zachování a dokumentaci památek v jednotlivých okresech měli na starost památkoví konzervátoři, které od r. 1853 jmenovalo ministerstvo kultu a vyučování. Ministerské nařízení nebylo důsledně dodržováno a časem upadlo v zapomnění. Z tohoto důvodu vydává Zemský národní výbor r. 1893 oběžník, ve kterém opětovně nabádá k ochraně památek. Oběžník byl zároveň prvním tematickým návodem k soupisu památek. Součástí oběžníku byl i podrobný výčet movitých a nemovitých věcí, považovaných za památky.

Systematické národní soupisy památek byly vedeny Archeologickou komisí České akademie věd. V rámci uměleckého místopisu Čech byly od r. 1895 vydávány jednotlivé svazky po politických okresech. Do r. 1937 vyšlo 47 svazků, které zahrnovaly převážně česky osídlené území. Německé oblasti byly zastoupeny pouze třemi svazky.

V r. 1912 zahájil svou činnost C.k. zemský úřad památkový pro Království české – původně zemský konzervátorát (po 1. sv. válce přejmenován na Státní úřad památkový v Praze, v r. 1920 zahájil činnost Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně). Ten společně s ministerstvem školství a národní osvěty si vyhradil právo připravit ucelený památkový zákon. Za dobu trvání první republiky k prosazení památkového zákona nedošlo.

System státní památkové péče v Československu navázal na zákony a předpisy rakousko-uherské monarchie recipované zákonem ze dne 28. října 1918 č. 11 Sb. Se vznikem jednotlivých ministerstev připadla památková péče, stejně jako archivnictví, knihovnictví, organizace muzejnictví, archeologie, záležitosti sběratelství, dozor nad obchodem se starožitnostmi a péče o umění a literaturu, ministerstvu školství a národní osvěty – IV. odboru, nazývanému osvětový. Po reorganizaci v r. 1928 příslušela správa těchto oblastí V. odboru, pojmenovanému národní osvěta.

1919 vzniká Státní ústav pro fotografování, měření a odlévání památek – později Státní ústav fotoměřický. Úkolem bylo odborné vyměřování, fotografování, kreslení a odlévání památek na celém území republiky. Tento ústav měl také připravit a vydat soupis památek v jednotlivých zemích Československé republiky (jen lístková kartotéka, později základ Uměleckých památek Čech z r. 1957).

Pomocnými orgány státních památkových úřadů byli okresní konzervátoři, jejichž funkce byla čestná a ministerstvo je jmenovalo na období 3 let (výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. 2. 1919 č. 680). Konzervátoři museli každý rok podávat památkového úřadu podrobnou zprávu o své činnosti.

V letech 1937 – 1938 byl připravován velký soupis památek podle zemí republiky. Okupační úřad v Praze však v r. 1939 rozhodl, že vydání soupisu omezí pouze na území protektorátu. Památkáři raději práci zastavili a vyčkávali změny poměrů. Dílo Zdeňka Wirtha a kolektivu Umělecké památky Čech vyšlo až v r. 1957.

Za druhé světové války byla státní památková péče pod dozorem úřadu německého státního sekretáře. V r. 1939 byla zřízena funkce dopisovatelů památkových úřadů, kteří měli pořizovat a doplňovat soupisové evidence, již dříve vedené na památkových úřadech.

Pohraniční oblasti obsazené Třetí říší spravovala částečně německá župní správa v Liberci, u níž byl zřízen samostatný památkový úřad, zčásti došlo k jejich přiřazení do správních oblastí zemských památkových úřadů ve Vídni, Linci, Mnichově a Vratislavi.

V r. 1945 byly zrušeny prakticky všechny změny provedené během okupace. Zmizela kategorie dopisovatelů, organizace ochrany památek se vrátila do stavu před válkou a opět spadala pod V. odbor ministerstva školství a národní osvěty.

Po r. 1945 na základě konfiskačních dekretů přešlo do vlastnictví státu velké množství památkově hodnotných budov a mobiliáře. Neexistoval však žádný orgán k zabezpečení a ochraně těchto památek. Zpočátku se tedy tohoto úkolu ujalo přímo ministerstvo školství. Zemský národní výbor (dále jen ZNV) přejímal rovněž do své péče i různé kulturní záležitosti, které před válkou příslušely ministerstvu školství a národní osvěty. Zasažoval tak i do oblasti památkové péče. Zemský národní výbor v Praze a Česká národní rada zřizuje již 11. května 1945 Sekretariát pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých a přírodních. Tato instituce pracovala při kulturní komisi Zemského národního výboru. Svou činnost zaměřil především na zajištění památek v pohraničních oblastech. Snažil se kontaktovat známé muzejníky, archiváře, konzervátory Státního památkového úřadu, ale i učitele místních škol a vyzýval je k evidenci a zajištění památek v jejich okolí. Opakovanými výzvami v rozhlase a v tisku také apeloval na všechny občany, aby se zajímali o památky ve své obci, upozorňovali na jejich případné ohrožení a především bezhlavě neničili německý majetek. Činnost tohoto Sekretariátu končí již v červnu 1945.

ZNV sám ustanovoval do funkcí památkových konzervátorů osoby navržené okresními národními výbory (dále jen ONV). Předpokládalo se, že nové ministerstvo školství, věd a umění jmenuje konzervátory dodatečně.

Poválečná doba si žádala provést soupisové práce z důvodu ověření stavu národního kulturního dědictví. ZNV tak zadával úkoly dosud oficiálně nejmenovaným konzervátorům. Současně jim zabezpečoval administrativní pomoc a podporu prostřednictvím ONV.

Na popud samotného prezidenta E. Beneše se začalo připravovat vytvoření samostatné organizace. Zákonem č. 137/1946 Sb. vzniká Národní kulturní komise, která svou činnost zahájila počátkem r. 1947. Šlo o první zákon zabývající se výhradně ochranou památek.

V souvislosti s novým systémem státní správy, založeném na krajském zřízení, v r. 1949 došlo k reorganizaci systému památkové péče. Výkonná pravomoc v oblasti památkové

péče přešla na krajské národní výbory (referáty školství, osvěty a tělesné výchovy), přičemž památky celostátního významu podléhaly přímo ministerstvu školství, věd a umění. Státní památkový úřad v Praze i jeho pobočka v Brně byly přeměněny na jednotný Státní památkový ústav, jehož hlavním úkolem se stala teoretická odborná pomoc v oblasti památkové péče, dále propagace a evidence památek. Národní kulturní komise byla zrušena.

V srpnu 1945 zaslal ZNV okresním národním výborům přípis, aby jmenovaly osobu odpovědnou za výkon ochrany památek a přírody jménem státu – tedy památkového konzervátora. Pro řadu míst na okrese se touto pověřenou osobou stal školní inspektor Josef Maštálko. (Oficiálně byl ministerstvem školství, věd a umění jmenován konzervátorem Státního památkového ústavu v České Lípě 10. července 1947).

Ze dne 11. května 1946 pochází oběžník ZNV s pokyny o fotografování a soupisu památek. Mělo jít o soupis globální, zahrnující naprostou většinu památek stavebních a také část mobiliářů.

Josef Maštálko byl 2. prosince pověřen prozkoumáním situace památek v území, kde se připravovalo vytvoření vojenského výcvikového pásma. Měl zajistit soupis památek, jejich fotodokumentaci a popis, a zároveň navrhnout převezení důležitých movitých památek do muzea. Cestování do území mezi Mimoní a Bezdězem bylo v zímě velmi obtížné, a tak byly nakonec uskutečněny čtyři jízdy s nákladním automobilem a přivezeno bylo asi 20 lidových skříní a truhel a řada dalších předmětů, které byly uloženy do muzea.

3. března 1948 vydal ONV v České Lípě Maštálkem sestavenou vyhlášku „Upozornění obyvatelstvu“, kde je obsažen soupis přírodních a historických památek, které má veřejnost ochraňovat a starat se o to, aby nebyly poškozeny. 21. února 1949 vydal kulturní referát ONV jménem Josefa Maštálka výzvu k soupisu umělecko-historických památek v mobiliářích kostelů, soukromých domů, národních podniků, úřadů a veřejných a soukromých sbírkách.

V r. 1950 Josef Maštálko odstoupil ze zdravotních důvodů z funkce okresního konzervátora. Jeho nástupcem se stává řídící učitel a též správce krajského muzea v České Lípě (podle volebního kraje) Bohumil Kinský. Ten funkci konzervátora vykonával pouze dva roky.

Funkci okresního konzervátora přebírá r. 1952 Břetislav Vojtíšek – dlouholetý ředitel zdejšího muzea.

V r. 1957 vychází Umělecké památky Čech. Současně s tím byly vydávány pokyny k dokumentování a doplňování. Objevují se i hlasy, aby se do ochrany památek zapojil i stát a určité věci ochránil zvláštním

zákonem. Tímto mezníkem se stal zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, který byl schválen 3. května 1958. Uzakoňoval mj. i vedení seznamů nemovitých i movitých památek. Začal se tak připravovat státní seznam památek. Jelikož na okresních národních výborech ještě neexistovala místa pracovníků památkové péče, byla veškerá agenda a jednání v oblasti památek přenesena na okresního konzervátora památkové péče. Nebyla to činnost jednoduchá, neboť Břetislav Vojtíšek byl nejen okresním konzervátorem, ale současně i ředitelem zdejšího muzea a tedy vlastně jediným odborným pracovníkem pro všechny společenskovední obory v muzeu zastoupené. Kromě konzervátorů se na dokumentaci měli podílet vlastivědní pracovníci a dobrovolníci.

V r. 1960 byly zákonem č. 36/1960 Sb. o územním členění státu vytvořeny nové, větší okresy a kraje. Okres Česká Lípa se zvětšil z původní rozlohy 510 km² na 1149 km². Na nově připojeném území se nacházela spousta památek, které bylo třeba rovněž zdokumentovat.

Na počátku 60. let vrcholil příprava na vytvoření státního seznamu památek.

Státní seznam nemovitých památkových objektů okresu Česká Lípa byl schválen školskou a kulturní komisí ONV dne 25. května 1964. Seznam zahrnoval tři základní skupiny objektů:

- a) hrady, zříceniny hradů a zámků
- b) lidové usedlosti – zemědělské usedlosti, obytná stavení, staré školy, kovárny apod.
- c) kulturní stavby – kostely, kaple, kapličky, farní budovy, hřbitovy, kříže, boží muka, morové sloupy.

Státní seznam movitých kulturních památek okresu Česká Lípa schválila školská a kulturní komise ONV dne 8. července 1965. Seznam zahrnoval církevní památky (oltáře, sochy, reliéfy, plastiky, mešní soupravy, monstrance, kalichy, zvony, varhany, křtitelnice, kazatelny, lavice, ozdobené tepané mříže...) a náhrobky.

V průběhu dalších let probíhalo doplňování tohoto seznamu. Nebylo to vždy jednoduché, neboť historickým argumentům byla nadřazena ideologie politická. Mnoho památek – převážně sakrálních a chátrajících objektů lidové architektury – se do seznamu nedostala.

Na dokumentaci a ochraně památek se podílejí konzervátoři památkové péče a jejich spolupracovníci na pozicích zpravodajů a dopisovatelů. Ti měli rozdělen okres na jednotlivé oblasti, které spravovali.

Objevovaly se nejrůznější typy katalogizačních lístků a karet sloužících k dokumentaci. Nechyběly ani pokusy o evidenci památek na děrné štítky. Jejich činností tak vznikl základ dnešního památkového archivu VMG.

Současná dokumentace vlastně přímo navazuje na činnost Břetislava Vojtíška a jeho spolupracovníků a jimi vytvořenou agendu, která je postupně zpracovávána. Na dokumentaci se podíleli nejen pracovníci muzea, ale také externí spolupracovníci. Část navázala na starší evidenční listy, ale jiní si vytvořili vlastní systém. Od r. 1997 se dokumentaci

drobných památek zabývá externí pracovník Miroslav Pröller, který se dokumentaci věnuje i nadále. Na základě zkušeností s dokumentací památek a s potřebou jejich jednotné podrobné dokumentace, vznikl ve VMG Česká Lípa počítačový program, do kterého lze zadávat všechny potřebné údaje potřebné k identifikaci památek a k jejich podrobnému popisu. Do programu lze ukládat fotografie a naskenované listinné materiály, lze v něm vyhledávat podle nejrůznějších zadaných parametrů, a také je možno tisknout, mimo evidenčních karet a fotografií, i souhrny jednotlivých dat. Každá památka má v programu svoji evidenční kartu, kde je zanesen název památky, katastr, parcela, datum evidence, jméno dokumentátora, popis památky, její historie, prameny, kde je o ní psáno, změny stavu apod. V příloze jsou pak fotografie a ostatní materiály, včetně nákresu a rozměrů. Data z různých počítačů zanesená v tomto programu lze sloučit do jedné databáze. VMG Česká Lípa nabízí tento program k dokumentaci památek i dalším zájemcům. Cena licence za základní verzi (bez možnosti přenosu dat) je stanovena na 1.500,- Kč.

Kontakt:

Jaroslav Slabý

Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

slaby@muzeum.clnet.cz

tel.: 487 824 145 kl. 32

Prameny:

Památková agenda okresního konzervátora státní památkové péče Břetislava Vojtíška, uloženo ve VMG Česká Lípa

Literatura:

Ladislav Smejkal: Památková agenda Josefa Maštálka 1945 – 1950,
in. Bezděz 12/2003, Česká Lípa 2003

Uhlíková Kristina: Národní kulturní komise 1947 – 1951, Praha 2004

Drobné památky obce Ralsko (ukázka z obsáhlé zprávy)

Jaroslav Slabý

Obec Ralsko se skládá z následujících částí: Boreček, Dolní Krupá, Hradčany, Kuřivody, Náhlov a Ploužnice. Jde o rozsáhlé území o rozloze 17 025 ha. Historický vývoj obcí, které se nacházejí a nacházely na dnešním katastrálním území obce Ralsko, byl přerušen vznikem vojenského výcvikového prostoru. Během působení armády, ať již naší či sovětské, ve výcvikovém prostoru, vzaly za své nejen drobné památky, ale i celé vesnice.

Zbýlé památky stojící volně v přírodě jsou vydány napospas nejen nepříznivému počasí, ale nemohou se bránit ani důsledkům lidské nevědomosti a vandalismu. Proto si zasluhují zvláštní péči, neboť jsou důležitým krajinnotvorným prvkem, který se v takovém množství nedochoval nikde v Evropě. Drobné památky zároveň vypovídají o historii oblasti, ale také o umění místních umělců a našich předků.

Tato zpráva obsahuje aktuální dokumentaci nalezených drobných památek nacházejících se na katastrálním území obce Ralsko k datu 31. 12. 2002. Pro relativně malý počet dochovaných památek jsou ve zprávě zařazeny kromě památek sakrálních (křížky, kapličky, boží muka...) také památky světské (pomníky, hraniční kameny, hroby...). Žádný z objektů není zapsán ve státním seznamu památkově chráněných objektů. Veškerá obnova a údržba je tedy na vlastních pozemcích, na kterých se tyto památky nacházejí. Okresní vlastivědné muzeum by rádo podpořilo další obnovu a údržbu těchto objektů, a to především v oblasti konzultační a organizační. Zároveň bychom rádi uvítali jakékoli další informace týkající se těchto památek – staré fotografie, svědectví starousedlíků, písemné prameny, kontakty na spolky rodáků v zahraničí, výpisy z kronik apod.

Východiskem pro dokumentaci byly mapy 1:10 000 vydané Českým úřadem zeměměřičkým a katastrálním v roce 2001 (2. přepracované vydání).

Název objektu: smírčí kříž /tzv.“dělový“/
Okres: Česká Lípa
Obec: Ralsko
Katastrální území: Ploužnice
Poloha: Lesní cesta (takřka neznatelná) nad Skelnou Hutí.

Přístupová cesta z křižovatky Mimoň – Kuřivody – Skelná Huť vychází průsek lesem po 600 metrech se nachází smírčí kříž - cca 5 m vlevo od průseku). Po tomto průseku půjdeme od křižovatky 1050 m a poté se na křížení vydáme vpravo. Po zhruba 200 metrech bude odbočovat cesta vlevo a ta nás dovede ke smírčímu kříži.

Pozor na spleť průseků a cest. V některých místech jsou cesty takřka neznatelné.

Mapa 1:10 000 : 03-31-17, zde značen jako památník

Fotodokumentace:

den: 20. 9. 2002
autor: Štěpánský
číslo filmu: 25 776
číslo snímku: 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28
uložení: pam. archiv

Popis:

Kamenný kříž, stojící na kamenné základně. Na čelní straně nápis

„Anno 1724
den 21.Feber
ist der meister
Melchor Plaht aus
Nimes allhier durch
Unglücksfall von einem
Baum erbärmlich
Zum Tode erchlagen worden.
Seines Alters 46 jah.

Rozměry:	základna	58 x 58 cm
	výška kříže	98 cm
	šířka ramen	50 cm
	šířka kříže	30 cm
	hloubka	23 cm

Dějiny: Viz nápis

Název objektu: Eustachova kaple
Okres: Česká Lípa
Obec: Ralsko
Katastrální území: Boreček

Poloha: Boreček část, ze silnice Mimoň – Hradčany odbočuje vpravo (za autobusovou zastávkou) místní komunikace, z ní po 250 metrech odbočuje vpravo lesní cesta, na níž se kaple nachází zhruba po 150 metrech. Při této lesní cestě se nacházejí dva betonové bunkry a několik palebných postavení po sovětské armádě.

Mapa 1:10 000 : 03-31-11

Fotodokumentace:

den: 15. 5. 2002
autor: Štěpánský
číslo filmu: 25 754
číslo snímku: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 34, 35, 36
číslo filmu: 25 767
číslo snímku: 1, 3
uložení: pam. archiv

Popis:

Zděná kaple z cihel na obdélném půdorysu. Uvnitř zbytky malby oltáře a menzy. Vnitřek silně poškozen nápisy v češtině a ruštině. Po pravé i levé straně ve stěnách půlkruhové výklenky, nad kterými jsou půlkruhová okna. Střecha zdá se nová včetně kříže na vrcholu.

Dějiny:

RNDr. Kühn Petr: Kaple sv. Egídia (Eustacha?), OVM 1998 nepubl.
„Roku 1712 ji nechala postavit velkovévodkyně Anna Františka Toskánská v lese Gehege, aby se zde mohl v lesní samotě a klidu věnovat své pobožnosti.“

Mařeniice - spomíná Ukřižování

- spomíná v centru obce, skupina 3 koch a vlastních pod-
stavců, ve sídli Kristus na kříži, vlevo od něj sv. Jan
Baptista, vpravo sv. Václav, z let 1831-33, zremontováno
1896, v roce 2002 opatřeno keram. náhledem a skleněnou
a lakovanou oblo
- nápis na podst. křížem/steht mein' hoch auf auch/und
lasset mich/ denn ich/ bin crucifixer etc podle bibl. ***
[sic] v tuto obliči náhl. křesťanská
nápis na podst. sv. Jan: Gedächtn' des Leibes/ der Reliquien/
von Franz Richter/ Schlemmerhof 1932.
nápis na podst. sv. Václava: Lasset mich/ einander aus/
Wettstreit in/ der Liebe und/ in guter/ Verken/annemern/
Wehr. V 10 K 240/ 1896.

Fotokámar: Pm 11/ 33-37, Pm 12/ 2-6
17. a 20. 7. 2001 Nitra

na podst. podstavce kříže nápis: Dem Andenken und zur Erinnerung
dem Anhalt gewidmet von den Ehrlichen Franz und
Magdalena Richter

Různý typy dokumentace v muzeu v České Lípě: Mařeniice – Ukřižování

Koncept
EVIDENČNÍ PAMÁTKOVÝ LIST

Kraj: Ústí nad Labem	Obec: Mimoň	Objekt: Socha Panny Marie v Pertoltické ul. a čp. 159/IV.	Kategorie: I.
Okres: Česká Lípa			
Čís. knih. vložky, pozemkové parcely:		Uživatel: MNV.	
Vlastník: MNV.		Udržovatel: MNV.	
<p>Popis: Socha Panny Marie zvláštního a jedinečného typu v městě Mimoň. /Typ P. Marie Svatošeráské nebo Čenstochovské - Jasně Hory v Petaku/. P. Marie s ježíškem v levé ruce, pravé ruce ed záští je uražena. Upřesněd před nohama sochy je nápis "S. Marie". Na zvýšeném obdélníkovém pedestalu je na levé straně relief sv. Antoina Paduánského s nápisem německým: "St. Antoni von Padua". Na pravé straně je relief sv. Prekopa s infuží na hlavě /mitrou/ a v ruce drží epatakou beru. má latinský nápis: "St. Prekepius". V předu na pedestalu je nápis: "Hennewiert durch Josef Pirskál Okenna Niemes. Datum 19 1/. 27. Další nápis na přední velké straně pedestalu: "Amne 1775 dne 26. Juny ist dies Statuen durch den Henneschiag zer Schretter fundiret anjet se aber von der Barn dörfter Gemeindet zewineviert werden."</p>			

1. Obec: Mimoň
Okres: Česká Lípa

2. Datum: Česká Lípa

3. Město: Severobohemí

4. Půl: západ

5. Půl: západ

EVIDENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY

6. Místní (katastrální) památka:
Socha Madony

7. Značka památky: 13 ap. 159/IV

8. Značka památky: 13 ap. 159/IV

9. Místní (katastrální) památka:
Socha Madony

10. Popis památky (včetně ochranné zóny, poz. 1. a 2. stupně): álessa

11. Přílohy: álessa

12. Přílohy: álessa

13. Přílohy: álessa

14. Přílohy: álessa

15. Přílohy: álessa

16. Přílohy: álessa

17. Přílohy: álessa

18. Přílohy: álessa

19. Přílohy: álessa

20. Přílohy: álessa

21. Přílohy: álessa

22. Přílohy: álessa

23. Přílohy: álessa

24. Přílohy: álessa

25. Přílohy: álessa

26. Přílohy: álessa

27. Přílohy: álessa

28. Přílohy: álessa

29. Přílohy: álessa

30. Přílohy: álessa

31. Přílohy: álessa

32. Přílohy: álessa

33. Přílohy: álessa

34. Přílohy: álessa

35. Přílohy: álessa

36. Přílohy: álessa

37. Přílohy: álessa

38. Přílohy: álessa

39. Přílohy: álessa

40. Přílohy: álessa

41. Přílohy: álessa

42. Přílohy: álessa

43. Přílohy: álessa

44. Přílohy: álessa

45. Přílohy: álessa

46. Přílohy: álessa

47. Přílohy: álessa

48. Přílohy: álessa

49. Přílohy: álessa

50. Přílohy: álessa

51. Přílohy: álessa

52. Přílohy: álessa

53. Přílohy: álessa

54. Přílohy: álessa

55. Přílohy: álessa

56. Přílohy: álessa

57. Přílohy: álessa

58. Přílohy: álessa

59. Přílohy: álessa

60. Přílohy: álessa

61. Přílohy: álessa

62. Přílohy: álessa

63. Přílohy: álessa

64. Přílohy: álessa

65. Přílohy: álessa

66. Přílohy: álessa

67. Přílohy: álessa

68. Přílohy: álessa

69. Přílohy: álessa

70. Přílohy: álessa

71. Přílohy: álessa

72. Přílohy: álessa

73. Přílohy: álessa

74. Přílohy: álessa

75. Přílohy: álessa

76. Přílohy: álessa

77. Přílohy: álessa

78. Přílohy: álessa

79. Přílohy: álessa

80. Přílohy: álessa

81. Přílohy: álessa

82. Přílohy: álessa

83. Přílohy: álessa

84. Přílohy: álessa

85. Přílohy: álessa

86. Přílohy: álessa

87. Přílohy: álessa

88. Přílohy: álessa

89. Přílohy: álessa

90. Přílohy: álessa

91. Přílohy: álessa

92. Přílohy: álessa

93. Přílohy: álessa

94. Přílohy: álessa

95. Přílohy: álessa

96. Přílohy: álessa

97. Přílohy: álessa

98. Přílohy: álessa

99. Přílohy: álessa

100. Přílohy: álessa

Mimoň – socha Panny Marie

LIST OBJEKTU Památky okresu Česká Lípa		
Soubor objektů: 05 - Sochy a sousoší svatých		
Dokumentační název objektu: socha Panny Marie		Dokumentační číslo: 223
Kulturní památka č.:	Katastrální území: Mimoň	Číslo parcelní:
Poloha:		
Petrovická ulice, u plotu domu čp.159/IV		
Vznik a historie objektu:		Datace: 1775
Popis památky:		
<p>Podstavec - obdélníkového půdorysu s profilovanou římsou v horní části. Sokl - v přední části v dvojitém rytém rámu v horní části s vykrojenými rohy- v rámu nápis: ANNO 1775 DEN 26 JUNY IST DIES STATUEN DURCHENEN DONNERSCHLAG ZER SCHRETTER FUNDIRET ANJET ZO ABER VON DER BARZ DSRFTER GEMEINDET RENOVIERT WORDEN. Na levé straně soklu v mělkém výklenku s rámem s vykrojenými rohy vystoupil reliéf Sv. Prokopa - pod ním rytý nápis ST. PROKOPI. Na pravé straně v mělkém výklenku s rámem s vykrojenými rohy vystoupil reliéf sv. Antonína Paduaňského, pod ním rytý nápis ST. ANTONI VON PADUA. Hlavice - do stran vysazené římsy, v horní části dva kamenné zkracující se stupně, vrchol s rozlícenou římsou. Na horním stupni z přední strany rytý nápis S. MARIA. Pod tímto nápisem na širším stupni z přední strany nápis RENOWIERT DURCH JOSEF PIRZKAL ? NIEMES. Socha- v levé ruce drží Ježíška - ten má v levé ruce jablko a na hlavě korunku, pravou ruku má socha Panny Marie ustrašenou. Řasová sukně zdobená dvěma maletmi, na krku má náhrdelník, na hlavě korunku</p>		
Prameny:		
Zpracoval: Miroslav Pröller	Datum: 27.02.2000	
Přílohy: 2 x evidenční list, 4x foto - film č. 21		

© Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa, 2002

Eustachova kaple

Podstavec kříže sv. Jana Nepomuckého

Smírčí kříž (tzv. „dělový“)

Kapličky pro Zdeňka Čížkovského a kapličky v médiích

Aleš Palán

Na Moravě probíhá již třetí ročník a v Čechách úspěšně skončil ročník první - taková je bilance soutěže nazvané Kapličky pro Zdeňka Čížkovského. Cílem akce určené zejména pro farníky, sdružení křesťanské mládeže či skupinky ministrantů je nalézt a popsat drobné sakrální stavby v okolí svého bydliště. Dokumentace je prováděna pomocí popisu objektu, záznamu výpovědi pamětníků a fotografií.

Příběh Kapliček začal již v březnu 1948, kdy mladý učitel z jihomoravského Domanína a Bzence Zdeněk Čížkovský nečekal na to, až skončí ze dráty komunistických kriminálů (jak to tam vypadá, znal už od fašistů), a rozhodl se k emigraci.

Utíkal po střechách rychlíků, brodil se pohraničními řekami, přecházel po vysokohorských stezkách nejvyšších evropských hor. Živil se jako zemědělský podruh, dřel na stavbě silnic, v jedné luxusní lucemburské restauraci jedl zbytky po hostech, působil jako lyžařský instruktor v Alpách, ve Španělsku se staral o býky na koridě, hrál na piano v nevěstincích na Montmartru, na jihofrancouzských plážích portrétoval rekreanty, jezdil s cirkusem.

Když Zdeňka Čížkovského odvážela po 3 letech toulání z anglického přístavu Southampton zaoceánská loď do Jižní Afriky, čekal – v duchu svých předchozích zkušeností – že se tam uchytí jako zlatokop. Našel ale jiný poklad. Co se s ním na jihu černého kontinentu událo, nebylo pro nikoho větší překvapení než právě pro Zdeňka. Kluk, kterého maminka nechtěla pouštět ani ministrovat, aby zase neudělal nějakou ostudu, se stal knězem a vstoupil do řádu oblátů. Ne ovšem proto, aby se mohl věnovat teologii a kontemplaci. Nesmírně ho oslovila vstřícnost a bezprostřednost domorodců, chtěl žít mezi nimi, a jinou možnost zkrátka neviděl.

Zdeněk Čížkovský strávil přímo v buši mezi kmenem Zulu osm nejkrásnějších let svého života. Když ho začalo zlobit srdce, působil ve farnosti v městě Pinetown, staral se také o posrpnové české a slovenské emigranty. Do České republiky se vrátil po dlouhých tři a čtyřiceti letech.

Neznámá země – takový dojem na Zdeňka Čížkovského udělala Česká republika. Vzpomínal, jak v dětství jezdil k babičce do Tovačova a ta se v polích, když šli kolem křížku, zastavila, sklonila hlavu a pokřivovala se. Malý Zdeněk si ji za to trošinku dobíral. Ted' jezdil starý oblát, který se mezitím stal ředitelem Papežských misijních děl, po republice, a když mohl, pokaždé zastavil auto u opuštěných kapliček, křížků a Božích muk. Pomodlil se – i za babičku – a jel dál. Jak rád by věděl, kdo který křížek postavil, jak vznikl a proč. Nikdo mu nebyl schopen odpovědět, ani místní mnohdy nic nevěděli. Po čtyřiceti letech bolševické vlády se tyto sakrální stavbičky jako by nadále propadaly do nevědění. Pater

Zdeněk by tomu rád zabránil. V Ostravě se dal do kupy s lidmi z Telepace, v Katolickém týdeníku vyšel článku, za nápad se postavil biskup a akce byla na světě – děti ze všech moravských diecézí začaly do Kroměříže posílat svá pozorování zapomenutých kapliček a křížů ve svém okolí. Dávné příběhy ožily na kroměřížské faře a přibližovaly krajinu nejen „Afričanu“ Čížkovskému, ale zejména mladým ministrantům, skautům a všem vnímavým duším. První místo v prvním ročníku soutěže získaly děti ze Slavonic na rakouských hranicích. Popsaly osud kapličky, jejíž zázračnou vodou začal být napájen nedaleký velkoprasečák.

Po smrti Zdeňka Čížkovského se ideje nalézt a popsat drobné sakrální stavby chopila Moravsko slezská křesťanská akademie v Kyjově (MSKA, Svatoborská 27, 697 01 Kyjov, tel.: 518 616 462, 731 402 095, e-mail: j.presova@mukyjov.cz). V prvním ročníku soutěže se sešlo ke stovce příspěvků, později se zájem snížil na několik desítek přispěvatelů ročně (někteří ovšem zachytili více objektů). V českých zemích stojí za prvním ročníkem akce soukromá osoba Petr Šťastný, jeden z emigrantů, o které pater Zdeněk v Johannesburgu pečoval. (Římskokatolická farnost u kostela Panny Marie Královny Míru, Ve Lhotce 36, 142 00 Praha 4 - Lhotka, e-mail: bigben@telecom.cz) Jednou z motivací Petra Šťastného je i jakási splátka dluhu: pokračuje v činnosti muže, který mu otevřel cestu k víře. Z časových důvodů byl první ročník soutěže v Čechách zkrácen, a proto necelé dvě desítky došlých odpovědí nepokládá Petr Šťastný za neúspěch.

Organizátoři Kapliček vědí, že neobjevili Ameriku, a živě vítají, pokud se jim přihlásí jednotlivci či organizace s tím, že podobná akce již proběhla nebo probíhá.

Velkým problémem je rozdílná úroveň příspěvků, některé jsou zpracovány s hlubokým zájmem, jiné jen v podstatě formálně. Proto tedy není možné uskutečnit záměr, o kterém se dříve mluvilo, totiž vydat příspěvky ve sborníku či knize. Editor takového projektu by na některých místech musel místní šetření absolvovat v podstatě celé znovu.

Akce je organizována na přísně dobrovolnické bázi, odměnou zúčastněným může být publicita (organizátoři spolupracují zejména s křesťanskými médii Katolický týdeník a Radio Proglas), případně pár knih darovaných spřízněným nakladatelstvím. Akci Kapličky pro Zdeňka Čížkovského by podle mého názoru do dalších let pomohlo:

- 1) Vypracování metodiky popisu sakrálních staveb, které by zvládli i amatéři.
- 2) Koordinace projektu s jinými regionálními či jinak strukturovanými akcemi.
- 3) Shromáždění údajů na jednom místě.
- 4) Silnější mediální zaštitění celé akce, případně možnost publikačního výstupu.

Kdyby měl někdo ze čtenářů almanachu pocit, že může v jakékoliv z výše uvedených oblastí přiložit ruku k dílu, organizátoři akce budou jeho zájmem potěšeni. Vítány jsou i jiné a nové náměty.

Zmíněná mediální podpora je slabinou řady podobných aktivit; přitom putování za drobnými sakrálními stavbami je rubrikou, která může nalézt uplatnění v řadě periodik.

U novinářů je tato rubrika navíc velmi oblíbená: je totiž nekonfliktní a nehrozí zpětná negativní reakce, případně soudy, jako u řady politických a ekonomických textů. Někteří novináři si nechají příspěvek do rubriky rádi napsat externistou, přičemž se díky zmíněné žurnalistické bezproblémovosti rubriky nebojí použít práce i méně prověřeného dopisovatele. Jiní novináři se na místo rádi podívají sami a svou reportáž tak spojí s klidným a pokud možno prosluněným odpolednem.

Výlety v různých formách a názvech obsahují snad všechny celorepublikové deníky. Zvláště solidně je rubrika vedena v Lidových novinách (www.lidovky.cz), se kterými spolupracuje i paní Ivana Mudrová, autorka populárních a invenčně dělaných netradičních průvodců Kam značky nevedou I. a II. a Prahou s otevřenými očima I. a II. (knihy vydalo Nakladatelství Lidové noviny, www.ln.cz). Výlety známe z vysílání České televize (nejlepší je dát tip přímo regionálnímu redaktorovi ČT, tzv. „krajánekovi,“ který bývá činný v každém krajském městě), z mnoha časopisů a magazínů.

Zvláště velkou potřebu zaplnit novinový papír mívají Deníky Bohemia a deníky Moravia (www.mojenoviny.cz), které denně referují o poměrně malém regionu (okresu) a zájem o spolupráci na výletech zde bývá nadstandardní. Regionální tisk je vůbec vhodným příjemcem zpráv o „objevování“ drobných sakrálních staveb - zajímá ho místní dění a zajímají se o ně i jeho čtenáři; jde tedy o užší cílovou skupinu. Náklad některých okresních novin je přitom až 20 tisíc výtisků.

Zájem o takový druh zpráv pochopitelně mají i křesťansky orientovaná média: Katolický týdeník (www.katyd.cz), Rádio Proglas (www.proglas.cz), diecézní či farní časopisy (někdy je zde těžká domluva, ale pokud narazíte na osvěcenoého člověka, je to skvělá platforma pro zveřejňování příspěvků), nově byla zřízena televize Noe (www.tvnoe.cz). Požadavky novinářů na zpracování článků i jejich profesní úroveň je tak rozdílná, že pro jednání s nimi není možné dát obecné doporučení. Snad jen:

- 1) Novinář má vždy málo času, proto s ním jednejte podle toho.
- 2) Víc než dlouhá historie ho zajímá pověst či osobní svědectví vztahující se k objektu.
- 3) Novinář není architekt ani kunsthistorik, přesto je v oblasti, o které mluvíme, profesionálem on, a ne např. pracovník muzea, se kterým hovoří. Výsledný článek totiž není architektonickou studií, ale žurnalistickým formátem, ve kterém se lépe vyzná (nebo měl by vyznat) novinář než architekt.
- 4) Nepožadujte pokud možno nikdy autorizaci článku; novináře to zdržuje a může ho to odradit od další spolupráce. Nad pár drobnými věcnými chybami přimhuřte oko.
- 5) Nežádejte novináře o pomoc s propagací své akce, ale nabídněte mu skvělou možnost napsat o zajímavém projektu.
- 6) Pokud novinář napíše skutečně neomluvitelnou bezduchou slátaninu, neškrťte ho, prosím, přímo v redakci. Víc než samotné přidružení by mu vadily nejspíše poznámky kolegů.

Obnova drobných sakrálních památek na teritoriu Národního parku České Švýcarsko

Natalie Belisová

Krajina Národního parku České Švýcarsko je známá především svými přírodními hodnotami; s výjimkou jediné osady Mezná se jedná o téměř neosídlené území, hranice parku se pouze dotýkají okolních devíti obcí. Dalo by se očekávat, že se poloha území vně sídliště projeví absencí či alespoň výrazným omezením počtu sakrálních památek. Není tomu tak. České Švýcarsko je sice krajinou plnou pískovcových skal,

hlubokých roklí a rozsáhlých lesů, ale vliv člověka, stopy jeho duchovních potřeb, lze nalézt i zde. Důvodů pro vznik sakrálních objektů daleko od gruntů osadníků bylo mnoho; procházely zde kostelní stezky, zastavení vznikala na místech neštěstí (kterým zdejší komplikovaný reliéf „přál“), některá z nich dotvářela duchovní komfort zde četných areálů výroby lesních řemesel (zpracování smoly, uhlířství atd.). Tak jako všude, jsou dochovaná sakrální zastavení již pouhým zlomkem jejich původního počtu. Oproti objektům v intravilánu obcí, které se po poslední válce v některých lokalitách stávaly cíleným terčem vandalismu, zanikla většina „lesních zastavení“ spíše dlouhodobým nezájmem, prakticky nulovou péčí o jejich stav. Děčínsko a Šluknovský výběžek patří do oblasti postižené poválečnou proměnou obyvatelstva. Během dlouhého období, kdy se rodil vztah přistěhovalců k novému domovu a vytrácela se lhostejnost či nevráživost k „cizím památkám“, měla nejvíce šanci přežít především zastavení zhotovená z trvanlivého materiálu, nejlépe sekaná přímo do skal – skalní kaple, výklenky pro obrázky a reliéfy. I když posléze prakticky všechny niky přišly časem o obrazy, objekt jako takový byl těžko odcizitelný a poškoditelný; zůstal jako připomínka starého posvěcení místa. To se dnes projevuje jako velké plus, neboť ztratili-li se z krajiny kříž, muka nebo socha, pak se mnohdy po čase vytratila i tato informace (a s ní i pobídka pro dnešní usedlíky o obnovu zaniklého zastavení).

Zhruba před dvaceti lety nastal ve vztahu obyvatel k drobným památkám obrat. Sporadicky se začaly objevovat renovované objekty; výsledky těchto snah však převážně dokumentovaly absolutní neznalost nejen zdejších tradičních, ale pravděpodobně jakýchkoli jiných vzorů.

Pro příklad uveďme jednu z obsáhlejších akcí, která se odehrála v sousedních Lužických horách poblíž obce Jiřetín pod Jedlovou v osmdesátých letech. Neznámý dobročinec tam opravil řadu božích muk: zachované sokly dotvořil uniformně navýšením o betonový nástavec, kopírující použitou formu – kýbl. Na všechny osadil jednotejný vrcholový křížek ze svařované pásoviny. Přes dobrou vůli, v úctě k jeho času a prostředkům, které renovaci obětoval, byla ona zastavení před opravou Bohu i kolemjdoucím milejší a srozumitelnější.

Potřeba pozastavit chátrání a snaha vrátit důstojnou podobu zastavením byla dílem několika mála jednotlivců. Většinou se jednalo o nadšené amatéry nemající s renovací památek žádnou zkušenost. Při obnově zastavení tedy bylo používáno metod, osvojených během domácích kutilských prací. Takovouto akcí byla například oprava hřbitovního kříže na Sněžné v 80. letech 20. století. Jedná se o dílo krásnolipského sochaře Leopolda Zimmera z roku 1878; do čelní strany pískovcového soklu je vsazena mramorová deska s nápisem, vrchol tvoří železný kříž s litinovým korpusem Krista. U všech dochovaných děl tohoto sochaře je, bohužel, více než zřejmé, že výběru kamene Zimmer přílišnou péčí nevěnoval. Kámen není kvalitní; hloubkově zvětrává, obsahuje četná hlinitá ložiska, která jsou dnes vyplavována, a výrazně se mění povrch díla. Nejinak tomu bylo i na Sněžné. Železný kříž zkorodoval a roztrhnul římsu soklu. K záchraně hřbitovního kříže se odhodlala skupina trampů z osady Red River. Výsledek? Kámen nebyl ničím zpevněn, roztržená partie byla pouze stažena železnou obručí a chybějící část doplněna betonem. Dobrá vůle tu byla, ovšem památka „dostala na frak“. Příčiny poškození nebyly odstraněny: korodující zapuštění kříže bude i dále trhat sokl, betonový doplněk samovolně odpadne, snaha trampů přijde vniveč.

V této době byla historie drobných památek publikována v českém jazyce jen sporadicky, proto renovátoři věděli jen pramálo o jejich významu a neznali jejich původní výtvarné řešení. Tím se při svých obnovách dopouštěli četných prohřešků, a to nejen technologických.

Roku 1994 se z popudu RNDr. Zdeňka Patzelta zahájila obnova kříže, nazývaného před poslední válkou Kreuz bei der Hentschel - Schmiede v Brtníkách. Z celého zastavení se zachoval pouze bohatě profilovaný sokl, nápis v kartuši byl již z části nečitelný, vrcholová část chyběla. Sokl vztýčil Z. Patzelt a já byla požádána o zhotovení návrhu nového vrcholového kříže. Pro jeho podobu jsem použila řešení z muk v Jetřichovicích: nový kříž, dílo brtnického kováře Josefa Hercíka, tak má dnes konce ramen dotvořené motivem jetelového listu, spodní část vertikálního břevna je doplněna secesizujícím volutovým dekorem. Jakkoliv je výsledek výtvarně příjemný, přesto je opět ukázkou počáteční bezradnosti a neerudovanosti nadšenců. Při prohlídce sakrálních památek v okolí obce lze nalézt v nedaleké osadě Kopec sokl od stejné kamenické dílny i se zachovaným vrcholovým křížem. Již z pouhé znalosti zastavení v této oblasti mohlo být východiskem při obnově poznání, že tato muka mívávala vysoký železný kříž, na kterém byly připevňovány plechové malované siluety. Soupis křížů a soch farnosti Brtníky z roku 1836 tento předpoklad potvrzuje: autor seznamu udával, že na kříži byla nejen silueta Ukřižovaného Krista, ale i další tři svaté postavy (ve zdejším prostředí se objevuje vyjma tradiční kalvarijní skupiny Panna Marie, učedník Jan a Maří Magdalena i trojice Marii). Pouhým zopakováním vzoru z jiné, vzdálenější osady, tedy došlo k zmrazení místní tradiční podoby zastavení. Nápis byl prezentován galerijním

způsobem, barevně byla zvýrazněna pouze čitelná část; text je tedy pro kolemjdoucí nesrozumitelný. Jako estetická sakrální kulisa obce by kříž již obstál, jako konkrétní zastavení s vlastním příběhem nikoli...

Pokusy o obnovu historických nápisů na soklech přinášely zpočátku dost problémů. Ve chvíli, kdy se podařilo rekonstruovat jejich plné znění, zvedla se nezávidácná vlna odporu mezi místním obyvatelstvem. Nápisy byly samozřejmě vždy v německém jazyce a jejich renovace byla chápána jako negativní politikum. Naopak česká, nehistorická verze textu, by byla na oplátku trnem v oku starousedlíkům a návštěvům z řad bývalých obyvatel. Tak se někdy obnovovatelé uchýlovali k diplomatickému řešení: pokud to situace dovolila (text nebyl zahlobben do soklu) byl zhotoven nový nápis v latině, např. Ave Krux - unica spes, jejíž užití na sakrální památce již nikoho nepobuřovalo. Vzhledem k tomu, že památka by měla být v okolí vnímána pozitivně, aby neprovokovala k poškozování, ale spíše motivovala k ochraně, považují tento kompromis za možný. I ve starších dobách se totiž běžně při renovacích nerespektoval starý nápis a nový patron nechal při obnově zhotovit text dle svého uvážení jiný. Někdy se tak dělo i dosti „tvůrčím způsobem“; tak kupříkladu Michelův kříž v Jetřichovicích míval v kartuši nápis z roku 1863, který oslavoval zřizovatelku Franzisku Michelovou. To vše až do roku 1994, kdy bylo při obnově zjištěno, že se pod zbytkem olejového nápisu nachází zatmelený starší sekaný nápis z roku 1812, který prozradil původního zřizovatele Franze Michela.

Omyly, kterých se obnovovatelé zpočátku dopouštěli, jsou pocho-pitelné. Jak již bylo zmíněno, jednalo se o amatéry, literatura o drobných zastaveních byla v plenkách a ze strany odborníků jim nikdo žádný metodický servis neposkytoval. Ještě v 90. letech 20. století panovala mezi pracovníky památkových ústavů představa, že to, co není prohlášeno za kulturní památku, nepatří do jejich náplně práce. Jeden zcela otřesný příklad za všechny z okresu Ústí nad Labem: při regulaci břehů Jílovského potoka doputovala firma, provádějící stavební práce, až ke kříži na začátku obce Libouchec. Protože bylo nutné upravit i místo, kde kříž stál, konzultoval tento problém zástupce firmy s architektem z Památkového ústavu v Ústí nad Labem, který regulaci břehů dozoroval. Dělníci byli připraveni na variantu, že se kříž bude muset dočasně transferovat a po ukončení prací se vrátí zpět na upravené podloží. Na památkovém ústavu se však ke svému údivu tazatel dozvěděl, že „to“ není žádná památka, tudíž že „to“ mají s klidem odstranit. Naštěstí se jednalo o osvětleného stavaře s dávkou selského rozumu a citu pro krajinu, a tak dotyčný zaklepal i na sousední dveře. Tak byl kříž po dobu prací uložen v místní kolně a po dokončení prací konzervován a znovu vztyčen na svém původním stanovišti.

Postupem času, jak se obnovy drobných památek množily, rostla i erudice (nebo alespoň negativní zkušenost z bývalých oprav), a tak se čím dál častěji nadšenci obraceli na odborníky - kameníky a kováře - a jejich vlastní vklad se soustředil spíše na financování celé akce. Rodinným rozpočtem tak byla dána možnost rozsahu obnovy (např. kámen na vysekání nové kaplice pro Myslivcův kříž u Maxiček jsme si s mužem věnovali k vánocům jako společný dárek).

Konečně se v 90. letech prolomila jakási společenská bariéra a obnova drobných sakrálních památek pronikla i do náplně různých institucí. Ale i v těchto případech se vždy jednalo o dobrou vůli a zapálení jednotlivých osob, které za vším stály. Nechtěla bych opomenout bývalého starostu obce Růžová Zdeňka Podhorského. Jeho osobní motto: „Samoobsluhu a kanalizaci lidé chtějí, tudíž si ji udělají i beze mě – ale o kříže a hřbitovy se sám od sebe nikdo nepostará“ dodnes patří k nadmíru nezvyklým programům zastupitelů. Za dobu jeho působení v úřadu tak byla v obci obnovena řada křížů a s využitím nezaměstnaných od úřadu práce vyčištěna a zkulturnována dvě historická pohřebiště. Bohužel již delší dobu není starostou, a tak se vyklučená a vyčištěná místa opět pozvolna mění v prales... Mnoho kvalitních obnov mají na svém kontě Správa CHKO Labské pískovce a Lesy České republiky. Roku 2003 (tři roky po svém vzniku) se k těmto organizacím připojila i Správa Národního parku České Švýcarsko.

První památkou, která se dočkala svého znovuzrození díky Správě NP, byl Pohlův kříž Na Potokách na katastru Dolní Chřibské. Počátku roku 2003 se na místě kříže dočkal pouze podstavec a torzo soklu (přibližně jeho polovina). Fotografie, na níž by byla zachycena dobová podoba kříže, nebyla nalezena. Po zkušenostech s brtnickým křížem se začalo nejprve prospekci v blízkých osadách s cílem najít stejný či podobný sokl tak, aby bylo možné co nejvěrněji rekonstruovat jeho výtvarné řešení. Dochovaný díl soklu zdobila z averzu vystouplá kartuše s tesaným nápisem, jejíž horní část dotvářely plastické rozety. Boční strany byly ve střední části zúženy vertikálním přímým probráním a optickou přímkou boků tak dotvářel vložený perlovec. Horní linie kartuše byla ve formě obloukové výseče, dolní část chyběla. Otázkou bylo, jestli byla kartuše souměrná podle horizontální osy nebo zda byla dolní linie řešena jiným způsobem. Pátrání skončilo úspěchem: zcela stejný sokl se podařilo nalézt v Rybništi u kostela. Doba vzniku obou křížů byla prakticky stejná, řešení zachované části soklu Pohlova kříže přesně korespondovalo s rybníštským. Tak bylo možné s velkou pravděpodobností tvrdit, že dolní část kartuše neopakovala řešení vrcholové křivky, ale byla totožná s boky: proříznutá linka vyplněná perlovcem. Motiv rozet byl uplatněn pouze v horní části nad kartuší. Ze zachovaného soklu v Rybništi byla převzata i profilace chybějící římsy.

Druhým krokem byla archivní rešerše. Ze soupisu křížů a soch farnosti Chřibská vyplynulo, že Pohlův kříž vznikl roku 1821 na místě shnilého dřevěného kříže. Jeho zřizovatelkou byla vdova Rosina Pohlová. Na soklu býval osazen vysoký železný kříž s plechovými malovanými siluetami Krista, Panny Marie, učedníka Jana a Maří Magdaleny. Na základě oměření dochovaných vysokých křížů byla v měřítku graficky vytvořena rekonstruovaná podoba Pohlova kříže. Z ní byly odečítány rozměry chybějících částí.

Soupisy křížů, jakkoli jsou dobrým výchozím materiálem při obnovách zastavení, jsou přece jen v některých bodech nedokonalé. Jedním z problémů je, že v popise objektu sice vyjmenují (v lepším případě) motivy siluet a texty (jak uvidíme později, i zde často narazíme na potíže) – ovšem prakticky nikdy se nevěnují detailům výzdoby – výtvarnému řešení upevnění (např. listy iluzivních rozet kolem nýtovaných spojů, provedení vzpěry, osvětlení atd.), nepopisují ani dotvoření kulisy zde často užívaných plechových rozvilnin akantů, volut a rokajů. Tyto drobné dekorativní prvky tedy byly převzaty z dochovaných částí výzdoby jiných křížů, např. řešení rámování nýtů z Marschnerova kříže v Dlouhém Dole.

Práce byla zadána kameníku, kováři a malíři Janu Pokornému z Děčína. Po očištění dochované části soklu byla na kartuši provedena rekonstrukce historického nápisu podle soupisu křížů a kaplí z roku 1836. Typ písma byl dán zachovaným zbytkem textu (originální nápis byl mírně zvýrazněn opětovným prohloubením). Při vkomponování textu do poškozených částí se narazilo na problém: pisatel seznamu zastavení zachytil nápis, který přesně nekorespondoval se situací na soklu; přesněji řečeno: na averzu podstavce chybělo slovo „vdova“ před jménem fundátorky. Nicméně zde byla malá mezera s několika již nečitelnými písmeny (Witwe by se však do této proluky nevešlo ani při zmenšení fontu). Abychom tedy učinili rozumný kompromis mezi variantami ponechání nezvýrazněného místa a zamlčení okolnosti, že zřizovatelka již byla vdovou, a možností vtěsnat do textu zhuštěné označení jejího stavu – zasáhli jsme do textu a před jméno Rosiny Pohlové jsme vepsali verw. (= verwitwet, ovdovělá).

Nepřesnost textů v historických soupisech křížů a kaplí není jevem nijak ojedinělým. Kromě možnosti, že v průběhu času došlo ke změně nápisu (viz např. Michelův kříž v Jetřichovicích, ale i mnohé další, zvláště jednalo-li se o nápisy provedené pouze olejovou barvou, nikoli sekané do pískovce) si lze variantní zápis často vysvětlit i postupným zpřesňováním gramatických pravidel (od fonetického záznamu, připouštějícího i několik variant stejného slova – až k striktně určeným tvarům). Protože pisatel neměl za úkol přesně zkopírovat nápis na kříži, ale zachytit jeho význam a znění, učinil tak obvykle již s korekcemi dle tehdejší gramatické normy. (Interpretovat pravopisné „úchytky“ u nejstarších nápisů malou gramotností tvůrce není příliš pravděpodobné; mnohovariantnost zápisu stejného slova v jediném textu nalezneme v 17. i 18. století i u školených písařů.)

Pro Pohlův kříž byl na jeho stanovišti zhotoven nový základový fundament (do zámrzné hloubky), sokl i podstavec byly zpevněny Porosilem a po osazení vrcholového kříže byly kamenné části hydrofobizovány.

Po změně státního režimu se díky novým finančním možnostem (prostředky Euroregionu Nisa) objevily na řadě míst tabule, informu-

jící návštěvníky o zajímavostech konkrétních lokalit. Jelikož text na cedulích musel být trojjazyčný (česky, německy a polsky), tak se i přes velký formát tabule dostalo čtenáři málo údajů. Zvolená technologie (potisk žlutou barvou na fólii) se neosvědčil; již po pár letech byl obsah sdělení nečitelný. Snaha resuscitovat paměť krajiny tak dosáhla opačného výsledku: hodnotné partie byly emočně poškozeny přítomností megalomanských tabulí, které nic nesdělovaly, zato úspěšně snižovaly estetické působení vlastního místa. Jednou z těchto lokalit byl i areál lovecké chaty U Eustacha, nedaleko chat Na Tokání. Na tabuli Euroregionu Nisa bylo možné se prvních pár sezón dočíst, že zde visel obraz sv. Eustacha; pokud místo navštívil turista neovládající německý, český či polský jazyk, nedozvěděl se nic – pro doprovodnou ilustraci světce zbylo jen málo místa. Po čase (čtenáři prominou) „utřeli nos“ i lidé hovořící těmito jazyky.

Informační tabule Euroregionu byly po osazení zařazeny do majetku obce; program však nepočítal s prostředky na jejich obnovu. Tak se z dobré vůle stal záhy Černý Petr; nikdo se k údržbě (obnově potisku) neodhodlal. Proto se Správa NP odhodlala k partyzánskému řešení. U malíře Miloslava Hejného z Varnsdorfu byl objednan obraz sv. Eustacha, malovaný na plechu. S výběrem předlohy, která měla být pololidová, pomohl Národní památkový ústav v Praze. Po zhotovení malby a dubového rámu byla tabule odstraněna a na strom u chaty zavěšen 15. července 2004 obraz světce. Žádný majitel tabule proti tomuto řešení neprotestoval (osobně pochybuji, že po proměně zastupitelů má o tomto majetku obec i nějaké tušení). Pro klid auditorů byl obraz zahrnut do majetku Správy NP jako „informační tabule“, což ve své podstatě zastavení skutečně splňuje: obsah je „čitelný“ všem, kdo znají ikonografii světců a nemusejí přitom ovládat žádný z jazyků Euroregionu Nisa.

V téže roce byl na Zámeckém vrchu u Vysoké Lípy instalován také dřevěný kříž s malovanou siluetou Krista. Z kříže nezbylo zcela nic, dochovala se pouze nezřetelná fotografie v kronice obce, zmínka v soupise křížů a kaplí farnosti Jetřichovice a otvor po zakotvení na skalním plato Zámeckého vrchu. Rekonstrukce zastavení sice nedopadla přesně podle očekávání, přesto měla svůj velký význam.

Co o památce víme? Jednalo se o dřevěný kříž, natřený zeleně, na němž byla upevněna plechová silueta Spasitele v životní velikosti a cedule s nápisem: Deines Kreuzes Todessagen/ Laß mich stets die Hoffnung hagen/ Nach die kurzen Lebenszeit / Erbe ich die Ewigkeit! Kříž vyrostl na vrchnostenském pozemku Zámeckého vrchu v noci z 13. na 14. listopadu roku 1866. Jeho fundátor zůstal v anonymitě, mezi lidmi se však povídalo, že jím byl knižecí lesmistr Wenzel Teufel z domu čp. 14 ve Vysoké Lípě. Před válkou prošel renovací od penzionovaného učitele Hiekeho, po vysídlení obyvatelstva zanikl.

Práce na rekonstrukci kříže byly zadány uměleckému truhláři Tomáši Sochorovi ze Žitonic. Ten dostal za úkol zhotovit kříž z dubových trámů o výšce cca 3 m, na který měla být upevněna silueta, vysoká 165 cm. Bohužel pak následovala patová situace ohledně objednávky, tak aby i tato „informační cedule“ proklouzla v mezích ekonomických směrnic účetnictvím správy. Do poslední chvíle nebylo zřejmé, jestli se celá akce vůbec uskuteční a pokud ano, jestli se tak stane v daném kalendářním roce. Proto nebyly práce nijak

konzultovány, truhlář pracoval o své vůli s rizikem, že objednávka nebude schválena. Když se nakonec podařilo sladit požadavky ekonomického oddělení s právními možnostmi truhláře, přiblížilo se i datum uzávěrky rozpočtu oddělení. Večer 21. prosince (den před uzávěrkou) jsem nakonec obdržela od truhláře zprávu, že kříž stihnul dokončit a pokud chci být účastna instalování, mám se druhý den dostavit v 7,00 na Zámecký vrch ke kolaudaci... Dovolte mi drobný příběh. Jediný možný spoj odjížděl 22. prosince v 5,40 do Jetřichovic. Byl třeskutý mráz. Z Jetřichovic bylo nutné jít po zledovatělé silnici bez osvětlení do Vysoké Lípy. Když jsem se v šeru probrodila sněhem na Zámecký vrch, nikdo tam nebyl. Na můj telefonát, co se děje, odpověděl ospalý truhlář, že zaspal a je tam do hodiny, ať zatím rozdělám oheň nad místem, kde je pod sněhem otvor pro zakotvení kříže. Dříví bylo připraveno. Silný vítr spolehlivě zlikvidoval všechny zásoby toaletního papíru, které jsem vydolovala ze záhybů batochu pro rozdělání ohně. Do svítání jsem tedy brodila závějemi a loupila klestí na svahu. Nakonec se podařilo oheň rozdělát. S rozbřeskem dorazil i truhlář a k mému zklamání donesl kříž z fošen, který byl vysoký jen 2 metry.

Přes nepříznivé podmínky se nakonec podařilo Teufelův kříž osadit. Celé akci přihlížel pouze jeden dravec a po pár hodinách doputovavší „kouzelný dědeček“ z Vysoké Lípy, který byl největším přínosem. Když jsme totiž po několika hodinách instalaci dokončili, pozval nás k sobě na kávu. K té nám jako „zákusek“ nabídnul k prohlížení rodinná alba. Jejich obsah byl nečekaným pokladem (proto je pro mě p. E. Härtel navěky kouzelným dědečkem). V albech se nachází řada dobových pohledů na již zaniklé či velmi devastované objekty, sakrální zastavení nevyjímaje – skalní výklenky a kaple ještě s obrázky, zachycené cca ve 30. letech 20. století. Tak se, ve své podstatě, ne zcela podařená obnova, proměnila v úspěšný počátek dalších renovací drobných památek v krajině. Navíc mě prohlídka alb zbavila i nepříjemného rozhovoru s truhlářem, který z fotografií sám pochopil své pochybení v řešení Teufelova kříže. Tiše konstatoval, že příště už bude kříž vysoký a z trámů... I toto je pozitivum.

Fotografií kouzelného dědečka bylo využito již v následujícím roce. U České silnice mezi Vysokou Lípou a zaniklou osadou Zadní Jetřichovice se nachází skalní výklenková kaple Korunování Panny Marie. Historie zastavení má poněkud záračný charakter. Zedník Josef Richter z Jetřichovic (zemřel roku 1766) chodíval touto lesní cestou za prací do Zadních Jetřichovic. Při jednom ze svých nočních návratů z práce narazil na České silnici na stádo divokých prasat. Kvičící zvířata vyděšeného zedníka hnala až k místu zv. Triefbartel. Tam znenadání divočáci s pronásledováním přestali a zmizeli. Příhoda se několikrát opakovala a zvířata bylo pokaždé víc. Naštěstí pro zedníka měl příběh vždy stejné rozuzlení

– u skály na rozcestí Triefbartel pokaždé nechali pronásledovatelé Richtera být na pokoji. Tehdy se Josef Richter rozhodl umístit zde do skály obraz Korunování Panny Marie. Podle rodinné tradice obraz nechal namalovat, niku pro něj vysekal vlastnoručně. Od té doby se již zvířata nikdy nezjevila.

O kapli u Triefbartel pečovali potomci zřizovatele. Roku 1861 prošla důkladnou renovací, o níž se postarali Stephan a Josef Richterovi, kteří k výklenku přitesali i své iniciály a letopočet obnovy. Posledním, kdo se z rodiny postaral o vylepšení „zázračného zastavení“ byl Johann Richter z Veselého, který nechal u malíře Augusta Köglera namalovat nový obraz Korunování Panny Marie. Po válce obraz zmizel.

Roku 2005 byla u malíře Hejného z Varnsdorfu objednána nová malba: podle dobového snímku byl vyhledán ve fondu rumburské pobočky Oblastního muzea Děčín obraz totožného námětu a podobné kvality. Protože se dokončení obrazu protáhlo až do zimy, byl obraz instalován až 11. května 2006.

Souběžně s obrazem Korunování Panny Marie byl u stejného malíře objednan i prozatím poslední obraz, financovaný Správou NP – obraz sv. Jana Nepomuckého u Kamenné cesty mezi Jetřichovicemi a Rynarticemi. Zde se, bohužel, podařilo z předválečné kroniky Ernsta Vatera zjistit pouze zasvěcení obrazu. Proto byla předloha vytipována z výběru lidových maleb, s čímž nám ochotně vypomohl Národní památkový ústav v Praze. I tento obraz se do krajiny dostal až v květnu 2006.

Co říci na závěr? Pět obnovených zastavení za šest let existence Správy Národního parku České Švýcarsko se nemusí jevit jako závratný počet. Osobně však nepovažuji rychlost a masovost za největší prioritu (Veškeré kvaltování toliko pro hovado dobré jest. J. A. Komenský). Drobné sakrální objekty mají v krajině budoucnost pouze v případě, že budou mít své patrony, kteří o ně budou v budoucnu pečovat. Žádná organizace však nemůže být pro ně zárukou, a to ani v případě, že je zahrne do svého „exteriérového informačního systému“. I v institucích se tyto akce odvíjejí vždy od konkrétní zapálené osoby a s jejím odchodem lze předpokládat i stagnaci zájmu o údržbu či obnovu zastavení. Proto se mi jako prvořadý úkol zdá být osvěta – a to jak publikování historie těchto objektů, tak především přednášky v sousedních obcích. Pokud se do povědomí usedlíků dostane informace o tom, co kde stálo, jaký to mělo příběh a význam – pak značně vzrůstá šance na obnovu a péči o zastavení. Jako přitakání mé quazipsychologické úvaze přidávám příběh. Pro měsíčník Česká silnice jsem napsala seriál článků Hřbitovní kapitoly. Ten byl motivován obnovou historického pohřebiště u kostela sv. Jana Nepomuckého v Jetřichovicích. Každý článek představil jeden hrob a vyprávěl o dobrých (i těch méně příjemných) skutcích zde pohřbeného nebožtíka. Tak jsem vypublikovala i osud rodiny Knyů, kteří mimo jiné byli i zřizovateli trojice zastavení: kaple Posledního soudu (tzv. Knyovy kaple), kaple Ecce homo a sloupu sv. Antonína. Logicky jsem se dostala i k fungování rodinné patronace nad těmito objekty do druhé světové války. Po čase mě na ulici zastavil mladík, který se představil jako syn z rodiny Knyů. Četl mé povídání a začal přemýšlet, že by do výklenku Knyovy kaple nechal namalovat nový obraz. Dal si dokonce zhotovit rozpočet od malíře, ale necítil se natolik movitý, aby jej objednal. Nevím jak vám, mně to v tuto chvíli stačí. Z historie znám

řadu případů, kdy se přání vybudovat zastavení protáhlo přes jednu generaci. Ten, v jehož hlavě se nápad zrodil, se často zmožil „jen“ na zasazení stromů na zvoleném místě či přivlečení kamene pro budoucí sokl. O zhmotnění snu se pak po smrti „fundátora“ postaral třeba jeho syn (např. Seidelův kříž v Růžové). Pokud v rodině žije myšlenka, je možné doufat i v realizaci. Je tedy dobré vracet krajině, co jí náleží – ale ještě lépe je probudit v lidech lásku k jejich domovu a dovést je k citovému navázání bytí na jeden jediný objekt.

Pohlův kříž Na Potokách, stav z roku 2002

Rekonstrukce nápisu podle soupisu křížů a kaplí, červen 2003

Sokl po doplnění chybějící části

Pohlův kříž po rekonstrukci, říjen 2003

Areál lovecké chaty U Eustacha, rok 2004

Instalace obrazu sv. Eustacha u Tokáně

Instalace Teufelova kříže na Zámeckém vrchu u Vysoké Lípy 22. 12. 2004

Teufelův kříž na Zámeckém vrchu s kouzelným dědečkem Eckartem Härtelem a truhlářem Tomášem Sochořem

Dobový pohled na kapli Korunování Panny Marie (Triefbartel) u České silnice, 30. léta 20. století (z rodinného alba rodiny Härtelů) a současný stav

Osazování obrazu Korunování Panny Marie do výklenku u Triefbartel 11. 5. 2006

Instalace obrazu sv. Jana Nepomuckého na Kamenné cestě u Jetřichovic

Pohled na Kamennou cestu, květen 2006

Drobné nemovité památky sakrálního charakteru na Frýdecko-Místecku (počet, stav, dokumentace)

Petr Juřák

Pracovní postup při evidenci drobných nemovitých památek sakrálního charakteru na Frýdecko-Místecku

Architektura sakrálního charakteru vznikala ve větší části Evropy i na našem území od středověku. Zpočátku se jednalo především o stavby, kde se scházeli členové církve ke mším a jiným úkonům, které měly spojitost s církevním životem. Mnohé z těchto staveb v průběhu staletí zanikly, jiné se nám dochovaly v pozměněné podobě vzniklé v rámci pozdějších přestaveb. Přirozená lidská potřeba nějakým způsobem prezentovat své vnitřní pocity

a postoje však vedla k budování a vytváření i jiných objektů, než byly kostely. Jednalo se o různé kaple, boží muka, sochy, dřevěné i kamenné kříže atd. Kaple a kapličky se budovaly při významějších komunikacích, u míst, ke kterým se vázal nějaký zázrak (neobvyklé uzdravení, pramen s léčivou vodou atd.) anebo na soukromém pozemku jako výraz pokory či poděkování majitele. Sochy vznikaly často jako výraz úcty křesťanů k tomu, co bylo jejich srdci nejdražší a samozřejmě také na základě „patronátu“ různých světců. U mostů přes větší potoky, říčky a řeky to byl sv. Jan Nepomucký, na náměstích byly budovány mariánské sloupky a sousoší Nejsvětější Trojice, s ohledem na dřevěné stavby ve městech a na vesnicích byl nepostradatelný sv. Florián. Velice početnými drobnými stavbami v krajině byly kříže. Nešlo jen o kamenné smířčí kříže, které vznikaly na místech nějakého zločinu, ale také o kamenné kříže různé výtvarné úrovně a velikosti a obsahující často nějaké zbožné vyznání či veršiky z Písma a také kříže dřevěné. Ty se do dnešní doby nemohly dochovat s ohledem na životnost použitého materiálu v původní podobě. V určitých časových intervalech však probíhaly jejich renovace a tato data bývají na těchto křížích vyryta. Dokládají nám tak kontinuitu jejich umístění.

Dokumentace a kategorizace drobných nemovitých památek sakrálního charakteru na Frýdecko-Místecku není moc podrobná. Ze sakrálních staveb je nějakým způsobem podchycena většina kostelů, ale jen malé množství kaplí, soch nebo křížů. Tyto objekty většinou stály mimo pozornost památkové péče a některé z nich byly v minulých desetiletích zlikvidovány, mnohdy i bez jakékoliv fotografické dokumentace. Také archivní průzkum a zjišťování souvislostí spojených se vznikem dané stavby je většinou nedostatečný, mnohdy se tomuto věnovali jen místní nadšenci zájímající se o minulost své obce. Spojovali tak informace, které od někoho slyšeli, s informacemi, které našli v archivním pramenech, aniž by si dále ověřovali získané údaje a eventuální rozpornost nebo zdánlivou či zjevnou nesmyslnost podrobovali kritickému zhodnocení. Také podchycení drobných nemovitých památek sakrálního charakteru je mnohdy velmi komplikované, některé z nich se v současnosti nacházejí mimo jakékoliv komunikace anebo jsou

v místech, kolem kterých nyní vedou jen polní cesty. Znalost jejich umístění tak většinou má jen několik místních obyvatel.

V případě provádění dokumentace drobných nemovitých památek sakrálního charakteru je potřebné nejprve vypracovat bibliografii literatury obsahující údaje o tomto typu památek na určitém vymezeném území. Poté by měla následovat příslušná základní dokumentace památek, tedy jejich kategorizace a lokalizace jejich umístění v rámci jednotlivých katastrů obcí. Další fází by měla být fotografická dokumentace, na kterou by měly navazovat umělecko-historický, technicko-historický a podrobný archivní průzkum, jejichž smyslem by mělo být shromáždění co největšího počtu informací k jednotlivým památkám. V rámci celkové přehlednosti je vhodné jednotlivé památky rozdělit do několika kategorií podle typu – kaple, boží muka, sochy, kříže (kamenné, dřevěné), jiné. V případě této kategorizace by měl být brán zřetel na „nemovitost“, tedy samostatné umístění v rámci určitého území. Pokud budou tedy některé typy památek zařaditelné do výše uvedených kategorií, ale zároveň budou součástí inventáře jiného typu památky, např. sochy v kapli, měly by být zmíněny v souvislosti s těmito památkami a ne samostatně.

V rámci archivního průzkumu by měla být snaha určit i autory architektonických návrhů či jednotlivé řemeslníky, kteří se na vzniku památek podíleli, protože zatím je většina památek tohoto typu charakterizována jen jako lidová díla.

U jednotlivých památek by neměl být zaznamenáván jen jejich vnější vzhled, charakteristické rysy a stručný popis, ale v rámci dostupnosti informací i okolnosti vztahující se ke vzniku těchto památek nebo jejich významu v dějinách dané obce či regionu jako takového. Všechny tyto informace by měly být čerpány z archivních materiálů, dobových vyobrazení, fotografií, pohlednic, různých typů map i dosud vydané literatury. V případě Frýdecko-Místecka by měl podrobný archivní průzkum probíhat ve Státním okresním archivu ve Frýdku-Místku, Státním okresním archivu v Novém Jičíně, Státním okresním archivu v Karviné, Archivu města Ostravy, Zemském archivu v Opavě, v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, Archiwu Państwowy w Katowicach, oddziale w Cieszynie, Archiwu Archidiecezjalnym we Wrocławiu, Archiwu Archidiecezjalnym w Katowicach.

Celkový počet drobných nemovitých památek sakrálního charakteru ve výše specifikovaném smyslu a na vymezeném území Frýdecko-Místecka (přes 100 katastrálních území) lze odhadnout na cca 1000 – 2000.

Jelikož by každá drobná nemovitá památka sakrálního charakteru měla být zdokumentována také v obrazové podobě, je nutné provést u každé z nich několik snímků. Fotografie by měly zachycovat objekt zepředu,

zezadu, z obou bočních stran, dále by se pak mělo jednat o celkový pohled na objekt a také o různé detaily (nápis, kartuše, niky, voluty, štukatury atd.). Předpokládaný počet fotografií jedné památky by měl být cca 10 ks. V případě Frýdecko-Místecka lze tedy očekávat celkem okolo 10 000 – 20 000 fotografií. Fotografie by měly být zachyceny a archivovány v digitální podobě, v jedné kopii by měly být i v papírové podobě. U každé památky by mělo být uvedeno, kde se nachází, a pro větší přehlednost o rozložení a typu jednotlivých památek by měly být k dispozici i katastrální plány lokalit se zakreslenými údaji.

Výstupem evidence a dokumentace drobných nemovitých památek sakrálního charakteru by měly být odborné studie a články publikované především ve sbornících vydávaných v regionu. Jistě by také bylo vhodné uspořádat výstavu prezentující drobné nemovité památky sakrálního charakteru v regionu, uskutečnit konferenci věnující se této problematice a také prezentovat památky sakrálního charakteru v regionu formou přednášek. Mělo by také dojít k vytvoření databáze drobných nemovitých památek sakrálního charakteru v regionu a k zajištění webové prezentace. Výsledky výzkumu by se všemi texty a fotografiemi měly být archivovány na nosičích CD v institucích v regionu (muzeum, archiv). Získaná data by byla použitelná i pro rozvoj turistiky (regionální i přeshraniční), pro popularizaci památek regionu v rámci různých průvodců a účelových tisků a také pro příslušné orgány pracující v oblasti památkové péče a ochrany.

Příklad dokumentace drobných nemovitých památek sakrálního charakteru na Frýdecko-Místecku (Brušperk) - jedná se o část rozsáhlejšího textu, jako příklad bylo vybráno jen několik charakteristických drobných památek

Jaký typ drobných nemovitých památek sakrálního charakteru se na Frýdecko-Místecku nachází a v jakém jsou stavu si můžeme ukázat na příkladu města Brušperka. Z drobných sakrálních staveb se na jeho katastru nacházejí kaple, boží muka, sochy a kříže.

Brušperk byl založen už ve 13. století jako jedno z hospodářských center panství olomouckých biskupů. Lokační listinu města Brušperka vydal biskup Bruno ze Schauenburka 6. prosince 1269. Pojmenování Brušperk pochází od názvu Brunsberg (v lokační listině z roku 1269 uveden název Brunsperh, v dalších obdobích v písemných pramenech užívány např. názvy Brunsperg, Brunsperch, Braunsberg, Brawnsperg, Prušperk, Prunsperk, Brumsberg, Prussperk, Brusperg atd.) tedy „vrch Brunův“. Město bylo nazváno podle olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburga. Brušperk byl založen na „zeleném drnu“ na vyvýšenině nad řekou Ondřejnicí. Na výběru místa měla vliv jeho strategická poloha v centru biskupského území a v blízkosti několika cest. Nedaleko Brušperka šla zemská stezka vedoucí od Příbora na Místek a Těšín, dále zde ústila cesta vedoucí z Opavy údolím Ondřejnice k Místku, procházela tudy i cesta z Brušperku přes Paskov, Hrabovou do Ostřavy. V současnosti má Brušperk přes 3500 obyvatel.

Kaple

Kaple sv. Jana a Pavla (na křižovatce ulic Jožky Matěje a Ke Svaté vodě)

Na mírném návrší se mezi čtyřmi stromy nachází drobná stavba téměř čtvercového půdorysu. Na střeše v průčelní části je umístěn kovový patriarchální kříž. Vstup do kaple má mírný záklenek. Sedlová střecha je pokryta šindelem. V kapli se na oltáři nachází obraz s postavami patronů kaple sv. Jana a Pavla z 19. století.

Tato kaple se nachází na křižovatce několika polních cest – k božím mukám sv. Marka, k Fryčovicím a do Trnávky. Cesta na Trnávku měla v minulosti velký význam, neboť po ní směřovali řemeslníci do Příbora a zpět. Proto se jí také říkalo cesta Příborská.

Kdy byla kaple postavena, není známo, ale na místě, kde se nachází, je na mapě prvního vojenského mapování symbol sakrální stavby.

Kaple sv. Spasitele (ulice Fryčovická, mezi domy čp. 111 a 112)

Tato drobná stavba obdélného půdorysu pochází z první poloviny 18. století, určité přestavby prodělala v pozdějším období. Má klenutý polygonální závěr, v lodi je jedno pole křížové klenby. Sedlová střecha je pokryta plechem, na jejím vrcholu je umístěn patriarchální kříž. Vstup do kaple rámují dva pilastry, jejichž římsové hlavice nesou průběžnou korunní římsu. Ve trojbokém štítě je výklenek, ve kterém je umístěna plastika sv. Antonína Paduánského.

V roce 1747 nechal Antonín Libosvarský vybudovat nedaleko svého mlýna kapli. Tu umístil tam, kde jeho předkové postavili kříž. Aby zajistil existenci kaple i po své smrti, byl do gruntovní knihy učiněn zápis, že se o ní mají starat jeho dědicové, event. noví majitelé mlýna. Pokud by snad došlo k jejímu zničení, měla být postavena znovu. Kaple se nachází na vyvýšeném místě mezi dvěma domy, přístup k ní je po několika schodech. Původně vedl v bezprostřední blízkosti kaple mlýnský náhon, v 1. polovině 20. století byl ale zasypan.

Kaple sv. Jana Nepomuckého (Antonínov, u domu čp. 625)

Tato kaple vznikla pravděpodobně v 19. století. Jedná se o drobnou stavbu na podélném půdoryse, v přední části je kvadratická věž – zvonice – se třemi okenními výklenky po stranách. Střecha věžičky je cibulová s lucernou, pokrytá plechem, na vrcholu je latinský kříž. Zadní část kaple má na bočních stranách po jednom půlkruhovém okenním výklenku, na zadní straně je malý kruhový okenní otvor. Střecha je valbová, pokrytá plechem. Uvnitř se nachází oltář, kolem něj je několik obrazů a plastik, především Krista a Panny Marie. Vpravo je socha sv. Jana Nepomuckého.

Výklenková kaple (ulice Jožky Matěje, na zahradě domu čp. 545)

Na zahradě domu se nachází výklenková kaplička, ve které je umístěna socha sv. Anny. Jedná se o drobnou zděnou stavbu, v průčelí je obdélná nika se záklenkem. Kaple má v průčelí trojúhelný štít.

Plastika sv. Anny údajně pochází z první poloviny 19. století. Původně se nacházela volně u domku, v roce 1849 prý však byla v rámci dovádění rekrutů přenesena na náměstí a položena k soše sv. Jana Nepomuckého. Majitel si ji pak přenesl zpět k domu, ale příští rok se situace opakovala. Proto nakonec postavil u stodoly drobnou zděnou stavbičku, do které sochu sv. Anny umístil a uzavřel ji dveřní mříží.

Boží muka

Boží muka na kopci sv. Marka

Nejvyšším bodem katastru města Brušperka je kopec sv. Marka. Boží muka byla údajně postavena v první polovině 19. století a nacházejí se na vrcholu pahorku jihozápadně od města. Boží muka na kopci sv. Marka byla v minulosti vyhledávaným místem. O svátku sv. Marka a v první křížový den vedly ke kaplím Sedmiboletné Panny Marie a sv. Jana a Pavla a k božím mukám procesí.

Boží muka sv. Marka jsou čtyřbokým zděným sloupem se zaoblenými rohy s klekátkem a se čtyřmi půlkruhovitě zakončenými výklenky. Ve výklencích jsou v současnosti umístěny obrázky čtyř evangelistů – sv. Marka, sv. Lukáše, sv. Jana a sv. Matouše – od Marie Chlebovské z Rožnova pod Radhoštěm. Byly vytvořeny v roce 2002. Nad výklenky je zvlněná římsa nesoucí stanovou stříšku zakončenou kovovým křížkem. Stříška je kryta taškami.

Sochy

Socha sv. Jana Nepomuckého (Náměstí J. A. Komenského)

Původní pískovcovou sochu sv. Jana Nepomuckého nechali postavit v roce 1736 brušperský farář Lukáš Červenka a místecký děkan Kristián Josef Pašek. Na dvou stupních polygonálního odstupněného soklu se nachází čtyřboký podstavec s volutovými křídly a na něm postava sv. Jana Nepomuckého v mírném kontrapostu. Světec drží pod pravou paží kovový kříž. Na soklu se nacházela kartuše, která se později ztratila. V kartuši byl špatně čitelný latinský nápis s chronogramem:

Tutelari patrono S. Joani a Nepomuk. Ex gratitudine posuere Clientes Christianus Paszek, decanus Mistecensis et Lucas Červenka patriota. Hou - - -
I 15 - Loci parcho 1688.

Pinkava, který tento nápis uvádí, nerozlišuje písmena chronogramu, pouze se zmiňuje o tom, že jeho výsledný letopočet se liší s letopočtem, který on přečetl na konci nápisu.

Socha byla původně umístěna před domem čp. 8, když se v roce 1901 upravovalo náměstí, byla přesunuta k domu čp. 39.

V roce 1994 byla vytvořena Miroslavem Rybičkou z Jistebníka kopie plastiky Sv. Jana Nepomuckého. Zároveň došlo k jejímu přesunutí od domu čp. 39 blíže do středu náměstí. Slavnostně byla posvěcena 23. dubna 1994 biskupem Josefem Hrdličkou.

Socha Panny Marie Svatohostýnské (na ulici Kostelní, před farní budovou)

Socha Panny Marie Svatohostýnské je umístěna na hranolovém soklu nacházejícím se na několikrát odstupněném soklu. Na přední straně podstavce je reliéfní vyobrazení svatohostýnského chrámu. V rozích horní části podstavce jsou hlavičky andělů s křídly.

Na přední straně podstavce je nápis:

ZDRÁVAS
VÍTEZNÁ OCHRANO MORAVY
ZŮSTAŇ MATKOU
LIDU SVÉMU

Na jeho zadní straně je devítiřádkový nápis:

Ke cti a chvále Boží
postavili roku 1892
manželé
FRANTIŠEK a MARIA
GILAR
z BRUŠPERKA
PŘEVEDENO A OBNOVENO r. 1945
za
Dp. faráře JOSEFA HUVARA

Na soklu je socha Panny Marie s dítětem. Panna Maria stojí na srpku měsíce a je zachycena jako matka s malým Ježíškem, kterého drží v levé ruce. Pravou ruku má lehce pozvednutou. Ježíšek má pravou ruku vztáženou do strany. Panna Maria i Ježíšek mají na hlavách korunky.

Socha Panny Marie Svatohostýnské byla původně umístěna na Předměstí při domě čp. 177. U svého domku ji nechal postavit obchodník a obecní radní František Gillar. Socha Panny Marie Svatohostýnské byla posvěcena 20. listopadu 1892 brušperským farářem Františkem Zagonem. V roce 1945 byla socha přesunuta na nynější místo u budovy farního úřadu.

Kříže

Smírčí kříž (ulice Staroveská, u plotu domu čp. 310)

Brušperský smírčí kříž se nachází u cesty vedoucí na Starou Ves. Není umístěn na původním místě, když se rozšiřovala okresní silnice, byl přesunut o několik metrů směrem k plotu, protože by jinak překážel

provozu. Jedná se o pískovcový hrubě opracovaný kříž, rozpětí ramen je horizontálně i vertikálně cca 50 cm. Kdy byl kříž vytvořen, nelze spolehlivě určit, nejčastěji je kladen do období 16. – 17. století.

Kamenný kříž (ulice Borošínská, u domu čp. 812)

Na dvou stupních je umístěn hranolový sokl zakončený profilovanou římsou. Na něj dosedá podstavec s volutovými křídly po stranách, v jeho přední části je reliéfní postava sv. Františka z Assisi s atributem lebky a knihy. Na tento podstavec dosedá další, který má tvar komolého jehlanu a ve spodní části je volutově rozšířen. Vepředu je reliéfní postava Bolestné Panny Marie. U paty kříže s korpusem Krista je hořící srdce, pod ním jsou oblaka.

Vzadu na podstavci je špatně čitelný nápis:

ZUR EHRE DES
ALL MECHTIGEN GOTTES
WEIHT DIES ES DENKMAL
DER AN DACHT
DIE GRUNDEREN
MARIE ARTZI
IN JAHRE
1866

V roce 1865 vypukl v Brušperku dobytčí mor. Majitel usedlosti Rudolf Hrubý uzavřel svůj dvůr, aby nikdo nemohl ven ani dovnitř. U většiny sedláků padl všechn dobytek, ale Hrubý nepřišel ani o jeden kus. Jeho tchyně Marie nechala z vděčnosti postavit u dvora kamenný kříž.

Kamenný kříž (v ohradní zdi před farním kostelem sv. Jiří)

Kříž je zasazený v ohradní zdi vedoucí kolem kostela vedle soch sv. Cyrila a Metoděje. Nejspodnější část tvoří hranolový sokl, na něj dosedá další s nárožními pilastry. V jeho přední části jsou dvě reliéfní desky Desatera v paprscité svatozáři. Tento hranolový podstavec je ukončen římsou zdobenou vejcovcem. Na římsě je malý sokl ve tvaru komolého jehlanu. Na jeho přední části je v rámu z listů s rozetami text ze Starého zákona:

Naše bolesti
Vzal na sebe
(Iz 53,4)

U paty kříže, který se směrem nahoru zužuje, je lebka. Tu proplétá had. Nahoře je korpus Krista s hlavou lehce skloněnou k pravému rameni.

V roce 1994 byla sochařem Václavem Fidrichem z Havířova vytvořena z božanovského pískovce kopie tohoto kříže. Původní kříž byl pak umístěn do budovy bývalé márnice a nakonzervován. Nový kříž byl slavnostně posvěcen 23. dubna 1994 biskupem Josefem Hrdličkou.

Kamenný kříž (v polích, za výjezdem z ulice Gruntovní na cestu vedoucí do Krmelína)

Na podkladové desce je několik soklů, na kterých se nachází hranolový podstavec nahoře zúžený a zakončený římsou. Na přední straně podstavce je reliéfní postava Panny Marie s ulomenou hlavou. Pod ní je špatně čitelný nápis:

Pozdraven buď
Svatý kříži
naděje má jediná!

Na zadní straně podstavce je špatně čitelný nápis:

Nákladem
Od Manželů
FILIPINY a JANA
Najsara
L. 1901 P.

Na římsce podstavce je soklík s věžovitými výstupky na všech čtyřech stranách. Na soklík dosedá kříž s litinovým korpusem Krista. V rameni kříže nad hlavou Krista je kovový svitek s nápisem I. N. R. I.

Kříž byl postaven na památku selského rodu Najsarů. Jejich poslední potomek Jan se v roce 1868 oženil z Filipinou Rozehnalovou z Trnávky. Měli sice dva syny, ale oba zemřeli na záškrt a další děti už neměli. Kříž byl postaven v roce 1901 u Najsarova pole u cesty vedoucí do Krmelína.

V současné době je kříž mimo jakoukoliv komunikaci, i když při vyústění Gruntovní ulice na okresní silnici vedoucí do Krmelína je na protější straně ještě patrný náznak cesty.

Kamenný kříž (uprostřed hřbitova na Drahách)

Na třech stupních jsou umístěny dva sokly a na nich je hranolový podstavec nahoře zúžený a zakončený římsou. Na přední straně podstavce je reliéfní vyobrazení lebky a dvou překřížených kostí, pod nimi je nápis:

Svaté a spasitelné jest
myšlení za mrtvé se
modlití, aby od hříchů
sproštění byli. MaK. 12

Na soklu pod podstavcem je pak ještě věta:

Dokonáno jest!

Na římsce dosedá soklík s věžovitými výstupky na všech čtyřech stranách. Ze soklíku vystupuje kříž, na kterém je umístěn litinový korpus Krista.

Prameny a literatura vztahující se k textu o drobných nemovitých památkách sakrálního charakteru nacházejících se na katastru města Brušperku

Prameny:

- SOKA Frýdek-Místek, Archiv města Brušperku, kart. 39, inv. č. 389.
SOKA Frýdek-Místek, Archiv města Brušperku, kart. 136, inv. č. 489, 490.
SOKA Frýdek-Místek, Archiv města Brušperku. Rukopisné práce o Brušperku (Vojtěch Červenka – Z Dějin cechovníctví města Brušperka, 36 s., Karel Špaček – Inventář fondu archivu města Brušperku, 1952, 33 s., Karel Špaček – Procházkou archívem města Brušperku, 1957, 39 s.), kart. 181, inv. č. 893.
SOKA Frýdek-Místek, Pamětní kniha města Brušperku (1894 – 1946), i. č. 189.
Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc. Farnost Brušperk, kart. 4803, inv. č. G 3, kart. 4920, inv. č. G 6.
Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc. Generální vizitace – akta místeckého děkanátu 1816 – 1834, farnost Brušperk, kart. 1266, inv. č. 2757, sign. V 37.
Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc. Generální vizitace – akta místeckého děkanátu 1863, farnost Brušperk, kart. 1267, inv. č. 2757, sign. V 37.
Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc. Generální vizitace – akta místeckého děkanátu 1897 – 1930, farnost Brušperk, kart. 1268, inv. č. 2757, sign. V 37.
Evidenční listy nemovitých a movitých kulturních památek – obec Brušperk. Karty Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě.
Indikační skica města Brušperka z r. 1835. Kopie Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, DPM 6/81.
1. vojenské mapování (1764 – 1768), rektifikace (1780 – 1783), měřítko 1:28 800. [www. geolab.cz](http://www.geolab.cz)
2. vojenské mapování (1811 – 1858), měřítko 1:28 800. [www. geolab.cz](http://www.geolab.cz)
Pamětní kniha farnosti brušperské (1900 – 2005).

Literatura:

- Bakala, Jaroslav: Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, 215 s.
Bakala, Jaroslav: Příborsko-hukvaldské léno v 13. a 14. století. In: Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 38, 1986, s. 5 – 14.
Bartoš, Josef – Schulz, Jindřich – Trapl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Svazek XV. Okresy Frýdek-Místek, Český Těšín. Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci 2000, 196 s.
Bogar, Karel – Hájková, Alena – Žáček, Rudolf: Beskydy a Pobeskydí. Frýdek-Místek 1973, 36 s.
Dědková, Libuše: Socha sv. Jana Nepomuckého v Brušperku. In.: Sborník památkové péče v Severomoravském kraji, roč. 1, 1971, s. 144 – 147.
Dokoupil, Lumír a kol.: Brušperk. Město nikoliv nejmenší. Ostrava 1969, 269 s.
Dokoupil, Lumír: Populační vývoj Brušperka v 19. století (K poznání souvislostí populačního vývoje jádra a zázemí ostravské průmyslové oblasti). In: Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 1968, s. 99 – 104.
Drobiš, Dominik: Přehled správního vývoje okresu Frýdek-Místek. Okresní archiv Frýdek-Místek 1976, 74 s.
Elvert, Christian d': Zur Cultur-Geschichte Mährens und Öst. Schlesiens. Theil 3. Brno 1870, 710 s.
Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. VI. Přerovský kraj. VII. Moravské enklávy. Melantrich, Brno 1936. s. 617 – 730.
Hosák, Ladislav: Počátky měst na panství hukvaldském. In: Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě, Řada: dějiny, jazyk, literatura, Ostrava, č. 2, 1961, s. 31 – 45.
Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I. (A–L). Academia, Praha 1970, 576 s.
Indra, Bohumír – Indrová, Jana: Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století. II. část. K – Ž. In: Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 51, Opava 2002, s. 203 – 245.
Kalendář pro všechny generace – Brušperk 1992. Brušperk 1991, 95 s.

Kročková, Hana: Znaky a pečete měst a obcí bývalého hukvaldského panství. Diplomová práce Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Ostrava 1998, 120 s.

Lanišková, Ivana: Brušperk a jeho slavné doby cechovní s hlubším zaměřením na cech soukenický. Seminární práce Gymnázia Petra Bezruče ve Frýdku-Místku, Frýdek-Místek 1975, 137 s. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 886.

Linhart, František: Vlastivěda moravská. Místecký okres. Brno 1915, 252 s.

Matějek, František: Lánové rejstříky Přerovského kraje z let 1675 – 1676. In: Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, č. 14. Ostrava 1987, s. 355 – 444.

Mlčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě, 1980, 176 s.

Mlčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek, In: Pobeskydí 1/1976, s. 35 – 49.

Mlčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek, In: Pobeskydí 2/1976, s. 22 – 42.

Opavy monumentálních plastik a památníků v zemi Moravskoslezské v I. 1919 – 1937. In: Zprávy památkové péče, roč. II, Praha 1938, s. 91.

Pinkava, František: Brušperk a jeho okolí. Olomouc 1869, 227 s.

Pobožnost jakou bratrstvo Chordigerorum z řádu sv. Františka Assisského ve farnosti Brušperské vykonávat sobě oblíbilo. Sestavená od katolického kněze diecése Olomoucké F. P. Olomouc 1868, 120 s.

Puková, Helga: K práci zájmového žákovského kroužku dějepisu s barokovými památkovými objekty na okrese Frýdek-Místek. Diplomová práce Pedagogické fakulty v Ostravě, Ostrava 1970, 228 s.

Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A-I). Academia, Praha 1994, 655 s.

Skácel, Richard: Brušperk. Obrázky z jeho bohaté minulosti. Brušperk 1940.

Skácel, Richard: Právní naučení Příborských do Brušperka. In: Kravařsko, roč. 6, číslo 3, listopad 1936.

Skácel, Richard: Příborský rector školní uvádí rectora do Brušperka. In: Kravařsko, roč. 6, číslo 4 – 5, prosinec 1936, s. 63.

Špaček, Karel: Brušperk, jeho památky. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 2465.

Špaček, Karel: Brušperk a Příbor. In: Kravařsko, roč. 10, číslo 3, listopad 1943, s. 49 – 52.

Špaček, Karel: Brušperk a Příbor. In: Kravařsko, roč. 10, číslo 4 – 5, leden 1948, s. 63 – 66.

Špaček, Karel: Brušperk a Příbor. In: Kravařsko, roč. 10, číslo 6 – 7, duben 1948, s. 97 – 100.

Špaček, Karel: Letem starým Brušperkem. Z historie Brušperka. Povoleno uveřejnění ministerstvem informací a osvěty výměrem ze dne 4. dubna 1951, 14 s.

Špaček, Karel: Svatá voda. Kaple Sedmibolestné Panny Marie v Brušperku. Frýdek 1941, 16 s.

Treutler, Zdeněk: Listiny i regesta k dějinám města Brušperka a okolí. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, FM 46580 S/1 – 42.

Wolný, Gregor: Kirchliche Topographie von Mähren, díl III. Brno 1859, 480 s.

Zpráva restaurátorské komise při ČFVU o rekonstrukci a obnově soch Nejsvětější Trojice a sv. Floriána v Brušperku. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 2240.

Žáček, Rudolf: Pobeskydí od husitství do Bílé Hory. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1986, 127 s.

Žáček, Rudolf: Pobeskydí v letech 1618 – 1848. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1993, 160 s.

Kaple sv. Jana a Pavla
(na křižovatce ulic Jožky Matěje a Ke Svaté vodě)

Kaple sv. Spasitele
(ulice Fryčovická, mezi domy čp. 111 a 112)

Kaple sv. Jana Nepomuckého
(Antonínov, u domu čp. 625)

Výklenková kaple
(ulice Jožky Matěje, na zahradě domu čp. 545)

Boží muka na kopci sv. Marka

Socha Panny Marie Svatohostýnské
(na ulici Kostelní, před farní budovou)

Socha sv. Jana Nepomuckého (Náměstí J. A. Komenského)

Kamenný kříž
(ulice Borošínská, u domu čp. 812)

Kamenný kříž
(v ohradní zdi před farním kostelem sv. Jiří)

Kamenný kříž (v polích, za výjezdem z ulice
Gruntovní na cestu vedoucí do Krmelína)

Kamenný kříž
(uprostřed hřbitova na Drahách)

Smírčí kříž (ulice Staroveská, u plotu domu čp. 310)

Není lehké mluvit o všech iniciativách v severních Čechách, protože některé umí o sobě dát víc vědět a kladou důraz na mediální strategii a některé jako by ani nechtěly, aby se viděly jejich zásluhy. Vytvořený přehled si neklade za ambici absolutní výčet těchto iniciativ, ani je nechce hodnotit, spíše vyjádřit vděčnost za to, co se povedlo. Hlavní mojí snahou je vytvořit první popis situace a zvát k jeho dalšímu doplnění.

Existují pokusy vytvářet databáze na webových stránkách ICN, ANOUK a Kormidlo - katalog odkazů občanské společnosti (www.ecn.cz), ale

většinou jde o hodně kusé informace. V praxi se ukazuje, že přirozenější je znát sousední iniciativy než ty vzdálenější.

Jedním z důvodů tohoto výčtu je ukázat pestrost řešení záchrany památek, ať již drobných či větších. Církve sama jako nejčastější vlastník těchto objektů nemá šanci se o ně postarat, protože minulý systém narušil tradiční způsob péče o kostely a kapličky, a proto se jeví velmi důležité hledat spolupráci s občanskými iniciativami a samosprávou a měnit názor, že tyto památky patří jen těm, kteří chodí do kostela.

Zásadním důvodem, proč se poslední dva roky zabývám přehledem těchto iniciativ, je výročí Litoměřické diecéze 350 let (založení 1655), kdy představitelé církve hledali způsob, jak zmapovat stav kulturního dědictví a jak jej přiblížit lidem žijícím v tomto regionu.

Dlouhodobě se stále víc ukazuje, že církve sama velmi obtížně může pečovat o kulturní dědictví a je stále víc jasnější, že se musí snažit hledat nová řešení někdy spočívající v převádění kostelů na samosprávu a hledání nových forem pro jejich využití se zachováním možnosti pro příležitostné bohoslužby. Velmi zajímavým počinem v této oblasti byla mezinárodní konference o novém využití sakrálních prostor na ústecké univerzitě před deseti lety, z které je k dispozici velmi podnětný sborník. Dalším zajímavým počinem je iniciativa Nadace Partnerství, která v rámci školení komunitních poradců přenáší do českého prostředí americkou zkušenost, jak nově interpretovat místní kulturní a přírodní dědictví pro různé zájmové skupiny, počínaje odborníky a konče rodinami s dětmi na výletě.

Bylo by zajímavé pokusit se nalézt nejdéle fungující nebo nejvíce práce vykonávající občanské sdružení, ale nejlepším řešením se jeví uvést výčet těchto iniciativ na konci této přednášky rozdělený podle okresů, které do jisté míry kopírují církevní strukturu diecéze nazývanou vikariáty. Důležité je také vidět rozdílné právní statuty, které mají

většinou svůj důvod v šíři zájmu členů a v různém způsobu shánění finančních prostředků. Všem těmto iniciativám je společný zájem o osud památek a někdy jsou to chalupáři z Prahy, někdy pracovníci muzea a jejich přátelé, tak je to např. v České Lípě, někdy vychází iniciativa ze samosprávy, tak jako např. ve Výsluní nebo v Měrunicích. Chci i tímto výčtem iniciativ poděkovat za to, co bylo vykonáno, a ukázat, jak různé mohou být přístupy a jak velkou inspirací může být pohled na to, že když se chce, tak jde udělat hrozně moc.

Závěrem bych chtěl položit některé otázky, které se rodí v současné době:

1) Je potřebná síť těchto iniciativ, tak jak je tomu např. u neziskových organizací v oblasti sociálních služeb nebo environmentálních aktivit?

2) Je doba, kdy některé iniciativy pečující o kapličky, křížky a Boží muka budou pocítovat potřebu pečovat také o větší památky, např. kostely, tak jak je tomu v České Lípě?

Výčet iniciativ, které se podařilo najít podle krajů a okresů:

Ústecký kraj

Okr. Děčín

Kruh přátel muzea Varnsdorf, vznik 1996

Loreta Rumburk, o.p.s., <http://loreta.rumburk.cz/>

Okr. Chomutov

Klub přátel historických památek Radonice-Vintířov

Nadační fond Kostel sv. Václava, Výsluní 14, Chomutov, 43183

Nadace pro obnovu a rozvoj Krušných hor a Poohří – Renaissance 21

Okr. Litoměřice

Purkyňova nadace, <http://purknadace.webpark.cz/>

Sdružení pro ústeckou synagogu a hřbitov,

<http://www.synagoga-ustek.org/Sdruzeni.htm>

Občanské sdružení Středohoří sobě, www.stredohori.cz

Okr. Lounsko

Spolek pro záchranu kostela v Horním Ročově,

<http://www.sweb.cz/kostel.rocov/>

Nadace pro obnovu kostela sv. Stanislava v Měrunicích,

Sdružení přátel kostela sv. Martina ve Vidhosticích, o.s.,

Vroutek, Vidhostice I

O.s. Vesnice – domov – krajina

Společnost přátel Kostela Svatého Jakuba Většího, Na Hůrce 475,

Vroutek, 43982

Nadační fond Karla Blažeje Kopřivy Cítoliby, Zeměšská 219,
Cítoliby, 43902

okr. Most

Nadace Záchrana památek, Korozluky, Zámek č. p. 54, Most, 43401
Společnost za obnovu Jezeří, Korandova 8, Praha 4, 14700

Okr. Teplice:

OS Společnost přátel města Duchova

OS pro výstavbu kapličky a zvelebení návsí v Bílce pod Milešovkou, Bořislav
Sdružení Kampanila, U Hadích lázní 1197/32, Teplice, 41501

Liberecký kraj

Okr. Česká Lípa

Občanské sdružení Drobné památky severních Čech, <http://www.pamatky.ceskalipa.org/>

Občanské sdružení SONOW, Kamenický Šenov, <http://www.webpark.cz/sonow/>

Sdružení Prysk, Sdružení na záchranu kostela sv. Petra a Pavla

Občanské sdružení PŠOVKA - Okrašlovací spolek Kokořínska, <http://www.psovka.cz/>

Občanské sdružení Jakub, <http://www.okw.cz/jakub/>, Horní Libchava

Okr. Jablonec nad Nisou

Matice děkanství železnobrodského, <http://matice.wz.cz/>

Spolek Patron, spolek přátel drobných památek Jizerských Hor, <http://patron.bdnet.cz/>

Okr. Liberec

Občanské sdružení Michael

O.s. Frýdlantsko, <http://www.frydlantsko.org/>

Mladoboleslavsko a Mělnicko sice nepatří k severním Čechám, ale dle církevní struktury diecéze ještě patří k Litoměřické diecézi.

Okr. Mladá Boleslav

O.s. Solec – okr. Mladá Boleslav, <http://www.solec.wz.cz/>

Občanské sdružení Kostel Sýčina, <http://www.sweb.cz/kostelsycina/>

Co je to pozemkový spolek?

Chránit historicky či přírodně cenné lokality můžeme zhruba trojím způsobem. Můžeme upozorňovat na problémy, sepišovat petice a pořádat kampaně, aby byl ten či onen objekt zachráněn či aby se zabránilo nevhodné novostavbě... Někdy je to účinné, ale mnohdy jsme považováni pouze za křiklouny, kteří „neustále kverulují a sami

nic nedělají“. Můžeme vzít do ruky kýbl malty a jít opravit pobouřenou kapličku a nebo nakoupit v zahradnictví třicet lip a obnovit historické stromořadí. Pokud to však provedeme na vlastní pěst, můžeme být nemile překvapeni, když se místo díky dočkáme pouze střetu se zákonem pro neoprávněný zásah do cizího majetku, a nebo rozčarování, že veškerá naše práce přišla vniveč, jelikož majitel měl s pozemkem úplně jiné úmysly a to, co jsme v potu tváře vysázeli, bez mrknutí oka vykácel. A nebo se můžeme začít pít po tom, komu ona památka či zajímavý pozemek patří, kde bydlí, domluvit si s ním schůzku a snažit se s ním dohodnout spolupráci. Možná zjistíme, že máme s majitelem podobný názor na věc a potřebuje jen trochu pomoci a poradit, možná se domluvíme na dlouhodobém pronájmu, který je pro nás jistotou, že naše práce nebude zbytečná. A když se naše názory na využití a údržbu výrazně rozcházejí, máme ještě možnost sehnat někde peníze a ohrožený objekt se pokusit odkoupit. Právě tohle je princip pozemkových spolků.

Co je tedy vlastně pozemkový spolek? Je to nezisková organizace, většinou občanské sdružení, která pečuje o přírodní nebo kulturní dědictví na základě dlouhodobého právního vztahu k zájmovým nemovitostem. Nutno podotknout hned na začátku, že pojem pozemkový spolek nevynechává nějaký specifický typ organizace, ani nemá žádnou oporu v naší legislativě. Označujeme jím určitý způsob činnosti organizace, její filozofii.

K čemu je dobré mít k nemovitosti nějaký dlouhodobý právní vztah? Kromě již zmíněné záruky, že vynaložená práce nepřijde vniveč, se z pozice nájemce či vlastníka také lépe získávají na údržbu finance a v neposlední řadě se tak stává spolek příkladem pro ostatní vlastníky.

Organizace už není někým zvenčí, kdo jim kecá do toho, jak se správně starat o svůj majetek, ale stává se jedním z nich.

Program na podporu pozemkových spolků

Hnutí pozemkových spolků u nás vzniklo ve druhé polovině 90. let. Nespadlo však samozřejmě z čistého nebe. Řada organizací u nás na principu pozemkových spolků pracovala již v první polovině 20. století. Šlo zejména o okrašlovací spolky, vykupující cenná přírodní území, a turistické kluby, vlastníci především hrady, ale i další památkové objekty. Pozemkové spolky jsou běžným nástrojem ochrany přírodního a kulturního dědictví i v zahraničí – v nějaké podobě fungují prakticky po celém světě.

Obnovu pozemkových spolků u nás inicioval a dodnes koordinuje Český svaz ochránců přírody, který vykonává funkci Národního pozemkového spolku. Program Českého svazu ochránců přírody na podporu pozemkových spolků je od počátku programem otevřeným – mohou se do něj zapojovat a též se hojně zapojují nejen místní organizace ČSOP, ale i další subjekty. V rámci programu je zajišťována finanční podpora činnosti pozemkových spolků, metodická a odborná pomoc, jsou pořádány setkání a semináře, vydávány informační a propagační materiály, zprostředkováván kontakt mezi jednotlivými spolky a zejména řešen jeden z nejpalčivějších problémů pozemkových spolků – zajištění jejich důvěryhodnosti. Jak již bylo řečeno, pojem pozemkového spolku není u nás nijak legislativně vymezen, fakticky se může pozemkovým spolkem prohlásit kdokoli. Náš právní řád nepočítá ani s něčím takovým, jako je nezczitelnost pozemků či závazné omezení využití nemovitosti samotným majitelem. Na druhou stranu je zřejmé, že pokud má vlastník svěřit svůj majetek nějakým neznámým lidem, chce mít alespoň nějakou jistotu, že nejde o podvodníky. Proto byla v rámci programu vytvořena pravidla fungování pozemkových spolků (tzv. Etický kodex), jejichž dodržování je potvrzováno každoročně prodlužovanou akreditací.

Jak už označení „pozemkový spolek“ i název programu Místo pro přírodu napovídá, původně šlo především o způsob ochrany přírodních lokalit. Přirozeným vývojem však bylo do pozemkových spolků zahrnováno i stále více objektů kulturního dědictví. Konec konců, ochrana kulturního dědictví je náplní činnosti i mnoha pozemkových spolků ve světě - britský The National Trust vlastní desítky hradů, zámků, historických zahrad i venkovských sídel, slovenský Národní Trast je specializovaný výhradně na ochranu památek. Dnes se ze 45 akreditovaných pozemkových spolků zabývá více či méně ochranou kulturního dědictví zhruba třetina.

Specifičnost drobných sakrálních objektů

Drobné sakrální stavby však mají mezi zájmovými nemovitostmi pozemkových spolků poněkud specifickou pozici. Zatímco u přírodně cenných lokalit jde mnohdy o pravidelnou každoroční údržbu a u větších památkových objektů o zajištění jejich provozu, využití či zpřístupnění veřejnosti, u drobných sakrálních památek ani jeden z těchto důvodů neplatí. Většinou postačuje jednorázová oprava a existence objektu je zajištěna, nepříjde-li nějaká živelná pohroma či vandal, na mnoho dalších desetiletí. Není proto tady tak silný důvod k zajišťování dlouhodobého právního vztahu. Snad i to je důvod, že systematicky a důsledně na pozemkospolkovém principu se dnes drobným sakrálním památkám věnuje ze zmíněných organizací pouze jediná.

Navíc zde vstupuje do hry ještě problém právní. Mnohdy totiž není vůbec jasné, kdo vlastně majitelem těchto objektů je. V běžné praxi je za vlastníka považován vlastník pozemku, na němž objekt stojí. Ze striktně právního hlediska tomu tak ale není, neboť stavba dle současné legislativy není součástí pozemku. Abychom však nevytvářeli problémy tam, kde nejsou - jestliže se vlastník pozemku k objektu hlásí a nikdo toto vlastnictví nezpochybnuje, není žádný důvod ho za vlastníka nepovažovat (při vlastnictví delším než 10 let zde nastupuje institut vydržení, kdy užíváním v dobré víře, že je vlastníkem, se vlastníkem skutečně stává). Je však dobré o této nejednoznačnosti vědět, pokud by nastaly nějaké komplikace. Například pokud se majitel pozemku k vlastnictví objektu nehlásí, nechce s ním mít nic společného. Pak je nutné jít v katastru nemovitostí do vlastnických vztahů před polovinou 20. století, kdy začala platit současná právní úprava. Do té doby stavby součástí pozemků byly. Lze tedy důvodně předpokládat, že pokud objekt nebyl předmětem následných majetkových převodů spolu s pozemkem, zůstal ve vlastnictví původního majitele, respektive jeho dědiců. Krajním řešením, nepodaří-li se vlastníka dohledat, je prohlášení stavby za „věc opuštěnou“. V tom případě by měl obecní úřad veřejnou vyhláškou vyzvat případného majitele této stavby, aby se mu přihlásil, a nestane-li se tak, stává se majitelem sama obec, na jejímž katastru objekt leží. Nutné je na tuto dvojkolejnost myslet i při uzavírání smluv – kupuje-li někdo například pozemek s kapličkou, musí být kaplička v kupní smlouvě výslovně uvedena.

Přes zmíněná specifika a problémy jsem přesvědčen, že i u těchto objektů má smysl v některých případech o dlouhodobý právní vztah či dokonce vlastnictví usilovat. Zejména v případech, kdy vlastníkem je obec, jelikož se změnou zastupitelstva může bez ohledu na jakékoliv předchozí dohody dojít k radikální změně postojů, a pak v případě vlastníků vyššího věku, kdy není jisté, jak se k památce zachovají případní dědici.

Již zcela do sféry pozemkových spolků spadají snahy o zajištění nejen vlastní památky, ale i souvisejícího okolí – doprovodné zeleně, navazujících krajinářských úprav či volného přístupu. Zde se otevírá možnost využití všech právních nástrojů pozemkových spolků od dobrovolných dohod přes dlouhodobé výpůjčky, nájmy, věcná břemena až po výkupy a dary.

Důraz na zodpovědnost

V tuto chvíli však nelze pominout, že získávání právního vztahu k nemovitostem má samozřejmě nejen výhody, ale i svá rizika. Organizace tím na sebe přebírá dlouhodobou zodpovědnost, a musí tedy předem

dobře zvažovat, na co ještě má personální i finanční kapacity a na co již ne. Pokud tuto zodpovědnost nezvládne, pokud jí obrazně řečeno (neřku-li doslovně) spadne pronajatá či darovaná kaplička na hlavu, ztratí tím kredit nejen ona sama, ale poškodí tím i dobré jméno všech obdobných organizací přinejmenším v obci či v regionu.

Zde se tedy opět vracíme obloukem k zásadám fungování pozemkových spolků, k již výše zmíněnému Etickému kodexu. Dovolil bych si ho zde na závěr ocitovat, protože o smyslu a cílech pozemkových spolků vypovídá možná více než sáhodlouhé popisy:

Preambule: Pozemkový spolek (PS) dbá na zachování dobrého jména spolkové ochrany přírodního a kulturního dědictví (hnutí pozemkových spolků)

1. PS má jasný účel a cíle
2. PS pracuje vždy tak, aby přinášel prospěch v prvé řadě zájmům veřejným
3. PS pečlivě vybírá objekty svého zájmu s jejich dostatečnou znalostí a vědomím rozsahu nutné péče o ně
4. PS se zodpovědně a trvale stará o nemovitosti ve své péči, pro případ svého zániku či neschopnosti péči řádně zabezpečit má zajištěno převzetí svých závazků jiným PS
5. PS má dostatečné zázemí spolupracovníků (odborných i "manuálních") pro realizaci svých cílů
6. PS přistupuje korektně ke všem svým partnerům
7. PS dodržuje veškeré příslušné právní normy, je si vědom právních důsledků svých činů
8. PS zajišťuje své financování etickým a zodpovědným způsobem
9. Hospodaření PS je transparentní
10. PS spolupracuje s ostatními PS a Národním pozemkovým spolkem

Možná spolupráce

Základní informace o programu i činnosti pozemkových spolků naleznou zájemci na webových stránkách www.csop.cz/pozemkovespolky. Jakékoli podrobnější informace rád poskytnete autor těchto řádků na adrese kanceláře Českého svazu ochránců přírody, Uruguayská 7, 120 00 Praha 2, telefon 222 511 494, e-mail: csop@ecn.cz.

Na těchto kontaktech lze požádat i o zaslání informační brožury, popisující podrobně jednotlivé kroky k založení pozemkového spolku (Zakládáme pozemkový spolek, ČSOP 2003), metodiky zpracovávající různé možnosti jednání s vlastníky, vycházející především ze zkušeností zahraničních pozemkových spolků (Pozemkové spolky: spolupráce s vlastníky při ochraně přírodního a kulturního dědictví, L. Ptáček, P. Pešout, ČSOP 2001), dnes již více méně historického materiálu s obsáhle zpracovanými kapitoly o vývoji pozemkových spolků u nás a ve světě (Jak založit pozemkový spolek, P. Pešout a kol., ČSOP 1998), informační brožuru seznamující průřezově s činností pozemkových spolků u nás (Pozemkové spolky – jak může vlastník, úředník a ochránář najít společnou řeč?, L. Ptáček, J. Moravec, ČSOP 2003) či další materiály.

Zatím se nám sice nedaří získat finanční zdroj na podporu čistě památkářských aktivit pozemkových spolků, ale odborné a metodické zázemí včetně bezplatného právního poradenství či pojištění zodpovědnosti za škody je plně využitelné i spolky zaměřenými na ochranu památek. Takže se těším na případnou spolupráci.

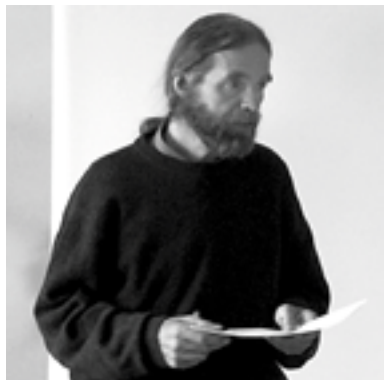

Řada pozemkových spolků spolupracuje i při obnově drobných památek, ale nepřebírá je do trvalé péče (kaplička v Blahutovicích nad Odrou, na jejíž rekonstrukci spolupracoval i PS Domov zřízený ZO ČSOP Jeseník nad Odrou).

Drobné církevní památky a staré stromy patří neodmyslitelně k sobě. Právě pro ochranu takovýchto širších krajinných souvislostí drobných památek je institut pozemkových spolků ideální.

Vážení,

svůj příspěvek jsem chtěl původně zaměřit především na problematiku drobných sakrálních staveb jako majetku svého druhu a vztahu dárců, těch, kteří se o „kapličky starají“ a vlastníků. Nemohu však nereagovat na celkového ducha této konference, který mě doslova strhl, a proto si dovolím začít zeširoka, obecnějšími úvahami, kterými navazují na předřečníky. Především se mi velmi líbilo, že se tu mluvilo o identitě místa a daného objektu, o důstojném stavu, ve kterém bychom měli tyto drobné prvky sakrální architektury udržovat. Proto se v první řadě pokusím dobrat

toho, co je to důstojný stav, co vlastně míníme, když toto sousloví používáme, a jak k němu lze z různých ohledů přispět.

Je totiž zřejmé, že za důstojný stav konkrétního křížku, kapličky nemůže nikdo, žádný jednotlivec ani skupina lidí, převzít odpovědnost. Důstojný stav je stav otevřený, v podstatě bezbranný, může ho porušit jakýkoli vandal nebo jakýkoli ignorant. Vandal může porušit důstojný stav záměrně, tímto tématem se zabývat nehodlám, jistě je významné, ale šlo by o jiný příspěvek. Na tom, že je často tak těžké udržet důstojný stav památek, se nejčastěji výrazně podílejí ignoranti, ti, kteří ani nezaregistrují požadavek, aby se v daném případě jejich jednání nějak proměnilo, kteří si takového nároku ani nevšimnou.

Ignorant je ten, kdo nerozumí významu slova důstojnost místa, nepotřebuje nic takového vyjadřovat, ve svém životě se bez toho obejde. Existují ignoranti různého druhu, jedni „jen“ odhazují odpadky, jiní „jen“ projedou kolem v nějakém silném stroji a málo otočí volantem, ještě jiným typem ignorantů jsou vlastníci, kteří o „svoji“ drobnou stavbu a její okolí nepečují, je jim lhostejná. U každého z těchto skupin lze ukázat na nějakou vinu, na nějaké chybné jednání. Největší skupinu ignorantů ale tvoří ti, kteří nedělají vůbec nic, jen z povahy jejich jednání vyplývá velmi závažná věc - že důstojnost těchto míst se jich netýká. Jsou to obyvatelé vesnic, jejichž starost končí u plotu vlastní zahrady, prahu jejich bytu. Jsou to ti lhostejní. Lhostejní je krásné slovo - jsou to ti, kteří nalhali sami sobě, že „je to jedno“, že na ničem nezáleží, že mě nic nepřesahuje a že tedy nemusím o nic, co mě přesahuje, „mít starost“.

A pak jsou ti druzí ti, kteří ví, že stav těchto míst se jich týká, trápí je, že není v jejich silách zajistit ochranu před vandaly, a hlavně, že nedovedou proměnit, nějak změnit ty, kteří si nevšímají, kteří jsou ignoranty. Zloději a vandalové? Berou nám radost, protože záměrně ničí to, o co se my snažíme. Pro někoho jsou nejdůležitějším tématem. Domnívám se však, že máme větší úkol: jednak sami sebe chránit před tím, abychom my sami neupadali do lhostejnosti, a chránit před tím svoje blízké, dávat svému okolí jasně najevo:

Ihospitálnost = úpadek normálních lidských vztahů, života.

Dávno před tím, než začneme probírat věci majetkové, dávno před tím, než se začneme zabývat pojetím daru, je třeba mít o věci kolem sebe zájem, vnímat jejich význam, souvislosti, dbát na to, aby jejich stav byl důstojný. Je to paradox, ale kytka lučních květin ve výklenku kapličky má obrovský význam a výrazně podtrhuje krásu louky, které kvete všude kolem. Kaplička může mít v sobě skrytu nádheru rozpadávajícího se světa dávných věků, porostlá netřesky a odhalující svoje stavební kameny - ale tento krásný zmar, svázaný s naší tradicí romantismem starých ruin, je třeba čas od času prolomit a stavbu zpevnit, omítnout, „zdešnit“. Však nebojte, ona zase zestárne, zestárne s vámi.

Dřív než začneme probírat věci vlastnictví a problém staveb, které nejsou zapsány jako nemovitosti v katastru, dřív než padne slovo účetnictví a daňový odpis, je třeba, abychom věděli, že my a naši přátelé jsme schopni oblíit Boží muka, která máme za chalupou, osekát okolí a dbát, aby nebylo plné kopřiv a odpadků. Dřív než nahlédneme do výpisu z katastru, musíme vědět, že tento kout „nějak“ patří i nám, dřív než začneme uvažovat nad mechanismy, které nám nabízejí daňové zákony, než rozlišíme nezdánitelnou část základu daně podle § 15 a položky, snižující základ daně podle § 20 zákona o dani z příjmů, dřív nám musí být slovo „důstojné“ něčím víc než slovem podobným s „důstojníkem“ ve vojenské terminologii. Předpokládám, že se v tom shodujeme, a tak mohu přejít k vlastnictví.

Každá drobná památka, jako ostatně každá nemovitost, má svého vlastníka. To ale vůbec nemusí být důležité a zpravidla to ani není důležité do doby, než někdo začne uplatňovat svoje vlastnická práva nebo než někdo nezačne něco vyžadovat na vlastníkovu práve z toho titulu, že je vlastníkem té které konkrétní věci, a tedy za ni nese odpovědnost. A tak jsme zde před chvílí mohli slyšet, že mariánský sloup na Šumavě vlastně neměl „dořešené vlastnictví“ po staletí až do doby, kdy bylo třeba na jeho opravu získat peníze. Ti, kdo s námi neprošli první část této konference, by si mohli myslet, že v duchu doby, peněz a digitálních systémů se nabízí jednoduché řešení, že vše bude „v pořádku“, až se udělá soupis všeho a přiřadí se k němu soupis vlastníků, a každý z nich se o svou věc bude starat. Ale jak vlastníkovu, který je ignorant, vysvětlit, co je to důstojný stav?

Máme přeci zkušenost s tím, že vlastníkovu se nestará, a mnohdy i když jde o obec, zvláště v Sudetech nebo tam, kde je rodová historie vlastnictví nemovitostí dávno zapomenuta, překryta. Na lečjakém křížku se ještě lze dočíst do kamene vyrytý nápis, kdo a při jaké příležitosti ho nechal zhotovit, ale u většiny drobných památek takové informace nemáme - zmizely v mnoha přeryvech, diskontinuitách posledních sta let. Zbývá se spoléhat

na to, že dnešní vlastník pozemku je vlastník památky? Dokud tuto věc nikdo nezpochybní, pak nepochybně. Ale chceme-li získat prostředky na opravu, je často třeba pouze formálně vlastnictví prokázat. Ale docílit zápisu do katastru (a to jediné je vpsledku možné chápat jako doklad o vlastnictví nemovitosti) není vůbec snadné. Ocitáme se tedy v kruhu. Víme, že starost o některé věci vůbec není jen věcí vlastníka, v jistém smyslu jsou tyto památky „naše“. Ale dárce chce zpravidla vědět, komu zhodnocuje jeho vlastnictví. A zejména to chce vědět stát, pokud jde o veřejné prostředky. Nebuďme okoralí a vnímejme, jaký je to paradox - stát se obává, aby se z veřejných peněz neobohatil vlastník, který není znám, protože se o věc nehlásí, vlastník, který danou věc nemůže užívat jinak, než... že stejně jako ostatní přispívá k jejímu důstojnému stavu.

Jistě, některé věci nelze překročit. To podstatné je občas něco umýt, vysekat, omalovat, snadné je to ostatně i s trochou štuku - a brzy se dostaneme k tomu, že snadné je to vlastně celé. Jen je třeba začít u té vázy, začít u náteru dřevěné konstrukce kříže, sami nebo s pomocí tam, kde je třeba. A toto vše vůbec není nějaká filantropie, není to dárcovství. To vše je jen pochopitelná starost o věci, které nám něco dávají a my jsme si vědomi, že jim na druhou stranu něco dlužíme.

Žádné vlastnictví, žádné dárcovství.

To vše ale je možné tam, kde křížek není torzem, kde kaplička není ruinou, kde obrázek z Božích muk nezmizely. Ale je třeba si pamatovat, že je to cílový stav. Pokud jsme v situaci, kdy vracíme do života umírající věc, kdy rušíme rozpad romantické ruiny a znovu jí dáváme charakter stavby, pak se k němu již těžko budeme vracet zcela. Ale neměli bychom zapomínat na to, že opravou majetku věc nekončí, začíná. Důstojný stav není stavem kolaudace objektu. Je to stav, ve kterém kaplička nebo křížek přirozeně žije jako důstojné místo, které je spojeno s životem lidí, kteří toto místo mají rádi.

Je vůbec třeba dbát na to, abychom nepodlehli svodům řeči, která dělá z toho, co máme rádi, nahraditelné „objekty“ a nutí nás uvažovat v pojmech majetku a peněz, vlastnictví a směny. Existuje celá škála činností, které vůbec nepatří do „ekonomiky“, jak ji chápe stát - ekonomiky, která je pro stát především oblastí, v níž vykonává kontrolu a kde získává (skrze daně) svoje zdroje. Ekonomika a vlastnictví vůbec není nějaké obecné pole, na kterém se vše odehrává, právě tady máme praktický důkaz, ekonomika začíná až tam, kde jsou naše vztahy příliš složité, abychom si vystačili v přehledném, sousedském jednání, a vlastnictví začíná až tam, kde se uplatňuje.

Také s dárcovstvím ve formě darovacích smluv bychom měli začínat až tam, kde je to nutné, tam, kde byla zanedbána základní údržba a my přicházíme k ruině, rozpadlému kamení, zrezivělému nebo poničenému křížku, mnoho let pustnoucí stavbě. Pak ale musíme uvažovat nejen jako investoři a ekonomové, ale také podobně jako Exupéryho Malý princ - uvědomuji si, že pokud opravím drobnou památku, beru na sebe odpovědnost, že buď sám zajistím další péči o ni, a nebo přesvědčím druhé, místní, aby o ni pečovali? Opravit kapličku a nechat ji za pár let bez drobné údržby zchátrat je možná dobré na to, aby se na internetu objevil alespoň vyfocený okamžik krásy, ale v celku je pak výsledek velmi deprimující. A naopak, hořící svíčky, které jsme viděli na naší exkursi u studánky,

jsou nejlepším svědectvím o tom, že investovat do této opravy bylo správné. Dárce, který poskytne jednorázově nějaké finanční prostředky nebo materiál, je výborný a je třeba říci „Pánbůh zaplať“, aktivní skupina, která za podpory takových dárců opravuje drobné památky po kraji, je nenahraditelná a je třeba říci „Bravo, Pánbůh zaplať“. Ale pokud se věci nevrátí do normálu, dokud nebude běžné, že se staráme o drobné sakrální stavby v krajině i na veřejných prostranstvích obcí - tak je to jen záblesk světla v převaze marnosti. Je třeba neztrácet ze zřetele, že nejde jen o výstavbu nebo opravu: věci, které do světa stavíme, jsou závislé na naší péči, údržbě, používání. Naše drobné stavby jsou na nás závislé, jsou bez nás ztracené v sevření mezi mrazem a vegetací.

Dárcovství je velmi zvláštní jev - „vyrazit z lidí peníze“ hned na to, hned na ono lze různými způsoby, a dárcovství dnes používá různé techniky víceméně statisticky úspěšné. Stejně tak i dnešní žebřák - jako profesionál dobře ví, že „mu to vynese“ víc než podřadná práce. Ale to vše platí ve městě. Mluvíme-li často o rozdílu mezi městským a venkovským životem, tak bychom toto téma měli promyslet i vzhledem k dárcovství. Chválím samozřejmě Nadaci VIA, že podporuje opravy drobných památek, že na to získává peníze od krajanů, chválím všechny, kteří dokáží leccos často doslova vydupat ze země a s minimem dosáhnout maximum. Chválím konkrétní dárce. Ale máme-li uvažovat v dlouhodobé perspektivě, tak se bez myšlenky jakési „dárcovské adopce“ neobejdeme. Místní dárcovství znamená něco jiného než sbírky ve velkých městech a nebo anonymní dárcovské sms. Každý má možnost podílet se na společném podle svých podmínek. Babka nastříhá na mezi kytičku, chasnící tu a tam přiloží ruku k dílu - a role se najde i pro mecenáše, pro místního dárce. Jde o to, aby se tyto polohy doplňovaly. Mám-li sumarizovat, pak jde především o to, aby se ve spektru těch, kteří nejsou lhotejní, našla náhrada za ty, kteří kdysi dané stavby a stavbičky nechali postavit. Neměli bychom myslet jen na záchranu památek. Ano - za leccos jako bychom spláceli dluh, je toho mnoho, co je třeba opravit. Měli bychom myslet na stav, kde nebudeme myslet na dluh vůči těm, kteří odešli nebo byli vyhnáni, byli komunisty zbaveni svých domovů a své půdy... a nebo jen tak zapomněli. Měli bychom víc myslet na to, aby ti, kteří přijdou po nás, byli po nás také schopni převzít péči o vše to, co patří k domovu a domovské krajině.

Duchovní a kulturní bohatství se nepřenáší jen tak, samozřejmě, nedědí se, není zapsáno v katastrech. Přebírá se tím, že vstupujeme do vztahů, do závazků. Nejen k lidem, ale i místům, i ke kapličkám a křížkům a drobným stavbám Božích muk. Myslím, že je důležité vytvářet pro mladé lidi vzory nejen jako ti, kdo pečují o jakési dávné dědictví, ale jako ti, kdo ho skutečně nesou, jako ti, kdo jsou s ním zcela samozřejmě spojeni.

Krajina je součástí celkového zázraku přírody a boží muka či křížky v ní můžeme chápat jako výraz spirituality našich předků. Krajinu známe jako obydlené místo se stopami člověka i jako pustinu a divočinu, kde lidé nikdy nežili. Některá místa zdobená památkami zůstala hodná paměti, u jiných jejich paměti-hodnost upadla do zapomnění. Jsou části země, kde je krajina nepřátelská, jen geograficky vymezená, děsivá, neobyvatelná, dobývaná s vypětím sil pouze na chvilku nebo zcela nedostupná. Naproti tomu naše krajina patří k obydlenému prostoru, který má své dějiny, a tam, kde jsou její příběhy našimi

příběhy, máme svůj domov, vlast. Národ je pak společenstvím sdílejícím vzpomínky na tytéž události, často lokalizované právě drobnými památkami na určité místo. Krajina má mnoho horizontů, v každé době obsazuje člověk jiné vrstevnice – v pravěku staví svá sídla u vody v nížině, později na ostrožnách, stoupá do podhůří a nakonec do hor, za nerosty, pak jen tak – pro rozhled na vrcholy. Stezky vedly nejdříve podél vody, v hydrogeologických zlomech, a podél nich lidé stavěli různá znamení – pro orientaci, pro víru, na památku.

Záchrana památek je bojem proti ztrátě historické paměti. Co si však máme zapamatovat, co za to stojí? Osobní příběh, dějiny národa, hranice panství, bitvu, zázrak? V naší informační době je památkový horizont možno chápat jako „databázi“, týkající se rozmístění tvarově a místně charakterizovaných objektů. Obraz místa či události se ukládá v literárním zpracování, v paměti současníků i potomků, ve výtvarném umění. Dějinná autenticita se prolíná s tradicí – vědomí s povědomím.

Kapličky a křížky dosud stojí v krajině. Jejich krása by asi ve většině případů neobstála před estetickým či uměleckým slohovým soudem, vyznačují se spíše pitoreskností, neumělým a naivním půvabem. Jsou srozumitelné všem, předpokládají člověka, který půjde kolem. Čekají na něho, oslovují ho, jako kdyby na jejich místě stál někdo, kdo jej pozdraví a vyzve k modlitbě či zamyšlení.

Drobné památky můžeme rozčlenit na řadu skupin, které se vyznačují zvláštními kvalitami, osobitým výtvarným podáním a historickými proměnami. Můžeme je posuzovat z hlediska materiálu, funkce či výtvarného vývoje. Nejjednodušším je hledisko materiálové, tedy převažující hmotná podstata drobné památky, která implikuje i způsob zacházení, její údržbu a konzervaci. Ta poukazuje rovněž na historický vývoj a má též krajové podmínění.

Dřevo bylo bez pochyby výchozím materiálem drobných znamení v krajině, živé různě značené stromy sloužily orientaci, kříže, kapličky, zvoničky bývaly ze dřeva. Bylo snadno

a rychle opracovatelné, dostupné, lidé se s ním setkávali denně. Důkazů o tom, že první památky byly dřevěné a že ještě dlouho dřevo převažovalo, je celá řada, a dosud jako zástupci této skupiny zůstaly kromě již v terénu vzácných dřevěných statuí monumentální dřevěné kříže či nově drobné křížky u cest na památku nehody. K dřevu jako materiálu Kristova kříže se vztahuje mnoho symbolických významů. Také lidová zbožnost chápala svým způsobem materiál, z něhož byla zhotovována boží muka. Tak například kdesi na Humpolecku se říkávalo: „Dokavád se dávaly moučka měkký, dřevěný, bývali lidé měkkého srdce.“¹

Podle tradice se začala boží muka stavět za českého knížete Boleslava, který na žádost biskupa Vojtěcha rozkázal, aby „na každé bráně města křesťanského znamení umučení božího namalováno neb vytesáno bylo a v každé vsi křesťanské, aby totéž znamení na sloupě kamenném nebo dřevěném postaveno bylo. Od té doby udržovala se památka stavění mouček na vsích a místech veřejných“.² V 17. století se pořizovaly při rekatolizaci dřevěné kříže a boží muka na veřejných prostranstvích, aby hlásaly, že místo je již spaseno. Další vlna dřevěných křížů a kapliček se objevila počátkem 19. století, kdy zřejmě pro chudobu po josefinských reformách a napoleonských válkách se stavěly na venkově drobné památky často z měkkého dřeva. Boží muka vyráběli tesaři, jsou zachovány úcty za jejich zhotovení, drobné sošky a reliéfy byly často dílem místních nadaných řezbářů zvláště v oblastech, kde byl dřeva dostatek. Deštěm ošlehaná a rozpučená slunečním zářem tvořily dřevěné sochy světců či Krista výbavu výklenkových kaplí, bývaly samostatně připevňovány na stromech. Při jejich dožití se nový kříž či dřevěná kaplička stavěla často co nejpodobnější té původní. Tak nacházíme na rozcestích i poměrně nové památky archaického vzhledu vytvořené podle starého vzoru. Ramena i svislé břevno dřevěných, často kdysi výrazně barevných křížů mívá jetelové zakončení a výška kříže jako orientačního bodu v krajině dosahovala často více než 4 m. Postupně část v zemi zteřela, a tak kříž získával zcela neobvyklé proporce, až jej často země zcela pohltila. Zůstalo po něm jen pomístní jméno, např. U Zeleného kříže, které bylo zapsáno i do mapy pro lokalizaci okolních pozemků. Často se objevují kapličky dlabané z jednoho kusu dřeva jako místní varianta kamenných božích muk, jejichž horní část ukrývá pod vyřezávanou stříškou drobnou sošku či obrázek. V terénu sotva najdeme starší než z 19. století.

Nejčastějším materiálem drobných památek byl však kámen, materiál, který díky své trvanlivosti umožňuje zachytit vývojovou řadu od památek pravěkých až po současnost. Do této kategorie je možno zařadit i přírodní útvary, které se druhotně staly památkami či orientačními body v krajině, byly označeny křížem, sloužily jako podklad k reliéfu vytesanému do skály nebo byly osazeny doplňky z jiných materiálů. Obvykle

jsou kamenné solitéry, z nejrůznějších druhů kamene, místních i dovezených, tesané podle schopností kameníka či sochaře na objednávku ve shodě se slohovými kritérii. Mají však velmi často tendenci k historismu a značnému konzervativismu, a tak jejich slohový výraz není vždy směrodatným pro určení stáří.

Dalším typem drobných památek jsou stavby a solitéry zděné. K nejhojnějším patří vesměs hranolová nebo trojhranná zděná boží muka, opatřená drobnými mělkými nikami, kapličky otevřené a zavřené. Jsou zděna z lomového kamene i z cihel, často ze smíšeného zdiva, bývají omítnuté a obílené vápnem, někdy i jejich architektonické členění dokládá poučení na blízké slohově výrazné stavbě, jejich povrch je někdy pestře omalován ornamenty, v nikách najdeme výjevy z života svatých, jejichž obliba má četné krajové varianty. Velmi časté jsou poutní cykly otevřených výklenkových kapliček s křížovou cestou. Jejich stříšky, vesměs trojúhelníkového tvaru, kryté taškami, břidlicí, místně i šindelem, mívaly dekorativní symbolické zakončení obvykle koulí s kovaným křížkem, piniovou šiškou či prostým, někdy zlaceným křížkem.

Jako součást drobných památek nacházíme často železo, ať kované či lité, různě povrchově upravené, barevně pojednané, dále pak slitiny kovů (např. zinkal) zvláště u památek mladších z druhé poloviny 19. století a z 20. století. Kov se nachází převážně v kombinaci s kamenem, který má nosnou funkci a tvoří podstavec pro umístění kovaného nebo litého kříže nebo sochy. Vzácněji se objevují i drobné sošky z pálené hlíny, tedy keramické plastiky piet a jiných světců, které doplňují výklenkové kaple, jež zdobily i obrazy malované na dřevě či podmalby na skle nebo zasklené barvotisky, zobrazující světce.

Sakrální památky

Středověk zahajuje bohatou řadu drobných památek, spjatých převážně s křesťanstvím, které souvisely s potřebou vizualizace víry. Patří sem kříže, boží muka, náboženské statue a jejich soubory, kapličky výklenkové a kaple s vnitřním prostorem.

Velmi zajímavou a charakteristickou skupinou jsou boží muka. Pod tímto pojmem obvykle chápeme kamenné sloupy s kaplicí, na kterých se buď obrazem nebo slovy připomíná utrpení a muka Spasitelova. Na přední straně mívaly hlubší výklenek pro umístění tesaného reliéfu, obrazu malovaného na plechu nebo dřevěné sošky Krista, zvaného Ecce homo.

Vyobrazení utrpení Kristova patřilo k nejčastějším námětům výtvarného umění pro svoji existenciální dramatickost. Ze zastavení křížové cesty byly obvykle pro boží muka vybrány základní drastické scény – tzv. malé pašije. K nejčastějším ikonografickým typům na božích mukách patřil bičovaný Kristus, Ukřížování, Pieta, rouška svaté Veroniky, Kristus padající pod tíhou kříže, Korunování trním. Podle výtvarného řešení či objednávky se objevují jedno až tři či čtyři scény z Kristova hořkého Utrpení. Oblíbený byl sedící bičovaný Kristus s trnovou korunou s tělem posetým ranami nebo týž stojící připoutaný k sloupu. Nejčastěji motiv Ukřížování doprovází Panna Maria Bolestná a svatý Jan. Ikonografie, často v nízkém reliéfu v kaplici nebo na čelní stěně, zahrnuje též náměty se 14 svatými pomocníky, někdy se objevují v reliéfu světci, kteří jsou patrony – jmenovci objednavatele.

Nápisy na božích mukách jsou plny lidové upřímné zbožnosti a poezie. Obrázek či reliéf často doprovázelo slovo – podle volby objednavatele citát z Písma či napomenutí a výzva k anonymním kolemjdoucím, s nimiž se při postavení božích muk počítalo. Byly určeny k veřejné zbožnosti, byly pobídkou k zastavení, modlitbě a k usebrání a produchovnění okamžiku života. Pro úctu k božím mukám se jim krajově - zvláště na Moravě - říkalo také poklona.

Boží muka představovala názorně biblický příběh i pro ty, kteří neuměli číst. Nápis negramotní kameníci vytesali někdy neumělým písmem s chybami. Předlohy pro reliefy pocházely často z biblické grafiky pozdní gotiky, z prvních knihtisků, a dlouho se udržovaly tradiční starší tvarové formy. Pokud byla boží muka náročnějším uměleckým dílem, najdeme mezi jejich tvůrci slavné sochaře a známé kameníky. Většinou jsou tyto drobné památky dílem anonymních řemeslníků a nejspíše se ještě dá vystopovat objednavatel, tedy fundátor, než jejich autor.

Boží muka ve volné krajině či ve městech se objevují od pozdní gotiky, najdeme je v renesanci, v baroku a v lidovém podání přetrvávala do 19. století. Byla rozšířena nejvíce ve střední Evropě a nevyhýbaly se jim ani protestantské země, které jinak vizualizaci víry odmítaly. Vlastní drobná architektura božích muk, která stávala na cestách, měla několik ustálených typů.

Boží muka připomínají těžká léta moru, hladu a bídy, jejich smyslem bylo vyjádření naděje a víry, úcty k Panně Marii či svatým, jak o tom svědčí časté nápisy, vyzývající kolemjdoucí k modlitbě a pokoře před Bohem. Dalším motivem jejich postavení je péče o šťastnou hodinku smrti a často je tato starost přenášena na kolemjdoucí, kteří nápis budou číst. Jsou napomínáni, aby žili zbožným životem a mysleli na vlastní smrt. Tato témata memento mori jsou zvláště oblíbená v baroku. Na některých božích mukách najdeme vedle Ukřižovaného i Krista Zmrtvýchvstalého jako vítěze nad smrtí či Boha Otce v oblacích. Spojení božích muk se smrtí dokládají donedávna udržované rituály v českých vesnicích, kdy se mrtvý loučil u božích muk ve vsi a hlasem příbuzného prosil o odpuštění, ublížil-li v životě někomu.

Dnes nás většinou nezajímá, jak bude vypadat naše poslední hodinka a zda získáme život věčný, což bylo pro mnoho zbožných fundátorů božích muk velmi důležité. Výzva k modlitbě za duše v očistci a k zamyšlení nad vlastním životem byla vzkazem řady zbožných objednavatelů. V pohledu na smrt Ježíše Krista byla samozřejmě výzva, aby si člověk připomenul i svůj vlastní konec. Kdo to dnes komu připomene, aby se choval pokorně a spravedlivě? O moci a síle modlitby a přímlyvy za bližního, živého či zemřelého, už mnoho také nevíme.

Zvláště poutní místa byla významným motivem pro stavění božích muk. Na cestách, jimiž poutníci každoročně směřovali k cíli, stávaly v krajině na viditelných či důležitých místech památky s oním milostným obrazem, k němuž poutníci mířili. Také patrocinia sousedních kostelů ovlivnila náměty na božích mukách.

Pro gotická boží muka v krajině i ve městech jsou charakteristické velké rozměry, přísné formy a štíhlé postavy, hraněný dřík, zdůraznění svislých linií a stříškovitý nástavec s gotickými ornamentálními ozdobami. Gotický typ se objevuje vesměs do poloviny 16. století. Originály z této doby se velmi často zachovaly v alpských zemích. Renesance se rozšiřuje ve střední Evropě zhruba od druhé poloviny 16. století a sahá zhruba do poslední třetiny 17. století. V tvarosloví drobných památek se v této době užívá antikizujících forem, segmentový stlačený oblouk ukončuje obvykle horní část, plochy ohraničují sloupky s hlavicemi, voluty, andílci a andělské hlavičky. Měřítka božích muk je drobnější, jejich vzhled méně přísný a dřívky sloupů nejsou již hranaté, ale oblé. Barokní sloh se objevuje koncem 17. a počátkem 18. století v městské i venkovské stavební činnosti. Je patrná velká slohová proměna i v použití starších výzdobných motivů. Boží muka jsou rozevláté kompozice, v nichž jednotlivé prvky jsou harmonicky a smysluplně v pohybu živě uspořádány. Oblíbené jsou mušlovité kartuše pro nápisy, prosby či letopočty, figurální výjevy jsou zasazeny do oltářovitě niky, hlavičky andělíčků, girlandy a ovocné festony doplňují celkový dojem. Těchto památek bývá obvykle nejvíce a často se vyskytují v téměř identické podobě na různých místech. Po roce 1750 přibývá tvarového bohatství a základní struktura zcela mizí pod přemírou výzdobných rokokových prvků, rokoková boží muka mají formu medailonů s bohatým doprovodem andělů. 18. století přineslo s ohledem na rozkvět barokního sochařství řadu nových forem. Bez pochyby jedním z výrazově nejpritažlivějších je motiv Krista klesajícího pod křížem, který byl oblíbený zvláště na počátku 18. století. Často se objevoval na bráně do dvora, na hřbitově, ale i volně v krajině. Jeho kříž byl někdy obzvláště těžký, jako život těch, kteří se s ním identifikovali. Volně stojící sochy byly samozřejmě výzdobou panských areálů, ale nyní se rozvíjejí také do vesnic a do polí. Je to doba mnoha madon, Janů Nepomuckých, který se stal téměř lidovým mostním svatým, volně stojících křížů a Kalvárií. Novým typem je také procesní oltář, který sloužil pro zastavení při obchůzce polí nebo při svátku Božího těla. Tento typ byl rozšířený i v 19. století. Již před koncem 18. století ubývá bohaté dekorace, objevují se skromné formy a často se vrací renesanční dekor, objevuje se segmentový oblouk, sloupky, hlavice a voluty, dřívky bývají hranaté. V 19. století se vrací staré stylové formy, zvláště gotizující. Ve 20. století ubývá nově postavených božích muk, objevují se kopie starých forem nebo staré motivy v novém uspořádání. Vznikají však i nové tvůrčí formy s náboženským obsahem, a tak tradice tenkým pramínkem pokračuje. Názvy božích muk bývají často podle jmen objednatelů nebo podle jmen majitelů polí, což bývá často shodné. Magickým místem v krajině i v životě jsou rozcestí, kde boží muka najdeme nejčastěji. Dalším typem božích muk jsou vesměs hranolová zděná boží muka, s mělkými nikami, které jsou tvarovým přechodem ke kapličkám, jež charakterizuje pouze jediná větší nika a bývají ve shodě se svoji podobou nazývány kaplemi otevřenými, na rozdíl od kaplí zavřených. Jsou zděna z lomového kamene i z cihel, často ze smíšeného zdiva, jsou omítnuta a obilena vápnem, někdy i na povrchu pestře omalována ornamenty či výjevy ze života svatých, jejichž obliba má četné krajové varianty.

Výraznou skupinu tvoří sochařské památky ve volné krajině, které se vyskytují jako solitérní sochy nebo ve skupinách, z nichž nejčastější jsou Kalvárie – skupiny s Ukřižovaným, Pannou Marií Bolestnou a svatým Janem. Objevují se však i tzv. Olivetské hory, zobrazující výjev modlíciho se Krista se spícími učedníky. Množství barokní volné skulptury v krajině i přes devastující zásahy tvoří významnou část památkového fondu, na rozdíl od křížků a božích muk jsou tyto památky zapsané a vesměs i restaurátorsky ošetřené.

Drobné náboženské památky v krajině nepozbyly pro lidovou zbožnost v některých krajích významu. Naše doba již opět objevila sílu symbolu jako elementárního prostředníka duchovní hodnoty, jsou mosty z tohoto světa k světu náboženskému. Pro věřící jsou kamenným poutem křesťanské víry a vlasti.

Topografické terénní památky

(Hraniční kameny a mezníky, hranice v terénu, triangulační a zeměpisné památky)

Opomíjenou součástí krajiny jsou topografické terénní památky, které plnily funkci praktické orientace. Jejich vznik byl doprovázen právním aktem, často v pozdější době s písemným vyjádřením. Dnes překračujeme hranice mezi panstvími, míjíme do země polozabořené kamenné mezníky s letopočtem, erbem či zkratkou vyjadřující název sousedících panství. Krajina má vepsanou historii do svého povrchu a její osud je možno číst ze silokřivek, formovaných majetkovými vztahy, příslušností kusu země k tomu či jinému celku, pánu té či jiné kultury a náboženství. Hranice určovala okruh vyzařování jistých hodnot, které se promítly i do charakteru struktury krajiny a konec konců i do typů drobných památek.

Vlastní hraniční linie byla pečlivě vyznačována v terénu příkopem, v určitých vzdálenostech doplněným kamennými mezníky, jak to terén dovolil či vyžadovala přesná a viditelná orientace. V povědomí obyvatel, kteří žijí po několik generací na stejném místě, se informace o existenci, průběhu a vzniku hranice často traduje, místy jako pověst o namáhavé práci vesničanů při kopání dlouhého příkopu či stěhování kamenných mezníků. Klasickým z historie známým příkladem je *limes romanus*, hranice, která oddělovala kultivovaný svět starého Říma od zbytku barbarské Evropy.

Vznik hranice byl doprovázen právním rituálem, který měl své ustálené formy. Označování hranic a mezí na pozemcích, polích, lukách, v lesích doprovázela přísaha svědka v košili, v hrobě s drnem na hlavě či výplata „na pamětnou“. Hranice byla přirozená, využívající exponovaných přírodnin, nebo umělá, která nás v tomto případě bude zajímat více. Umělou hranicí označovaly navršené kopce zeminy nebo kamení, do

nichž byli ukládáni „svědci“, předměty, které nepodléhaly zkáze jako jsou uhlíky, kovové penízky, střepy, okuje, kusy cihel, hřebíky, oblázky, knoflíky, sklo. Nejčastějšími mezníky byly kameny, nápadné svojí velikostí či tvarem a různě označované.

O zasazování hranic máme písemné zprávy, které měly majetkoprávní ráz a byly ukládány do desek zemských jako do katastru nemovitostí. Mezníky, obvykle velké těžké kameny, měly tvar nahoře zakulaceného hranolu nebo mohutného kříže. Jejich zvláštní jména se odvozovala od osob, polohy, události či tvaru. Pokud bylo jméno odvozeno od osoby, bývali to převážně mladí chlapci, kteří dostávali na pamětnou prutem „kopy pamětní“, aby si po létech lépe upamatovali, kde mezník stál, či kde se jim na něm dostalo výplaty za spropitné.

Dozor nad mezníky vykonávali zvláštní dozorcí, hajní a polesní prohlíželi a natírali mezníky vápnem, aby byly vidět. Ohraničování a obnovování mezí se dělo ze přítomnosti sousedů se slavnostmi a pitkami. Pravidelná bývala prohlídka hranic na letnice, zvaná „doušky.“ O vážnosti a nepohyblivosti mezníků svědčí řada pověstí, v nichž ten, kdo mezníky ničil či posunoval, musel po smrti kámen nosit a volat „kam ho dám?“, dokud mu někdo neodpověděl, „kdes ho vzal, tam ho dej“.

Ze všech hranic byla přirozeně nejdůležitější zemská. Značení hraniční čáry, jehož počátky se skrývají v nepaměti, se během středověku vyvíjelo od určité variability a improvizace k částečné státní unifikaci. Nejjednodušší a patrně nejstarší známé značení bylo prostřednictvím vysekaných či vyřezaných pruhů kůry na stromech, které bylo nutno čas od času obnovovat. Pak nastoupila éra hraničních kamenů, které se tu a tam zachovaly dodnes, i když již dávno nemají praktickou funkci.

Hranice panství, resp. kamenné mezníky na nich, jsou nejčastějším typem terénních topografických památek, k nimž najdeme pečlivou dokumentaci v archivních zápisech. Stejně tak je tomu u hranice katastrů obcí. Patří také k opomíjeným drobným památkám, které rozhodně dovedou vyprávět historii krajiny, její majetkové a správní členění.

Zatímco výše zmíněné terénní památky mají majetkoprávní charakter, zcela neutrální a na vnějších vztazích nezávislý ráz mají měřičské body topografické povahy. Setkáváme se s triangulačními body, které pocházejí z konce 18. a zvláště z 19. století. Trigonometrické zaměřování českých zemí probíhalo v letech 1824-1846 a znamenalo pro krajinu ukládání dalších orientačních bodů ryze praktické povahy. V roce 1875 byla vytvořena triangulační a nivelační síť, která umožňovala přenést dokonale obraz zemského povrchu do měřítka kartografického. Do této kategorie patří i označení zeměpisné polohy jako je průběh poledníků či rovnoběžek, vymezení středu Čech či středu Evropy a podobně. Tato orientační znamení dělí krajinu do sítí neutrálních bodů, daných objektivně, od nichž se odvíjejí subjektivní, niterné a bytostné vklady člověka a jeho osudu.

I památky topografické mají do jisté míry právní charakter, ale výlučně právní platnost mají tzv. smířčí kříže, které můžeme nazvat jakýmsi bulvárem mezi drobnými památkami - jsou spojeny v vraždami a tragediemi a jako v podstatě mimosoudní vyrovnání jsou výrazem zvykového práva. Jim bylo badatelsky věnováno nejvíce pozornosti a budily nejvíce sporů, protože ne všechny kamenné kříže lze spojit s hrdelním zločinem.

Památky připomínkové, právní, vojenské

Smrt je i pro krajinu fenoménem první kategorie, přitahuje nejvíc pozornost, při níž trochu mrazí. Šibenice, místa spravedlivé - či za spravedlivou považované - smrti, přesto násilné, místa opuštěná, obávaná. K nim vedla často cesta lemovaná božími mukami či křížky, u nichž se odsouzenec modlil a litoval svých vin, u nichž se zastavoval, prodlužoval si modlitbou čas, jehož mu tak málo zbývalo. Stávaly nedaleko měst s hrdelním právem, byly předmětem magie a poezie, Šibeniční vrch, Galgenberg, Na Spravedlnosti, Stínadla, to jsou jména v mapách, která budí dodnes úzkost, někdy jsou označena velkým křížem. Zatímco pranýř býval obvykle ve městě, někdy i u cesty na rozcestí, protože tresty byly veřejné, šibenice bývala v krajině na vrchu o samotě. Pranýř typologicky podobný božím mukám, býval též dřevěný či kamenný, člověk se jej neměl dotknout, protože byl místem hanby.

Pomníky a bojiště jsou spjaty s krajinou téměř existenciálně, jsou na místech, kde vanul dech slávy a smrti. Mrtvým hrdinům se blízko jejich společné smrti staví památníky, na rozdíl od smířčích křížů, pod nimiž není nikdo pohřben, často nad masovými hroby. Tato místa jsou také součástí paměti krajiny, jsou svědectvím často osudových střetnutí, která ovlivnila životy generací. Památky na bojištích, pomníky generálům i neznámým vojínům patří k drobným i monumentálním památkám.

Války se českým zemím nevyhnuly, i když slavných bojišť a památníků je tu méně než v Německu či ve Francii. Výročí slavných bitev bývala dobrým obchodem pro umělce, objednávkou oslavovali obyvatelé starého mocnářství i jubilea císařské rodiny. Fantazie sochařů i objednavatelů podléhala dobové módě, a tak nacházíme empirové pomníky z dob napoleonských válek u Chlumce a Varvažova, kříže na bojištích pruskorakouské války kolem Hradce Králové, pomníčky padlým v 1. světové válce téměř v každé vsi a monumenty věnované obětem války, snad poslední.

V době národních manifestací a oslav třídních bojů se za památky prohlašovala bojiště husitská (Sudoměř), místa stávek a střelby do dělníků, byl zvyk označovat monumentem i místa tragedií (Osek - pomník obětem důlního neštěstí). Smrt byla vždy dobrým objednavatelem památek, před jejím majestátem se sklonili všichni.

Na závěr

Památky jsou chtěné a nechtěné, ne snad proto, že bychom některé chtěli zbořit či odstranit, dělí se takto podle svého vzniku a účelu. Většina památek je nechtěných - tj. nebyly jako památky zamýšleny, byla to původně funkční architektura, sloužila bydlení, obraně, modlitbě. Staly se památkami nedobrovolně, protože pozbyly svůj účel - prázdné

a opuštěné stavby hradů a klášterů, jimž se původní určení nikdy nevrátí, jeho potřeba zanikla, společnost se změnila. Čím větší, tím je obtížnější najít pro ně nový obsah. Zůstalo jim jen jedna, kdysi druhotná funkce – jsou ozdobou krajiny pro své krásné položení, díky svému estetickému působení mají stále co říci, ale rozhodně památkami být nechtěly a právě ony se památkami staly jako první, pro svůj nepřehlédnutelný rozsah, hmotu, výšku.

Potom jsou tu druhé – ty již byly jako památky zamýšleny a jejich měřítko je drobnější, k ničemu praktickému se nehodí, nedá se v nich bydlet, často ani schovat před deštěm, a přece byly postaveny “na památku”, to bylo jejich poslání a je až dosud, protože nikdo nemůže stanovit, do kdy má být památka uchovávána. To si rozhodne sám čas, jsou tu totiž jaksi „na věčnou památku“. Čas jim dal jim do vínku budoucnost i přes jejich nepatrnou či malou hodnotu a měřítko.

Co je to památka? Cítíme, že to má něco společného s pamětí, s generacemi, s tradicí, že kdosi cítil potřebu něco vzkázat, připomenout. Svědectví se prolínají – lidskou myslí, archiváliemi, vyprávěním – a zakořeněnou památkou. Každé médium garantuje čas po svém – vzpomínka trvá s jedním lidským životem, písemnost dokud fyzicky existuje, vyprávění se předává slovy další generaci, je-li komu a nezapomene-li se včas je předat. Je to velká hra, v níž se čas člověku otevírá jako zvláštní kvalita, kterou snad můžeme vnímat možná šestým smyslem, citem, tušením souvislostí.

Poznámky:

1. Jaroslav Mančal, Boží muka na Humpolecku, Časopis společnosti přátel starožitností, 1900, roč.VIII, str.73. Totéž připouští i L. Domečka, Boží muka v krajině Jindřichohradecké, ČSPS VIII. 7. –8,

2. tamtéž

Historické struktury krajiny a obnova drobných památek

Jiří Nusek

K fenoménu historických struktur

Od 70. let 20. století je v anglosaském prostředí rozpracováván pojem „krajinné paměti“ (landscape memory)¹. U nás ke konceptu přispěl v geologických souvislostech např. Václav Cílek², v archeologických Martin Gojda³. V rámci „krajinné paměti“ sehrávají roli „historické struktury krajiny“ (historical landscape structures), kterým věnoval pozornost v předlistopadovém Československu mj. Mikuláš Huba⁴. Někde se struktury projevují jako určující dominanty a profilují krajinný ráz, jinde jsou méně nápadnou součástí krajiny⁵. Jsou to stopy tradičního hospodaření a projevů života venkovské společnosti v krajině. Utvářely se v období před vědecko-technickou revolucí, před použitím moderních technologií. Jejich důležitou charakteristikou byla kontinuita. Plynule navazovaly na činnost předků a stav často dlouhodobě konzervovaly. To se týká především cestní sítě, jedné z klíčových historických struktur. Průběhem stezek a jejich odkazem na středověkou i starší situaci se dlouhodobě zabývá Radan Květ⁶. Do stejné kategorie patří remízy, aleje, rozptýlená zeleň, rybníky, sadové okrsky, terasové úpravy a řada dalších položek, dotvářejících tzv. kulturní krajinu. Svůj význam mají i v ekologickém hodnocení.

Jako zlomová pro narušení struktur bývá uváděna socialistická kolektivizace. V regionech ale platí specifika např. v podobě opuštění méně úrodných zón a odlivu za prací. Oblast Sudet pak kompaktně poznamenal poválečný odsun německých obyvatel. Ve vzdálenější historii znamenala pro hospodaření v české krajině kritické období třicetiletá válka. Rozsah důsledků dokládají lokálně vedené „gruntnovní knihy“ i krajsky pořádané „berní ruly“. Hojením válečných jizev vznikala dnes často diskutovaná barokní krajina. S ní se prosadily výrazné krajinné prvky, v čele s paprsky alejí⁷.

Drobné památky v kulturní krajině

Historické struktury si vysloužily pozornost nejprve z hlediska environmentálního, a to v souvislosti s ekologickou stabilitou území. Ta byla u tradiční venkovské krajiny podstatně vyšší než u kolektivizačních velkoploch. Od 90. let 20. století se také u nás prosazuje v uvažování o krajině aspekt památkových objektů. Také ony patří do řádu krajinných struktur. Zvláštní postavení získávají právě drobné památky. Boží muka, kapličky, kříže a další prvky architektonické či sochařské povahy byly prostřednictvím cest a remízů bezprostředně zapojeny do volné krajiny. Jejich environmentální hodnocení si tak zasloužilo zvláštní pozornost.

Zajímavá byla i situace na straně památkové péče. Ta ve svém vývoji dospěla od solitérního vnímání objektů či areálů k sledování krajinných vazeb. Kulturní krajina se stala také památkářským tématem, což nejnověji dokládá i sborník příspěvků vydaný v roce 2005 Národním památkovým ústavem – územním odborným pracovištěm v Brně a nazvaný přímo „Kulturní krajina“⁸.

Spojitost drobných památek s přírodními prvky posiluje nové pohledy na jejich obnovu. Je stále zřejmější, že rekonstrukce kapliček, božích muk a křížů nabývá na hodnotě v koordinaci s obnovou cest a zeleně. Získávají nejen přírodní rámeček, důležitý pro prezentaci památky a umocnění genia lokalit. Ale navazuje se také na původní kontext, který je další hodnotou kulturní krajiny. Významný příklad tu představují revitalizační snahy sdružení „Collegium pro arte antiqua“ na Broumovsku. Možnostmi obnovy historických krajinných struktur, včetně konkrétních finančních podpor, se dlouhodoběji zabývá Igor Kyselka, jehož příspěvek obsahuje i zmiňovaný brněnský sborník⁹. Kulturní krajinu jako mezioborovou látku diskutovaly od roku 2001 tři ročníky konference „Tvář naší země – Krajina domova“.

Vazby a jejich obnova

V praktické rovině se uplatňuje spolupráce různě zaměřených organizací. V případě Podblanicka, kterému se modelově věnují, vyniká činnost Podblanického ekocentra ČSOP Vlašim. To se od roku 1998 zabývá obnovou alejí, v jejichž průběhu jsou objekty často zapojeny. Pronikání obou historických struktur je přitom citlivě vnímáno¹⁰. Postavení drobných památek jako nedílné součásti podblanické krajiny garantovala již konference „Ochrana podblanické krajiny – krajiny, kterou máme v srdci“, organizovaná ČSOP Vlašim, Správou CHKO Blaník a Okresním úřadem v Benešově v dubnu 1997¹¹.

Přirozená vazba drobných památek na cestní síť, aleje, remízy a rozptýlenou zeleň se při obnově historických struktur uplatňuje i v jiném směru. Objekty, dochované po scelování často uprostřed obdělávaných ploch, informují o průběhu zaniklých krajinných prvků. Moment vyniká při srovnání starších a pokolektivizačních katastrálních map. Drobné památky se tak stávají při obnově cest a alejí rovněž orientačním článkem. Upozorňují na původní terénní souvislosti – pomáhají oživit tradiční kontexty kulturní krajiny. Nové možnosti pro sledování vývoje struktur poskytují zpřístupněné I. (Josefské) a II. (Františkovo) vojenské mapování¹². Paralelně s posilováním environmentálního hlediska v oblasti památkové péče roste v posledním desetiletí i zájem ekologicky zaměřených organizací (v čele s ČSOP) o kulturně-historické prvky v krajině. Zvláštní zmínku by si zasloužila péče o technické a industriální dědictví. Jeho součástí (náspy a tratě lesních železnic, objekty „Hitlerovy dálnice“ Vídeň – Wrocław, triangulační konstrukce atd.)¹³ doplňují krajinný rámeček o tzv. technické struktury.

U drobných památek bylo mnohokrát připomenuto, že představují kategorii, kde se environmentální a památkový přístup těsně setkává. Jejich obnova obohacuje a prohlubuje krajinnou paměť. Těsnější spojitost péče o boží muka, kapličky a kříže s péčí o historické struktury přírodní povahy je příznivým trendem. Je to cesta k plnému zhodnocení drobných památek.

Poznámky:

1. Nověji shrnul dosavadní vývoj S. Schama, *Landscape and Memory*, London 1995.
2. Viz např. V. Cílek, *Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán*, Praha 2002.
3. Viz M. Gojda, *Archeologie krajiny*. Academia, Praha 2000.
4. Viz např. M. Huba a kol., *Historické štruktúry krajiny*. MV SZOPK, Bratislava 1988.
5. M. Huba, *Historické štruktúry krajiny v kontexte súčasnej reality*. *Životné prostredie*, 2004, roč. 38, č. 2, s. 86.
6. R. Květ, *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*. Praha 2003. Ze starších prací např.: *Staré stezky v České republice*. Brno 1997; aj.
7. Z novějších textů lze připomenout: J. Sádlo – T. Hájek, *Česká barokní krajina: Co to vlastně je? Dějiny a současnost* 3/2004, s. 30-34. Týž, *Česká barokní krajina: Co to vlastně je? Dějiny a současnost* 4/2004, s. 46-50.
8. J. Matuzsková (ed.), *Kulturní krajina / Památková péče na Moravě* 10, 2005.
9. I. Kyselka, *Drobné historické struktury venkovské krajiny – funkce, význam a možnosti obnovy*. In: J. Matuzsková (ed.), *Kulturní krajina / Památková péče na Moravě* 10, 2005, s. 63-74.
10. Viz K. Kříž, *Nové aleje na Podblanicku*. *Pod Blanicem*, roč. VII, 2003/4, s. 2-5. Týž, *Výsadba stého kilometru alejí na Podblanicku*. *Pod Blanicem*, roč. X, 2006/1, s. 2-4.
11. *Ochrana podblanické krajiny – krajiny, kterou máme v srdci*. Zvláštní příloha časopisu *Pod Blanicem*, 1997.
12. Ke geobotanickému využití viz mimo jiné P. Karlík – J. Sádlo, *Krajinně ekologická interpretace starých map prostřednictvím geobotaniky: příklad Josefského mapování*, *Sborník z konference Krajina 2002 – Od poznání k integraci*, Praha 2003.
13. I. Kyselka, *Význam drobných krajinných prvků, zkušenosti s jejich obnovou u nás i v zahraničí*. (nedat.)

www.collegium.cz/?menu=broumovsko/pamatky&page=texty/krajprvky

Dámy a pánové,

není to tak dávno, co malí, neosvícení vrhali velké stíny, zatímco ti ostatní živořili ve stínu bez možnosti plnohodnotně žít a pracovat. Žádná společnost si ale nemůže dlouhodobě dovolit mrhat svými talenty, aniž by to nemělo tragické důsledky pro celek.

Ty následky na sebe nedaly dlouho čekat a vrhají stín až do dnešních dnů. Myslím si, že největší úraz nastal zhroucením normálních lidských vztahů. Zanikl zájem o věci veřejné, společenské dění skomíralo na úbytě, šed' a letargie provázely

ekonomický úpadek. Mnohé odnesl čas, nyní máme svobodu, kterou si mnozí pletou s bezuzdností, svobodné podnikání s okrádáním, přírodu se skládkou. Ten úraz, ten stín je nemocí lidské duše. K znovunastolení přirozené jednoty je nutné aktivitu směřovat tam, odkud byla násilně odebrána - do lidských duší, do s ní spojených lidsky přirozených vztahů, tak, aby nedošlo k opětovnému rozštěpení společnosti.

Jednou z mnoha možností zcelování ran je spolková činnost, v rámci které se lidé různých životních osudů, věku a politických názorů setkávají, učí se, vyměňují si názory, zkušenosti, spolupracují, pomáhají si, učí se rozumět sobě, druhým, okolí...

Je tomu asi pět let, kdy jsem vezl Kokořínským údolím na chalupu holandského kamaráda. Krajinnou scénérií byl nadšen, žel, při silnici nebylo jen to krásné, byly k vidění také černé skládky, poházené odpadky, vyvrácený a zlomený kříž, jako symbol úpadku lidství. Kamarád se na mě smutně podíval, vzdychl a jen prohodil: „Ach vy Češi.“ Já se hluboce zastyděl, jsem mimochodem také Čech...

Ten zlomený kříž tam už ležel mnoho let, a když jsme s přáteli shledali, že to nikoho z těch, které by to mělo zajímat, nezajímá, tak jsme ten kříž opět postavili.

A tak vlastně vznikl spolek Pšovka...

Předneseno na mimořádné schůzi Okrašlovacího spolku Pšovka jako prolog k výroční zprávě.

Sto křížů pro Severní Čechy - projekt

Petr Císařovský

Kříž, to je od pravěku a starověku známé znamení, od starokřesťanské doby se stal symbolem Kristovy smrti. Horizontála spojena s vertikálou je spojením hmotných a duchovních principů. Tvary kříže se v čase obměňovaly pod vlivem náboženských forem, heraldiky a dobového zvyku. Od doby, kdy se postupně celá Evropa christianizovala, stal se také kříž symbolem Evropy a evropské civilizace. Šíření kříže nejen v Evropě, ale i ve světě znamenalo šíření kultury, vzdělanosti, obchodu a duchovních principů. Rozšiřování duchovních principů, vzdělanosti a kultury to ale nikdy nemělo lehké. Vždy se bohužel najdou odstředivé tendence, které se staví proti vesmírným principům, které platí všude a ve všem, byť jsou v různých formách a podobách. Žijeme ve světě duality, proto je boj se zlem (které je mimochodem v každém z nás v různé podobě a velikosti) všudypřítomný a zdá se, že nekonečný.

My ale nemáme jinou možnost, než tento souboj vést. Všichni lidé znalí vesmírných principů se snaží tyto principy uvádět do praxe. V minulém, 20. stol. byl člověk na pokraji sebezničení, byli jsme svědky návratu barbarství ve fašistickém ustrojení se zneužitým symbolem kříže, sovětská moc šla cestou ničení symbolů tradičních a nastolování symbolů nových. Důsledky obou extrémů se nás všech dotýkají dodnes. Úpadek humanity a s ní ruku v ruce úpadek citu pro krajinu, životní prostředí, řeč, krásu, ba i normální vkus. Ve vylidněné krajině zbědovaná torza Božích muk, zlomené kříže, zničené a vykradené kostely, to je naše skutečnost. Namísto všeobecné nápravy jsme svědky oddalování řešení nakupených problémů, zatímco „dobové tance“ (F. Kafka) se vesele tančí dál. Projekt, který si vám dovolujeme představit, by nestál ani mnoho peněz, ani mnoho úsilí ze strany státní či ze strany zastupitelstev. Jde nám o humanizaci krajiny, o navázání dobrých a živých tradic, o vtažení mnohdy dezorientovaných lidí do problémů, které se jich týkají a jejichž řešení jim dává naději do života, jež je mnohdy veden pouze konzumními aspekty, jde nám o zabydlení a znovunastolení těchto principů do našeho života. Lidé se konečně musí rozhodnout, s jakými symboly chtějí mít co do činění, prostě a dobře si musí vybrat, aby za nás nebylo vybráno (jak se zde v Čechách, žel často stává).

Náš projekt počítá s postavením křížů v místech, kde již dříve stály (včetně oprav objektů zničených), ostatně Severní Čechy byly v minulosti kulturně velmi bohaté, hustota osazení křížů v krajině je evropský unikát (je zaznamenána existence několika set křížů). Dále pak v postavení křížů současných, solidně výtvarně a řemeslně provedených, na místech nových, kupříkladu tam, kde se stalo bezpráví (minulé, tj. 20. století

bylo, žel, na bezpráví a na hroby velmi bohaté). Tím by došlo k propojení minulosti se současností. Na závěr zde může být nastolena jednoduchá otázka: „Proč?“ Odpověď zní prostě: Naše generace a generace nastupující jsou dědici nejen hmotného, ale i nehmotného dědictví této země, jsme dědici celých dějin této země, nejen těch, co se nám líbí, jsme dědici nejen vítězství, ale i proher, věcí velkých, malých, dobrých i špatných. V dobách nedávno minulých se naše poklesky buďto bagatelizovaly, nebo se o nich pro jistotu vůbec nemluvalo. Je na čase, abychom nejprve dokázali tyto věci od sebe odlišit, teprve tehdy, když je označíme, můžeme si i odpustit. Od svého kříže nikdo nikam neuteče, a ještě nikdy nikdo nikam neutekl.

Symbol naší, tj. evropské identity, je kříž. Jen ten, kdo má identitu, má budoucnost, v případě, že nebudeme dbát o svou identitu, tak bude stát v budoucnosti na českých kopcích znak jiný, třeba ten, který vyzývají aktéři 11. září 2003.

Časový horizont

Domníváme se, že optimální časový horizont k realizaci tohoto projektu je doba tří až pěti let. První rok by byl rokem příprav, bude třeba vyhledat místa pro adjustaci křížů. Jednání se zastupiteli musí probíhat paralelně, bude nezbytné informovat tisk, politické strany, důležité podniky, nadace, podnikatele, církve, prostě všechny ty, kdo by mohli přispět jakýmkoli způsobem ku zdaru projektu. Přesný harmonogram zatím nelze vytvořit.

Místa pro kříže

Pomocí map, záznamů v letopisech, kronikách, prostě všech dostupných informačních zdrojů vypracovat a analyzovat mapu zaniklých a zničených křížů. Vyhledat vhodná místa pro vztyčení křížů nových.

Výtvarné zpracování

Každý nový kříž bude zpracován samostatně tak, aby odpovídal prostředí, duchu místa, historickému kontextu. Velikost jednotlivých křížů se bude odvíjet podle terénu, ve kterém budou usazeny, významu místa a dle druhotné funkce, kterou budou vykonávat (svod blesku, výstražný maják atd.).

Rozpočet a smlouva o finančním uspořádání

V současné době je předčasné hovořit o finančních nákladech, neboť nám ještě nejsou známy okolnosti, za kterých se budou jednotlivé kříže realizovat. Ve hře jsou pochopitelně faktory jako je velikost kříže, výběr materiálu k jeho provedení, obtížnost adjustace, doprava, apod. Je evidentní, že se kříže budou od sebe značně lišit nejen formálně, ale i v rozpočtové sféře.

Jednotná prezentace

Vzhledem k značné administrativní náročnosti bude třeba vytvořit jednotící hlavičku-logo, pod kterou by byly veškeré úkony s tímto projektem spojovány, zaznamenávány a prezentovány.

Kontakt:

Petr Císařovský, Pšovka – okrašlovací spolek Kokořinska, Blatce 7, 471 62 Okna
www.psovka.cz

Památníček u cesty

Z časopisu Mitteilungen des nordböhmisches Excursions Clubs, 1903, str. 31 – 34

přeložil Antonín Sáček, Česká Lípa

Sakrální památníček u cesty! Jdeš-li kolem, uvažuj, jaký může být jeho význam!

Poutník, přicházející ze severního Německa, se nemálo podiví, uvidí-li v katolických zemích nespočet obrazů, soch, kapliček, křížů a božích muk na všech cestách a pěšinách. Podíval jsem se však také, ale z jiných důvodů. Je přece tolik možností, co by mohla tato znamení u cesty přemýšlivému a pozornému poutníku vyprávět. Hledme, slyšme!

Již letmý pohled nám poskytne závěr, ze které doby by mohl takový symbol u cesty pocházet. Neboť obrazy, kříže, sochy a kapličky nepodléhají změnám a módě méně, nežli oděvy a názory. Po kamenném kříži následoval dřevěný kříž s plechovým Kristem, posléze železný kříž s kamenným soklem a Kristem z kujného železa, nakonec pak z litiny. Kromě toho existují také podskupiny a varianty, řídící se podle časového období a krajiny. Svěrázná jsou kamenná vyobrazení na Labi, zcela pak svěrázná z kamene vytesaná vyobrazení svatých u Sloupu v Čechách a Dubé. Někdy byly též oblíbené vysoké sloupy, na nichž trůnilo sochařské dílo (kaplička), potom zas kaple u cesty s vchody a dveřmi.

Nyní leží před námi otázka, jaký byl podnět, jemuž památníček u cesty děkuje za svůj vznik. Co nám vypráví pověst? Často to bylo místo nehody, jehož památka měla být zvěčněna, nebo také neočekávaná záchrana z nouze a neštěstí. Někdy to bývala též prostá zbožnost, která původce přiměla ke zřízení symbolu. Avšak v každém případě se jednalo o událost hodnou zvěčnění, jež nám měla být sdělena. To však nebylo vždy příliš lehké. V naší vesničce – mám na mysli své rodiště (Kamenická Nová Víska) – byl umístěn litinový kříž, který zřídil „starý mlynář“, když vešel ve známost jako „král lotynky“, dále krásně zdobený kovový kříž, umístěný na poschodí důkladně stavěného domu. Konečně pak sochařské dílo na sloupu, mající pro obec pozoruhodný význam. Neboť k tomuto sloupu kráčívá ještě podnes procesí o prosebných dnech, a ve starších dobách byla odtud obec vedena o vesnických slibných dnech na sv. Michaela směrem ke kostelu. Prošel jsem stokrát a tisíckrát kolem těchto památníků starých časů. Bylo mi ale už hodně přes třicet let, když jsem se o důvodech jejich vzniku dozvěděl pravdu a skutečnou příčinu.

Domnívám se, že památníček v „Kamenických lomech“ připomíná jistého zedníka, který na sv. Josefa, právě v den svých jmenin, se zřítíl při lámání kamene. Znám kříž pod lipami, kde se poslední protestantská rodina z Kamenice loučila se svým otcovským městem. Ale nedaleko odtud, několik kroků od „strašidelného příkopu“, je ve skalách obraz, u něhož prý někdy

strašilo. Dokonce i po večerech u obrazu hořelo světlo, často byl i ozdoben květinami. Zajisté má tento obraz svou historii. Ale doposud se mi nepodařilo ji vypátrat. Jednou se mi podařilo v oněch místech potkat starší ženu, vdovu po kočím, kterou jsem již jako chlapec dobře znal. Ta přiznala, že je to ona sama, která u obrazu zapaluje světlo a často i při nejhorším počásí se nezdráhá vážit dlouhou cestu z Kamenice k obrazu, jen aby učinila zadost své povinnosti. Jak jsem byl šťasten! Hned jsem doufal, že se dozvím příčinu, která způsobila, že tato žena již po dlouhá léta přináší takovou oběť. Ale moje bádání a dotazy byly bezvýsledné. Toto tajemství se mi nepodařilo odhalit. „Má matka to světlo zapalovala. A já to dělám také a budu to dělat, pokud budu moci.“ Taková byla její odpověď. Leč žádný člověk by nevěřil, že by to bylo vše, co věděla. Alespoň její matka musela vědět víc, neboť nikdo by bez nějaké smutné příčiny nevzal na sebe takovou oběť.

Takže je často těžké vypátrat historii obrazů u cesty. Ale pro mne je nepochybné, že v těchto vyobrazeních je uložen velký kus kulturních a životních dějin našich předků. Pochopitelně že nejvíce z těchto památníků u cest jsou jen vzpomínkami na osobní úsilí, úspěchy, snahy a neštěstí. Avšak mnohé z těchto příběhů, které jsou nám tlumočeny prostřednictvím obrazů u cesty, kdysi vzbudily rozruch u obyvatelstva v celém okolí. Neboť při neštěstích se srdce otevírají, děsí se, lidé měkkého srdce se chvějí a kanou jim po tvářích slzy.

A přesto se bohužel s těmito památkami lidového umění zachází velmi často hrubě a přímo vandalsky. Jmenovitě kaple u cest bývaly často vypleněny, zpusťošeny a znesvěceny. Ušlechtilého obyvatelstva je to naprosto nedůstojné. Kdo jsou však pachatelé? Většinou rozpustilí, nevázané děti. U dospělých můžeme usuzovat především na opilce. Neboť střízlivý by se toho vůči takovým památkám nedopustil. Dospělý by musel být v každém případě velmi hrubý a zcela necitelný člověk, kdyby na místě, kde byl snad zázrakem zachráněn život nebo kde byl jinému rukou bohapustého vraha život uloupen, drzýma rukama zhanoben, či poškozen házením kamene nebo dokonce zohaven děkovný objekt anebo památník dávné minulosti. Děti většinou dělají z neznalosti nebo rozpustilosti takové věci, pro které nenalzáme omluvy. Zde může pomoci poučování prostřednictvím školy a domova, avšak nikoliv suché mentorování, které se nepodobá ani kusu chleba, ani kameni, nýbrž takové, které se obrací k citu dítěte a vychází z příkladů.

Je nejvyšší čas učinit přítrž vandalismu vůči památkám u cest. Církev může zvýrazňovat a zdůrazňovat náboženskou stránku věci. Pro školu bude velmi účinné upřednostnění světského hlediska problému. Každému citlivému člověku zabuší srdce, prochází-li místem, kde byl někdo postižen neštěstím, místem, kde snad byla prolita lidská krev. A jak by mohl člověk mající alespoň trošku vzdělání, po takovém pohnutí srdce vztáhnout ruku nebo hodit kámen, aby tak zhanobil památník u cesty? Ne, to přece není možné. A kdyby i zřizovatel památníku měl mít pouhý náboženský důvod, byl to přece úctyhodný podnět, který pohnul jeho srdcem. Onen den, kdy byl památníček vysvěcen, byl pro něho svatebním dnem duchovního života, neboť zůstal v jeho mysli až do smrti. Takový idealismus si nezaslouží, aby proti jeho dílu někdo svévolně vztáhl ruku nebo hodil kamenem.

Rovněž spolky by mohly přispět k udržování starých památníků u cest, zvláště pak hasiči. Především oni jsou si vědomi povinnosti chránit majetek svých bližních proti požáru a

jiným žvlům. Zejména jim přísluší chránit památky po předcích, ať již církevní nebo světské, proti zlovolnému ničení nebo znesvěcování.

Jsem dalek toho, abych podněcoval nebo doporučoval zřizování nových památníků u cest. Je však zapotřebí podle možnosti je udržovat a v případě chátrání je opravovat nebo renovovat. A vyskytuje-li se na nich nápis, je svatou povinností jej restaurovat nebo obnovit, ale nikoliv zamalovat, jak tomu bohužel obvykle bývá.

Také umění patří k cestám a pěšinám. Prostotu a jednoduchost, avšak vkus, to jsou vlastnosti, které od symbolů u cest lze požadovat. Ať už se zřizuje nový památníček nebo se nějaký starý renovuje, na tyto požadavky by se nikdy nemělo zapomínat.

Budou-li symboly u cest, odpovídající zmíněným požadavkům, zřizovány s dobrým vkusem a budou-li vypovídat o příčinách svého vzniku, pak návštěvníci přicházející do naší krajiny a především pak zdejší lidé budou mít k dispozici bohatou ilustrovanou kroniku, ve které jsou do kamene i kovu zaznamenány žalosti i radosti našich předků. A chtěl bych věřit, že takováto obrázková kronika bude opravdu nádherným příspěvkem do naší překrásné krajiny s jejím přírodním půvabem.

Znal jsem dokonce některé sloupy se sochami, které zahynuly sešlostí věkem a zubem času. Před lety jsem jednou byl v Biebersdorf bei Reichen, kde nám ukázali tři pamětihodnosti: mariánskou sochu, dutou lípu a selské stavení, které prý bylo proslulé nejlepším kozím sýrem v severních Čechách. Později jsem do oné obce přišel opět, ale z těch pamětihodností jsem již žádnou nenašel. Mariánský sloup se zřítíl, a proto byl zrušen. Lípa byla ještě více zpráchnivělá, a proto skácena. Výroba kozího sýra byla z neznámých důvodů ukončena. Bylo by to však hříčkou, zachovat sloup se sochou, snad i prodloužit život lípě – nemluvě už o kozím sýru.

A ještě něco! Nežrídka jsou kříže nebo sochy zastíněny stromovím, což vytváří ozdobu celé krajiny. Čtenáři jsou takové stromy jistě známy. Zde si vzpomínám na lípy při rozcestí u silnice na Jonsbach, na sochy mezi Práchní a Herrenhausberg. Když jsem před třiceti lety vystoupil na Wolfsberg u Žandova, naskytl se nám po důkladném dešti v záři zapadajícího slunce nádherný pohled do Čech. Dalekohledem jsme viděli jistou takovou skupinu stromů, skrývající symbol u cesty. Pohled byl tak nádherný, že si na tu příhodu vzpomínám, jako by to bylo včera nebo předevčirem. Bohužel se mi do dneška nepodařilo domov těchto stromů nalézt. Avšak majitel onoho kopce, který si zmíněné panorama učinil předmětem svého studia, se nikdy nedostal do situace, za jaké by mohl překrásnou skupinu stromů tak zřetelně pozorovat.

Tím bychom mohli skončit. Moje rada zní: „Chraňte, ochraňujte symboly u cesty!“

Při přípravě konference v České Lípě jsem se začetla do knížky Tomáše Hájka a Ireny Bukačové: Příběh drobných památek. Zveřejnili tady také zhodnocení dotazníku, kterým v r. 2000 oslovili své přátele a kolegy ze severního Plzeňska.

Okruh otázek byl podobný tématům, která jsem chtěla i já otevřít na setkání přátel drobných památek. Upravila jsem dotazník se svolením obou autorů a položila otázky přihlášeným účastníkům. Dostala jsem 15 odpovědí, které ve svém souhrnu ukazují, jak mnohotvárné, vrstevnaté a aktuální téma je péče o drobné památky a náš vztah k nim.

Následující text nemá ukázat, jak konkrétně kdo odpovídal, ale různost názorů a možnost východisek.

(Někdy orientaci v textu znesnadňuje okolnost, že odpověď byla shrnuta do jednoho celku. Pak je uvedena jako Ad.)

1. Zabýváte se dlouhodobě a aktivně soubornou činností, která zahrnuje evidenci, popis, vyhledávání drobných památek? Jsou vaše důvody psychologické, vědecké, umělecké, vyplývající z rodinné tradice? Kterými činnostmi se konkrétně zabýváte? Považujete se spíše za památkáře nebo vlastivědce?

JK: Aktivně se touto činností zabývám teprve od roku 2003 v rámci činnosti sdružení Drobné památky severních Čech. Již dříve jsem se ale občas snažil hledat informace o drobných památkách, které jsem příležitostně nacházel při svých toulkách po krajině v okolí bydliště.

Důvody vyplývají především z mého blízkého vztahu ke krajině a touze poznat o ní co možná nejvíce. Vzhledem k tomu bych se mohl považovat spíše za vlastivědce, ale ke skutečnému vlastivědnému bádání mám velmi daleko, protože k materiálům v archivech se kvůli zaměstnání prakticky nemám možnost dostat.

TP: Zajímám se o tuto činnost déle, avšak krátkou dobu pod organizací, tj. systémově. Důvody jsou psychologické, umělecké i vědecké. Zatím jsem neměl (vlastní vinou) větší možnost se aktivně zúčastnit opravy, rekonstrukce či znovuvztyčení, pouze jsem přispěl coby projektant v prvotní fázi záchranu drobnějšího kostelíka. Zabývám se projekcí se specializací na historické objekty. Považuji se za památkáře i vlastivědce.

IK: Díky svému zaměstnání (památkář – agenda restaurování) se celkem pravidelně dostávám také k drobným památkám - nejčastěji při příležitosti jejich obnovy, případně jednání o jejich prohlášení za kulturní památku. Můj vztah k těmto památkám asi nutně

propojuje oba naznačené přístupy – moje role je často „památkářská“, osobně mě ale zajímají širší souvislosti místa, krajiny... a snažím se je zohlednit i při rozhodování o postupu obnovy.

AK: a) zabývám se tématem jen pasivně, jsem „konsumentem“ práce jiných (autorů vlastivědných publikací, členů spolků památky opravujících, apod.);

b) všechny 4 důvody jsou relevantní; psychologické - mám rád uspořádanou kulturní krajinu, kde drobné památky asi mj. začleňují člověka do této krajiny, „polidšťují“ přírodu a pro mne osobně jsou též živoucími památníky spojení mezi generacemi, napříč doslova staletími; vědecké důvody jsou pro mne asi nejvíce okrajové, neb nejsem (kunst) historik – skrze spojitost drobných památek s kulturní krajinou však jistě souvisí s tématem mé diplomové a též rigorosní práce (právní prostředky obecné ochrany přírody a krajiny); umělecké důvody – zajímala mne především sochařská díla v krajině v oblasti Jizerských hor, příp. Podkrkonoší, XVII.-XIX. st., v kterých se pěkně snoubí dobové umělecké vnímání s jeho přetavením lidovými tvůrci, i rozdíly mezi díly a jednotlivými autorskými dílnami na pomyslné škále od „umění“ k „lidové tvorbě“; rodinná tradice – jistě hraje roli určitá kulturní úroveň vycházející z několika generační učitelské tradice, příp. z uměleckých či laicky-historických sklonů rodičů;

c) viz odp. sub. a) zejm. činnost poznávací v terénu, dále četba vlastivědné literatury; v obojím jsem laik; spíše asi za „vlastivědce“.

MP: Vyhledávání a dokumentace - ano. Důvody – zájem o místní historii, zájem o záchranu mizejících památek, snaha navázat na tradice vystěhovaných obyvatel, „romantika“ příběhů a míst. Činnost – vyhledávání, dokumentace, dokumentace historie, obnova a údržba. Spíše vlastivědec.

JM: Jako organizace (ČSOP) se vyhledáváním a evidencí drobných památek nezabýváme, já jako osoba ano. Důvodem je jednak „přirozená zvědavost“, jednak snaha zachytit a zachovat informaci o aktuálním stavu neustále se měnící krajiny. Zabývám se především fotodokumentací. Jednoznačně se považuji za „vlastivědce“ (či raději říkám „místopisec“).

JR: Nezabývám se dlouhodobě a aktivně soubornou činností zahrnující evidenci, popis a vyhledávání drobných památek.

MH: Jako starosta obce bych rád přispěl k obnově drobných památek a k návratu k tradicím, aby byla krajina Bohu milá. Považuji se za člověka, který má rád hezké věci!

MHo: Činností se zabývám krátce, z důvodů psychologických a uměleckých.

JS: Toto rozdělení považuji u mé osoby za neadresné, protože se navzájem propojuje a vytváří obsah mé činnosti od r. 1962, kdy osud krásných a historických předmětů protknul můj život. Památky kreslím foto-dokumentuji a publikačně jim pomáhám dostat se do podvědomí široké veřejnosti. V Ústeckém okrese mám zpracované sakrální objekty a pracuji na druhém díle, který se týká drobných objektů.

Vyčerpává se váš zájem o drobné památky tím, že se staráte o nějaký konkrétní objekt? Jakého druhu je památka (křížek, Boží muka, kaplička, jiný – jaký?)? Proč? Jakou roli v tom hraje rodinná tradice? Je ve vašem vlastnictví? Kolik lidí kromě Vás se o tuto památku stará? Investujete do její obnovy vlastní finanční prostředky?

JK: Ve svém nejbližším okolí nemám žádný objekt, o který bych se mohl trvale starat, ale mám několik křížků a kapliček v širším okolí, u nichž se několikrát do roka zastavím a vyčistím je od mechu a divokých náletů.

TP: Bohužel, osobně se o žádný drobný objekt nestarám, avšak v rámci našeho sdružení (Drobné památky severních Čech) tuto možnost mám.

IK a JR: O konkrétní objekt se tímto způsobem nestarám.

AK: Nemám takový konkrétní objekt (tedy se můj zájem nevyčerpává dokonce ani staráním se o vybraný objekt, tedy je ještě „mělčí“), v tomto ohledu možná schází právě rodinná tradice (ani nikdo z bližší rodiny takový konkrétní nemá); příspěvky na obnovu některých objektů v rámci různých sbírek jsem dával, nikoli však z důvodu silnějšího citového pouta ke konkrétní památce.

MP: Jedná se o mnoho objektů různých druhů. Rodinná tradice - ne. Vlastní prostředky – ano.

JM: Jako osoba se o žádnou drobnou památku fyzicky nestarám. Jako organizace (pozemkové spolky) pečujeme o řadu drobných památek – křížky, kapličky, památníčky... Právní vztah k nim je různý – od jednorázové dohody s majitelem o pomoci s údržbou až po dlouhodobé pronájmy. Ve vlastnictví pokud vím nemáme žádnou. Důvody této činnosti jsou různé, nejčastější je asi historická, funkční i estetická provázanost těchto památek s krajinou, které je „hlavním oborem“ naší činnosti.

MH: Rád bych pomohl obnovit podobné DP na katastru obce co nejdříve a nejsprávněji...

MHo: Úcta k odkazu předků, významný výtvarný prvek v krajině.

VH: Aktivně se zabývám od r. 1997 vyhledáváním, fotografováním a soukromou evidencí drobných památek, mimo kostelů. Důvodem je zájem o tyto věci jako takové, je to velký koníček. Vyhledávám podle starých německých map, přepočítaných na dnešní 1 : 10 000, a tak postupuji. Nepovažuji se za památkáře ani vlastivědce, pouze za člověka se zájmem o sakrální památky, reliéfy, erby, letopočty apod.

JS: Profesně pomáhám vlastníkům kulturních památek již řadu let k získání finančních prostředků na záchranu větších či menších sakrálních i světských objektů (10 let na úseku kultury a památkové péče při Okresním úřadě Ústí nad Labem, 5 let na Krajském úřadě v Ústí nad Labem.

Co je podle Vás rozhodující hodnotou, kterou nás drobné památky oslovují?

JK: Pro mne jsou drobné památky především cennou součástí krajiny, kterou ožívají, dávají krajinným zákoutím neopakovatelnou podobu, estetickou i duchovní náplň, a zároveň jsou jakýmsi odkazem, který připomíná staré pověsti nebo události a lidi, kteří v naší krajině žili dříve.

TP: Míra autenticity (originality), genius loci, umístění v krajině, historická, společenská a kulturní vazba, příběh.

IK: Vazba k původnímu místu, která u jiných památek malířského a sochařského umění není tak zřejmá – a je bohužel často zcela smazaná. Oproti exponátu v galerii mají boží muka v tomto směru aspoň jednu vrstvu přímé sdělovací hodnoty navíc.

AK: Polidštění krajiny člověkem (positivní, přínosné, na rozdíl od mnoha projevů soudobého polidštění krajiny...); svorník mezi generacemi, obývajícími tentýž prostor v jiném čase, svědci vnímání a myšlení našich předků; estetická „přidaná hodnota“ krajiny.

TN: Ad 1) Nezapomínám se pouze evidencí, popisem či vyhledáváním drobných památek, ty jsou pro mne přirozenou součástí vlastivědného bádání, jedním z řady objektů jeho zájmu a zkoumání. Považuji vždy za nezbytné drobnou památku začlenit do regionálně-historických souvislostí a snažím se docílit toho, aby byla v jejich rámci širší veřejností pochopena, protože teprve pochopením konkrétní funkce, významu a původu může být drobná památka obyvatelstvem přijata nejen jako významný krajinotvorný prvek, ale také jako památka kulturně historické hodnoty. Jen tehdy lze očekávat její skutečně přirozenou ochranu před nepříznivými vlivy.

Hodnota drobných památek může být podle jejich povahy umělecká, historická, architektonická či materiální, značný důraz však kladu na jejich hodnotu vypovídací, která z regionalistického hlediska může hodnoty výše uvedené převýšit.

MP: Hodnota – estetická a „vypovídající příběhy“. Jejich estetické působení, zapojení do krajiny, genius loci.

JR: Součást životního prostředí, konkrétní příběh.

PC: Ad 1) Ne, tím se nezabývám, na to jsou odborníci, tím já nejsem, ale v rámci našeho spolku takového člověka máme (Pavel Žert).

A moje důvody? Prostě nechci žít v zemi, kde je krása zadupávána do země. Několik let jsem jezdil po frekventované silnici, u které ležel povalený křížek, nikoho to evidentně nezajímalo, tak jsem (s hlubokým

povzdech) kontaktoval pár sousedů a společně jsme založili spolek Pšovka. Náš spolek se zabývá nejen opravou poničených drobných památek, ale také čistíme a opravujeme studánky. Nepovažuji se ani za památkáře, ani za vlastivědce, jsem sochař.

K opravě kaplí, křížků a studánek využíváme většinou finanční prostředky z nadací a grantů, občas přispěje i soukromá osoba.

LH: Zajímám se nejen o drobné památky téměř od dětství. Rodiče mě k účtě k památkám v našem okolí vždycky vedli, a to i k těm, které byly v zuboženém stavu. Tenkrát jsem se na ně ale dívala jako na připomínky minulých, již neexistujících časů, které mají právo na zánik, a dokonce se v nich pro mě skrývala určitá nutnost, osudovost zmaru. Dnes už se samozřejmě na tento problém dívám jinak. Musím připomenout, že rodiče nebyli v kraji, kde jsem vyrůstala, starousedlíci, přistěhovali se na Českolipsko v sedmdesátých letech.

Snažila jsem se vždycky na zanikající nejen drobné památky upozornit, do jedné jsme se s rodiči chystali investovat, péči o ní pak převzala obec. Nyní se snažíme vypomáhat v rámci občanského sdružení Drobné památky severních Čech.

Pro mě je hlavní hodnota to, že ti, kteří drobné památky tvořili, osazovali a starali se o ně, věřili, že přinesou útěchu a potěší procházející. Je to pro mě především hodnota víry, ale také otázka dobré řemeslné práce.

VH: Rozhodující hodnotou, kterou nás tyto památky oslovují, je podle mě nejen jejich historická hodnota, ale především to, proč vznikly, co dávné autory vedlo k jejich vybudování, jaké byly osudy dávných stavitelů. To si myslím je přitahující moment. V neposlední řadě by to také mohl být styl stavby, jak je stavěna, jak vypadá. Mnohdy jsou to velice zajímavé exempláře.

JS: Genius loci, k němuž nesmíme zapomenout přičíst i zručnost tvůrců a zájem donátorů.

2. *Myslíte si, že je nutná evidence všech drobných památek? Pokud ano, má být centrální nebo regionální?*

JK: Nemyslím si, že by evidence všech drobných památek byla naprosto nutná, ale určitě by byla prospěšná. Ideální by podle mého názoru bylo, kdyby se evidence prováděla regionálně - tedy lidmi, kteří v daném kraji žijí a velmi dobře jej znají - ale získané údaje by byly uloženy v jedné centrální databázi.

TP: Rozhodně ano. Myslím, že by nebyla nutná, kdyby - zvláště na severu a v pohraničí - nebyla přetřena kontinuita přirozené péče o tyto památky. Evidence by mohla být regionální, avšak měla by být utvářena sjednoceným systémem.

IK: Evidence drobných památek může podle mého názoru usnadnit orientaci v tom, co je akutně potřebné, zajistí jejich dokumentaci i pro případ, že by došlo k jejich ukradení nebo zničení. Z toho je zřejmé, že je potřebná. Za efektivnější považuji téměř vždycky regionální agendu, která je pružnější. Vedlejším efektem je asi riziko „průsaku“ informací o hodnotě těchto památek na nesprávná místa.

AK: Ano. Není myslitelná obnova (v případě adeptů na odcizení náhrada za repliku) podstatné části fondu drobných památek, což však neznamená, že se tak nemůže dít průběžně v delším časovém horizontu. Praktická je patrně evidence regionální (odpovědnost za vytvoření, shromažďování podkladů a doplňování) a evidence centrální vytvořená z dat poskytnutých regionálními pracovišti (třeba i ve zestručněné podobě). Funguje to tak na úseku ochrany přírody a řekl bych, že dobře. Co se týče pátrání po odcizených památkách, je centrální evidence (pokud možno co nejúplnější a široce přístupná) dle mého názoru třeba bezpodmínečně.

TN: Je nutná nejen evidence drobných památek, ale také soustavný dozor nad jejich stavem. Za důležitější proto považují evidenci regionální, která by se neměla omezovat na pouhou sumarizaci, ale – jak naznačeno – měla by vyúsťovat v průběžné sledování stavu drobných památek a napomáhat tak, ať již přímo, či nepřímo, jejich aktivnímu udržování. Centrální evidence se z tohoto pohledu jeví jako nadstavbový prvek, jenž by měl sloužit spíše k důraznější ochraně drobných památek ve smyslu památkového zákona.

JM: Myslím si, že by taková evidence byla užitečná. Problémem je však její aktuálnost. Jde o fenomén, který se neustále mění, objekty vznikají, zanikají. Takže bych osobně evidenci viděl spíše jako rozsáhlou jednorázovou akci, kdy by byl zaznamenán aktuální stav k určitému roku, který by pak mohl být aktualizován třeba jednou za deset, dvacet, padesát let. Snažit se vést neustále aktuální databázi mi přijde vzhledem k počtu potenciálních objektů jako technicky nereálné. Centralizovaná být rozhodně nemusí.

JR: Bylo by vhodné mít o drobných památkách přehled. Není snad nutné zpracovávat soupisy ve stylu Ústředního seznamu kulturních památek, domnívám se, že by postačilo v rámci regionu sestavit jejich jednoduchý seznam s informací o umístění a fotografií. Za minimální území pro pořízení takového soupisu považují obec. Centrální evidence na úrovni republiky je nadbytečná, v rámci kraje pochybuji o její účelnosti. Sestavení seznamu by mělo vycházet z principu dobrovolnosti a občanské iniciativy. Výsledný seznam může mít podobu vlastivědné publikace (např. Křížky a boží muka regionu Horní Dolní).

MHo: Regionální i centrální, zavést evidenční listy (fotografie, popis, vlastník, událost, která se k místu váže, opravy a restaurování včetně nákladů a identifikace fyzické či právnické osoby, která opravu/restaurování prováděla).

JS: Evidenci by měla vést instituce, která je schopna zajistit také životaschopnost drobných památek. To je komplikováno několika aspekty, jež smysl zachování památek devalvují, např.

1. přístup vlastníků, kteří nemají k památce vztah a hlavně volné finanční prostředky na odstranění mnohdy havarijního stavu, který ani nemuseli způsobit sami, ale rostl i nezájmem státních institucí při deklarované pomoci státu na jejich zachování

2. komplikace při vstupu do vyhlášených programů, kdy musí vlastník bez jistoty získání dotace uskutečnit řadu náročných aktivit, jak po časové, tak i finančně stránce

3. přístup samosprávy, která se musí většinou podřídit územním a regulačním plánům pro životaschopnost a další rozvoj příslušné lokality

4. neúčinné legislativní opory při zabezpečování památky před její likvidací vandaly, odcizením či obchodováním atd.

V novém památkovém zákoně má být stanoven institut památných míst. Vystačí si ochrana drobných památek s tímto institutem, anebo má dojít ve zvýšené míře k prohlašování drobných památek kulturními památkami? Jaká mají být kritéria prohlašování drobných památek za kulturní památky?

JK: Nejsem odborník, ale můj laický názor je, že nemá smysl památkově chránit úplně všechny drobné památky a za kulturní památky by měly být prohlášeny pouze ty, které jsou nějak mimořádně cenné a hodnotné, ať už stavebně, umělecky, historicky nebo jinak. Totéž by mělo platit i o památných místech - ne každý křížek či kaplička musí být nutně památným místem. Přirozenější by se mi zdálo vycházet u běžných památek ze starých tradic, kdy se o tyto objekty starali jednotlivci, spolky nebo obce, kteří k nim mají nějaký blízký vztah. Je mi jasné, že v dnešní době jsou tyto vztahy - zejména v pohraničí - silně narušené, ale věřím, že se to bude postupně zlepšovat. Zákonná ochrana drobných památek by také mohla výrazně ztížit jakékoliv snahy o jejich údržbu a opravy.

TP: Ochrana drobných památek si s tímto institutem pravděpodobně nepostačí, ale nemyslím si, že by prohlašování těchto za kulturní památky tomuto pomohlo. Valná většina drobných památek nemá předpoklad státí se KP. O tyto památky se vždy staral převážně lid (pakliže nebyla jejich fundátorem církev) a lid by se měl o ně i nadále starat. Problém je však v té přetržené vazbě. Kulturní, společenské a v zániku tradičního kvalitního řemesla.

Kriteriem může být cenný společensko-kulturní význam daného místa, umělecko-architektonická hodnota, silná vazba (kompoziční, architektonická, nebo historická) s okolní zástavbou, dochovaným stavebním souborem, nebo i krajinným rázem (v každém případě bude hrát v prohlášení velkou roli subjektivní pohled na věc, respektive subjektivnější než u větších památek).

IK: Záleží na tom, jak by byl institut památných míst zákonem konkrétně chápán a co by zahrnoval. Kritéria asi nelze úplně zobecnit – jedná se nakonec vždycky o individuální úvahu nad hodnotami, které památka zahrnuje – litinový křížek sériové produkce může mít vysokou hodnotu historickou apod. Určitě by bylo možné nechat se „v malém“ inspirovat např. kritérii pro prohlašování památek UNESCO.

AK: Záleží, jak bude předmětný institut konstruován, což mi bohužel není známo. Domnívám se, že novému památkovému zákonu by rozhodně prospělo prohloubení a rozšíření

úpravy ochrany nejen jednotlivých předmětů, ale celků (též krajinných), kdy úprava památkových zón, rezervací je dnes evidentně nedostatečná. Podle názvu se domnívám, že „památné místo“ má být patrně soubor menší rozlohy a bude patrně obdobou „přírodní památky“ či registrovaného „významného krajinného prvku“ dle zákona o ochraně přírody a krajiny (mohlo by zde patrně docházet i ke zdvojení ochrany).

Co se prohlašování za kulturní památku týče, neznám problematiku z odborného památkářského hlediska, domnívám se však, že vymezení památky by mělo být především materiální (jako tomu bylo do r. 1988), „prohlášení“ by mělo být záležitostí např. evidenční, či pouze deklarující již existující stav. Paradox, kdy počet „prohlášených“ kulturních památek trvale stoupá, přičemž počet památek fakticky naopak výrazně klesá, je dle mého názoru jedním z následků našeho formálního vymezení kulturní památky, kdy předmět sice splňující všechny materiální znaky památky, avšak formálně za památku „neprohlášený“, nepožívá prakticky žádné ochrany. V analogii se zákonem o ochraně přírody a krajiny by dle mého názoru bylo třeba též „obecné památkové ochrany“, když dnes máme vlastně ochranu pouze „zvláštní“. Taková „obecná památková ochrana“ by mohla pokrývat mj. jistě i značnou část drobných památek v krajině.

U drobných památek jistě nemůže být kritériem pouze vyšší „umělecká hodnota“ či dokonce autorství (většinou nejspíš neznámé). Mezi jednotlivé znaky by jistě mělo patřit např. stáří, náročnost zpracování, důvody zřízení památky, význam památky v širším kontextu, hodnota památky jako významné krajinné dominanty, či alespoň jako charakteristického prvku určitého místa apod.

TN: Účinnost institutu památných míst nemohu posoudit bez současné znalosti možností právní ochrany drobných památek z něj vyplývajících. Veškerý smysl zákonné ochrany je závislý na kvalitě právní úpravy; bez potřebného přesného a konkrétního právního vymezení a bez vymahatelnosti sankcí za nedodržení či porušení zákonné ochrany drobných památek, resp. památných míst v rámci památkového zákona zůstává jakýkoli statut pouhým prázdným pojmem.

MP: Památná místa - ano. Prohlašování kulturními památkami – u významných ano, drobnější – problematické – pozemky, majitelé, nejsou zaneseny v katastrech nemovitostí. Dost důležité by bylo zanést drobné památky do katastrů nemovitostí a majitelům pozemků-památek pak poskytovat jakousi „kuchařku“, jak se o památku starat a jak ji opravovat.

JM: Myslím, že ochrana památky a památné místo jsou dvě zcela rozdílné věci. Tam, kde má památka určitou hodnotu svým výtvarným

pojetím či technickým provedením, vždy by měla být chráněna jako památka. Památná místa vnímám spíše jako určitý stupeň památkové ochrany krajiny než konkrétního objektu (například objektu v kontextu s historickou komunikací, se zelení, s panoramatem...).

JR: Institut památných míst je na jednu stranu přínosná věc. Na druhou stranu, pokud si památné místo nezíská respekt a uznání místních lidí automaticky (svou pouhou existencí), bude jeho ochrana památkovým zákonem (ať už jako památného místa nebo jako kulturní památky) vynucená uměle, shora a místní ji tedy nebudou akceptovat. Institucionalizace péče o drobné památky může mít opačný efekt, než se předpokládá: může nastat situace, kdy se místní komunita odmítne o drobnou památku starat, protože drobná památka je chráněná zákonem a stará se tedy o ni stát (úřad). Může tak dojít k záměně významů „starat se, pečovat“ a „chránit“.

PC: Ad 2) Domnívám se, že evidence je nutná na obou úrovních. Myslím si také, že zvýšená ochrana, zvláště v dnešní rozvolněné a kultuře nepřilíš přející době, by byla žádoucí.

LH: Ad 2) Myslím si, že je nutná evidence všech drobných památek, nejlepší by byla samozřejmě centrální. S tím souvisí i to, že by jim měl být poskytnut v každém případě nejvyšší stupeň ochrany.

MH: Nedokážu posoudit. Péče o evidované kulturní památky je dle mého nadbytečně svázána omezujícími nařízeními. Tyto DP dělají lidé své doby pro své bližní...

MHo: Nevím, jak bude po právní stránce institut fungovat. Kritéria: rozhodně výtvarná a historická hodnota, významná událost, která se k památce váže, zájem občanů o zachování památky.

JS: Těžko říct, ale hlavní smysl vidím ve smysluplné osvětě a přístupu vlastníků a samosprávných orgánů, kteří mohou pomoci k zachování památek bez ohledu, zda je zapsaný pátý či devátý Nepomuk na území (toto jsou většinou výsledky současných trendů výběru uskutečněných památkářů při jejich prohlašování).

Co se týká kritérií, nejsem si jist, ke kterým by se orgán, který by objekty prohlašoval, přikloňoval, protože mnohé jsou ve vnitřním rozporu (např. datum vzniku x současný stav, umělecká hodnota x navísta lidového tvůrce, konzervování dochovaného x doplňování předpokládaného stavu, respektování kterého stupně stavebního vývoje resp. opravy apod.).

3. Co je nepřipustné vzhledem k metodám a technikám restaurování nebo obnovení drobných památek?

JK: Na tuto otázku nedokážu jako laik přesně odpovědět. V případě cenných památek by asi bylo nanejvýš vhodné používat co nejšetrnější restaurátorské techniky, ale u běžných křížů či kapliček mi nevádí ani jednoduchá práce místních zedníků a řemeslníků, kteří nemají žádné restaurátorské znalosti. O drobné památky i v minulosti pečovali obyčejní lidé a leckteré zásahy nebyly třeba úplně nejšťastnější, ale pramenily z dobré vůle majitelů a místních lidí. Každá památka má své osudy, někdy šťastné, někdy méně, a tak by tomu asi mělo být i nyní. Prosazování odborných restaurátorských technik za každou cenu

i u obyčejných křížů či kapliček by se mohlo stát překážkou při jejich opravách a mohlo by vést i k jistému odosobnění péče u lidí, kteří by se o památku rádi starali, ale nemají restaurátorské znalosti ani peníze na zaplacení nákladnější opravy.

TP: Jsem zastáncem názoru – na tradiční řemeslo tradiční postupy. Nepřípustné, či spíše nevhodné po stavební stránce, je používání moderních (současných) materiálů, zejména průmyslových omítek (např. na pilířová Boží muka, kapličky), oplechování původně neoplechovaných částí, nesprávně interpretovaná polychromie atd. Otázkou do diskuse je také například přemísťování (neodůvodněné), či znovupostavení již zcela zaniklých památek. Opatřování prázdných křížových soklů novými historizujícími kříži, „historičtějšími“ než podstavec (nemám na mysli samotné doplnění křížem, ale otázkou do diskuse je jeho tvar, zdobnost, materiál atd.).

IK: To je široká otázka – fyzické ničení nevhodnou technologií, jednostranné upřednostňování výtvarného výrazu před hodnotou originálu (necitlivá razantní obnova, přizpůsobování našemu současnému vkusu...), přemísťování bez nevyhnutelných důvodů...

AK: V této věci nejsem povoláním odborníkem. Z obecného pohledu se mi zdá, že jakákoli obnova památky, zejména vychází-li z iniciativy místního společenství, je sama o sobě pozitivní. Zbytek záleží na možnostech, odborné výbavě apod. realizátorů. Osobně mi nevadí „zmodernizované“ památky, zvláště to platí v těch případech, kdy ona původní byla zcela nebo značně demolována. U památek vyšší umělecké hodnoty, nebo významných z jiného důvodu, by se však patrně měla ctít původní podoba, v závislosti na finančních možnostech i co se týče použitých materiálů a způsobu zpracování, je-li to ovšem vůbec možné a účelné, zejména je-li k dispozici potřebná dokumentace.

JM: Toto je vždy velice individuální objekt od objektu. Osobně mi nejvíce vadí používání moderních materiálů (krytiny, dveře...), které narušují autenticitu místa, a potom zbytečné nahrazování historických prvků novými či dokonce odstraňování výtvarných detailů (štukové prvky, ozdobné mříže) z důvodů zjednodušení „rekonstrukce“. Za zcela krajní řešení považuji též stěhování drobných památek, protože každá taková památka má silnou vazbu k místu, kde vznikla, a jakýmkoliv jiným umístěním je tato vazba narušena. Vždy by se měly při rekonstrukci respektovat i vazby na okolní prvky (zeleň, komunikace...).

JR: Zastírání stop stáří, doplňování do domněle původního stavu, jakákoliv „estetizace“ památky.

PC: Nepřípustná je vždycky mizerná práce, občas se stane, že nadšený amatér poničí věc tak, že by bylo lépe, kdyby byla památka ponechána

svému osudu. Náš spolek se zaměřil právě na památky, o které se dosud nikdo nestaral, ty z nich, které považujeme pro důležitost umístění, či pro jejich zjevnou historickou, nebo kulturní hodnotu za důležité, tak na ty se zaměřujeme.

Mnohá z rozhodnutí jsou zcela specifická, v umění je ostatně jedinečné vše, proto nemůžeme pouze „od stolu“ abstrahovat, ale je třeba vážit a zvážit každou jednotlivost. Do jaké míry musíme ctít autenticitu je opět věc vždy zcela konkrétní, to se nedá zobecňovat.

LH: Je pro mě těžké odpovídat na otázku, co je nepřipustné. Pro mě jsou drobné památky vždy produktem lidové tvorby a na to by se v podstatě podle mě mělo navázat, jsem proto v pohledech na jejich obnovování a restaurování dosti benevolentní, hlavně pokud jde o občanskou iniciativu. Samozřejmě by zásahy neměly překročit určité meze, například narušit původní funkci památky.

MH: Jejich nevratná změna či poškození.

MHo: Doplnování nových, nepůvodních prvků, výtvarná zkratka je přípustná (např. jednoduchý kříž místo repliky).

JS: Na dilema popsané výše bych navázal zpřísněním hledisek pro provedení vlastního restaurátorského zásahu s vazbou na garanci investora za odpovídající kvalitu vynaložených finančních prostředků a odpovědnost vlastníka, který by měl být schopen opravený stav udržovat a zachovávat po objektivní časový úsek.

Máme usilovat o záchranu těch drobných památek, o které se nikdo dosud nestaral a není zřejmé, že se o ně bude někdo starat v nejbližší budoucnosti?

JK: Myslím, že by to měl být naprosto přirozený proces. Pokud je tady někdo, kdo má zájem o záchranu těchto zapomenutých památek - ať už je to jednotlivec, spolek, obec či někdo jiný - pak má toto úsilí smysl a to i v případě, že není jisté, zda se o památku bude někdo starat i v budoucnosti. Jednou opravená památka může vydržet desítky let, a i když je třeba opuštěná a zarostlá, stále je tu naděje, že se později najde někdo, kdo bude mít zájem se o ni postarat.

TP: Ano. Nemáme morální právo vybrat si pár památek, stojících v dobré dosažitelnosti (jeden z předpokladů snadnější údržby) a památky, stojící například na odlehlejších místech ponechat zániku. Vždyť právě drobné památky, stojící ve volné přírodě, mimo sídla, mají často emotivnější kouzlo, sílu, genia loci, atd. než památky, stojící v intravilánech obcí.

JM: Většina drobných památek nevyžaduje průběžnou péči, jednorázová oprava mnohdy prodlouží její život o několik dalších desetiletí či století. Takže brát při rozhodování o opravě nějaké drobné památky v úvahu otázku její následné péče myslím není nutné.

MHo: V závislosti na významu památky ano, po předchozím jednání s vlastníkem pozemku či památky. Opravu je možno vázat na smlouvu s vlastníkem o následné péči.

VH: Myslím si, že usilování o záchranu drobných památek, o které se nikdo nestará a ani nebude, je na místě. Tyto památky by se měly rovněž chránit a obnovovat. Na druhé straně bych byl i pro tvrdé tresty za ničení všech památek.

JS: Usilovat ano, ale jakými prostředky byste toho chtěli dosáhnout? Nutit někoho, kdo není ekonomicky zdatný, k náročným investicím či je za těžko stanoveného ohodnocení vykupovat od vlastníků a deponovat na jiných místech? O problémech s vyvlastňováním za účelem záchrany ani nemluvě.

LH: Pokud je to v našich silách, myslím, že ano. Nikdy není zřejmé, zda se o památky bude nebo nebude někdo starat nebo se o ně zajímat, a to je moje odpověď i na poslední otázku.

Má se ctít autenticita drobné památky a její osud do té míry, že jí má být přiznáno právo na zánik?

JK: Každá památka má své osudy a měla by být spjata s místem, kde stojí, a lidmi, kteří v jejím okolí žijí. Pokud by nikdo z nich neměl o zachování památky zájem, tak by jí asi mělo být přiznáno i právo na zánik - pokud se samozřejmě nejedná o objekt památkově chráněný a/nebo umělecky zvlášť cenný. Nemá zřejmě smysl prosazovat údržbu nějaké drobné památky, o kterou vůbec nikdo nestojí, ale zároveň doufám, že takových případů bude co nejméně.

TP: Dle mého subjektivního názoru je toto špatně položená otázka. Nemáme oprávnění se takto ptát, o tomto rozhodovat. Odpovím-li „selským“ rozumem, tak z pohledu dnešního člověka, žijícího v současnosti, řeknu, že je třeba zachránit, co se dá a vynaložit na to všechny dostupné prostředky. Máme-li možnost záchrany, nesmíme dopustit zánik žádné památky. Naší povinností je, zachovat tyto pro příští generace. Teď je na to poslední příležitost.

IK: V některých případech ano. Na druhé straně - život památky je podmíněný zájmem o ni a obnova tradice je vždycky možná. Někdo se rozhoduje o postavení nových božích muk na místě zaniklých... u drobných památek často není první hodnota výtvarná, ale hodnota „vzpomínky místa“, která je určitým způsobem obnovitelná.

AK: Nedomnívám se. Památky sice vznikaly a zanikaly, především však byly obnovovány v průběhu času. Mnohá místa jsou „posvěcena“ přítomností památky v její několikáté podobě, není dobré rezignovat, dle mého názoru, na viditelné označení významných míst v krajině, už i proto, že dnešní člověk nemá pro krajinu asi takové pochopení jako dříve. K tomuto pochopení může však právě (obnovená) drobná památka přispívat.

TN: Za nepřipustné považuji především účelové změny povahy, resp. určení drobných památek. Dále samozřejmě jejich umělecké či řemeslné přetváření, nerespektující původní tvůrcův záměr a provedení, či dokonce měnící jejich výtvarný, případně stavební sloh.

Záchrana drobných památek, spočívající minimálně v konservaci stávajícího stavu (byť havarijního), by měla být chápána jako standardní úkon. Za žádoucí je nutno považovat zastavení, či alespoň omezení destruktivních vlivů a procesů, které drobnou památku ohrožují, dokumentaci stávajícího stavu a následné hledání možností rekonstrukce a další soustavné péče o drobnou památku v součinnosti s jejím majitelem, případně vlastníkem pozemku, na němž se DP nachází.

„Právo na zánik“ lze drobné památce přiznat snad pouze v případě, že její stav již neumožňuje dostupnými prostředky její spolehlivé uvedení do původní podoby, ani zhotovení její repliky.

MP: Ne.

JM: Tahle otázka mi přijde zcela nesmyslná. Samozřejmě, že objekty vznikají a zanikají a nikdo tomu nedokáže zabránit. Ale hlavním faktorem jejich další existence či zániku, je vždy někdo, kdo je schopný a ochotný se o ni starat. Takže pokud někdo přijde k zanikající památce a chce ji obnovit, pak je právě tím přirozeným faktorem, který její existenci prodlouží a bránit mu v tom s odůvodněním, že památka má přirozené právo na zánik mi přijde jako holý nesmysl (věcně i logicky). Totéž do určité míry platí i pro obnovu zaniklých památek, zde je jen otázkou, do jaké míry se snažit o kopii původní podoby a do jaké míry o nějaké nové pojetí tradice a místa (ve většině případů bych se spíše klonil k druhé variantě).

JR a MHO: Ano.

MH: Nejsem přítelem zchátralých ruin a konzervovaných zřícenin. Nejen DP. Dle mého by měly být upraveny, restaurovány a obnoveny do původní podoby... DP jsou v krajině důležité, o mnohém vypovídají, a proto by měly zůstat zachovány!

VH: Žádná z památek by neměla zaniknout. Každá má právo na svoji obnovu. Snad jen v případě, kdy je zachován jen nějaký fragment a nelze sehnat více podrobností o jejím vzhledu, pak lze tuto památku nechat zaniknout.

JS: Ale to je přece osud všeho materiálu, kterému příslušnou péčí můžeme prodloužit životnost, ale to je zase o penězích, kvalitě údržby a zabezpečení atd. Takže prakticky zůstává jen mravenčí práce při kvalitním pasportu a formě dokumentace stavu před zánikem.

4. Chcete ještě něco k těmto tématům a souboru otázek dodat?

IK: Dál přemýšlím nad posledními dvěma otázkami

JS: Myslím si, že tato oblast je natolik rozsáhlá do všech stran, že několik slov či pár řádek nic neřeší a jen zájem zainteresovaných může věci opravdu pomoci.

Na dotazník odpověděli přihlášení účastníci konference:

JK - Jiří Kühn; TP - Tomáš Petřík; IK - Ivana Kopecká;
AK - Adam Křístek; TN - Tomáš Novák; MP - Miroslav Pröller;
JM - Jan Moravec; JR - Jan Randáček; PC - Petr Císařovský;
LH - Lucie Hůrková; MH - Miloslav Himmer;
MHo - Marie Horčíčková; VH - Vladislav Hohenkreutz;
JS - Jiří Souček

Účastníci konference – přednáškový sál muzea v České Lípě, 13. 5. 2006

Kontakt:

Jarmila Štogrová

<http://kaplicky.unas.cz>

e-mail: homobonus@seznam.cz

Národní obrany 31, 160 00 Praha 6

Účastníci konference – přednáškový sál muzea v České Lípě, 13. 5. 2006

Z výletu po okolí České Lípy, kaplička Nejsvětější Trojice a křížek u Písečné, 14. 5. 2006

Odpověď na dotazník o drobných památkách

Milan Šebek

Zájem o drobné sakrální památky jsem měl prakticky celý život, ale pouze vizuální. Zabývat jimi jsem se začal po přestěhování do Varnsdorfu, kde jsem byl upoután jejich poměrně velkým množstvím v samotném městě. To bylo v r. 1995, kdy jsem byl již v důchodu a bylo mi tehdy 68 let. Začal jsem si budovat jejich soukromou fotodokumentaci, protože všechny byly ve velmi špatném stavu. Když vznikal při muzeu Varnsdorf Kruh přátel muzea, byl jsem natolik iniciativní, že jsem byl zvolen jeho starostou. Tehdy jsem měl možnost vést Klub historie směrem k iniciativě, udělat něco pro opravu těchto roztomilých stavbiček. Nezačali jsme však jimi, ale zajímavou zvoničkou, které hrozil odprodej do Německa. To bylo v r. 1998 a v r. 2000 byla slavnostně předána k používání. S prvou opravou, a to Lichtenštejnských kamenů, jsme začali v r. 2001. Po opravě v dílně kameníka byly odvezeny na původní místo. Jeden usazen a druhý, ač dovezen v latěni, byl zcela zdemolován a zničen. Vandalové zapracovali. V takovém stavu pak převezen do muzea jako neopravitelný. Obě akce jsme financovali ze zdrojů KPMV. V této průkopnické době jsme navázali bližší styky s paní Mgr. Natálií Belisovou, která nás zavedla do základních podmínek a postupů při opravách památek. Pokračovat na opravách bez peněz se nedalo. Podařilo se přesvědčit vedení města, aby vytvořilo každým rokem samostatnou položku v rozpočtu na tyto akce. Takže od r. 2002 jsme měli vždy určitou částku na opravy.

Jaký tedy byl náš důvod:

Můj osobní – pomoci městu opravou těchto nehezkých torz ke zlepšení vzhledu města a navrátit mu i částečný „genius loci“, který vytvořilo ve městě jeho původní obyvatelstvo, a tím se i částečně vyrovnat s nepřiměřeností plošného a často bezdůvodného trestu. Míním tím zvěrstva, kterých se dopouštěla Svobodova armáda speciálně ve Varnsdorfu.

Jako starosta KPMV – mohu prohlásit, že jsme všichni společně usilovali o zkrášení našeho města a seznámení se touto cestou i s jeho historií.

Odpověď, zda se jedná spíše o činnost památkářskou či vlastivědnou, nelze bezpečně určit. Domnívám se, že se jedno bez druhého neobejde.

Co je rozhodující hodnotou, kterou nás památky oslovují, je podle mě v území, do něhož jsme přišli po r. 1945 jako naprosto cizí element, těžko určitelné. Domnívám se, že se touto činností mohou zabývat pouze lidé, kteří mají úctu k práci předchozích, ať již jimi byl kdokoli, kdo tuto krajinu kultivoval, žil v ní a chtěl v ní zanechat „obtisk“ své doby, své víry a své práce. Možná, že to zní poněkud nadneseně a strojeně, ale já to tak cítím. Takže je to jejich prostota, jednoduchost, ale i výpověď o zručnosti tehdejších, většinou lidových, umělců.

Z předchozího vyplývá, že se nestaráme jen o jednu památku, ale postupujeme plánovitě od těch složitějších k těm jednodušším, protože ty složitější potřebují pomoc rychleji než ty jednodušší, kde není tak velké nebezpečí jejich zániku.

Domnívám se, že rodinná tradice v tomto případě může v člověku jen probudit úctu k historii. Snad, protože osobně tomu z vlastní zkušenosti moc nevěřím. To musí být již v letoře každého jednotlivce. Výchovou se dá jen zabránit vandalismu, protože člověk vychovaný ve slušné rodině většinou zůstává slušným, i když nemusí následovat svůj rodinný vzor.

K počtu lidí starajících se o památku. Opravu provádí vždy stejný kolektiv lidí různých profesí. Já osobně jsem našel čtyři hlavní spolupracovníky. Vyučeného, ale i vystudovaného kameníka, restaurátora a jeho přítelkyni s úplným restaurátorským vzděláním, malíře, který je schopen vytvářet od nákresů a šablon pro plechové postavy křížů i vlastní malbu na plech, dílnu stavební pro nutné zemní a zednické práce a dílnu klempířskou, vybavenou i zvedacími prostředky.

Všechny práce provádí tito lidé na řádné objednávky a po předchozím předložení předběžného rozpočtu. Zajistit dobrovolníky se dařilo velmi zřídka a pouze na dokončovací práce. Hrabání, nátěry, konečný úklid.

Vlastní památku nemám a do práce neinvestuji vlastních peněz, což je u důchodce zcela jasné. Do činnosti investuji jen mnoho osobního času, používám ke koordinaci vlastního auta a telefonů i počítače.

V začátku jsem mluvil o práci Kruhu přátel muzea Varnsdorf. Ano, tak jsme začínali, ale po mém rozhodnutí nebýt nadále starostou KPMV zanikla zde i tato činnost a dnes ji provádím přímo pro Městský úřad Varnsdorf. Tato těsná spolupráce s vedením města až doposud přinášela mnohé výhody jak pro město, tak i pro mou práci a hlavně pro opravy památek samotných. Je zde pouze jedna nevýhoda – komunální volby – po nichž nikdy nevíte, zda nové vedení města bude nakloněno této činnosti.

Evidence památek

Zásadně je podle mne evidence naprosto nezbytná. Evidenci vedu od prvního fotografování až po dokončení opravy. Je nutno uzavírat také smlouvy se soukromníky, pokud opravujeme památky i na soukromých pozemcích, protože od soukromníků nelze očekávat, že budou často značně zdevastované kříže, Boží muka či kapličky opravovat ve vlastní režii. Až doposud jsme opravili 14 památek a našel se pouze jediný sponzor, který věnoval do zvoničky nový zvon; v současné době se přihlásili dva soukromí podnikatelé, kteří opraví s mou pomocí, na vlastní náklady sochu sv. Antonína, která je v soupise chráněných památek.

V současnosti mám pro každou památku samostatnou složku se všemi doklady o prováděné opravě a k dispozici i soupis varnsdorfských křížů od litoměřického biskupství, přeložený včetně vtesaných nápisů. Zde však zjišťuji – jsem v samých počátcích – že mnohé z uvedených křížů

již nestojí, a nebo že na jejich místech jsou dnes kříže se zcela jinými vročeními i nápisy. Proto se snažím dnešní popis opravených památek zpracovat co nejsrozumitelněji a nejpodrobněji. V popisech litoměřických je nutno, alespoň u nás ve Varnsdorfu, počítat s přečíslováním domů v průběhu 19. století.

Nejdeálnější by byla vlastní evidence každé obce, města, jako prvotní a dobře uložená a další asi regionální s pouhým soupisem dle obcí. Nepovažujte však můj názor za kompetentní, protože nemám již dostatek času v mých letech se zabývat tímto problémem.

K druhému odstavci pod bodem 2 se nevyjadřuji. Nepovažuji se být k vyslovení nějakých závěrů kompetentním. Nevím, zda zřízení nějakého institutu již pomohlo ke zlepšení údržby čehokoliv.

Opravovaná památka by měla vždy zůstat na původním místě a toto měnit jen v nejnutnějších případech. Uvádím z praxe – museli jsme kříž přemístit, protože nad ním postavili kravín a byl celý podmáčen močůvkou. Změnu místa jsme provedli po dohodě a pečlivém výběru s odbornými pracovníky tak, aby kříž zůstal co nejbliže původnímu umístění, a vše řádně uvedli v popisu opravy.

Stalo se také, že nás majitel přímo vykázal i s křížem z jeho pozemku. Byl umístěn opět v nejtěsnější blízkosti na městský pozemek.

K úvaze a posouzení dnešní konference:

Kristův korpus bývá většinou zlacený nebo stříbřený. Použili jsme ve dvou případech stejných barev na jeho tělo, jakých používáme na plechovou Kristovu postavu. Výsledek se nám zdá velmi příjemný a nerušící nijak celkový vzhled opraveného kříže. Ba naopak zdá se být přirozenější.

K ostatním, běžným zásadám, jako je nedělat ze starého nové a za každou cenu se zbavovat patiny nebo zvýrazňovat barvou vytesané nápisy, aby byly z daleka čitelné apod. jistě bude v příspěvku některého delegáta.

Otázka, zda zachraňovat památky, o něž se nikdo nestará, mně připadá nenáležitá, neboť je přece zachraňujeme právě proto, že se o ně nikdo nestará. A město tím na sebe bere odpovědnost starat se o něco, co samo opravilo, a s úplnou samozřejmostí odbor životního prostředí zajistí kolem památky vysekání trávy a prořez stromů. A budou-li se takovéto drobné údržby provádět pravidelně, pak náklady pro obec či město jsou téměř zanedbatelné.

Nechat památku zaniknout považuji za naprosto nemyslitelné. Vůbec si nedovedu představit, že bych měl takovýmto směrem někdy uvažovat.

Varnsdorf, 28.4. 2006

Spolupráce s Občanským sdružením Drobné památky severních Čech očima duchovního správce

Jan Nepomuk Jiříšťa

Dámy a pánové, milí přátelé! Má-li můj dnešní příspěvek v rámci této krásné konference být svědectvím duchovního správce o spolupráci s občanským sdružením Drobné památky severních Čech (jak byl v původním programu nazván), nebude tak lze učinit bez toho, abych se v něm vyvaroval dojmů a postřehů osobních. Myslím si ostatně, že má-li být svědectví úplné, pak se v jeho objektivitě musí promítnout i vlastní pohled toho, kdo je podává. Nejde nám tu zajisté pouze o prostý výčet akcí, které se s pomocí zmíněného občanského sdružení podařilo uskutečnit – k tomu stačí bohatý materiál na internetových stránkách či údaje v obou dvou sbornících, sdružením dosud vydaných. Pojal jsem proto své dnešní povídání jako vyznání duchovního správce několika farností ve zdejším kraji o krásné a – troufnu si říci že oboustranně – obohacující spolupráci s lidmi dobré vůle, s nimiž mi bylo dopřáno navázat kontakt.

Nemýlím-li se, bude tomu již dobře šest let, co jsem – ještě jako varnsdorfský kaplan – jedno sobotní odpoledne navštívil českolipské muzeum, kde tou dobou právě probíhala velmi zajímavá výstava, věnovaná křížům a s nimi spojené úctě a zbožnosti našich předků. Na této výstavě jsem poprvé zaznamenal jméno mně dosud neznámé – jméno pana Miroslava Pröllera. Bylo uvedeno na jednom z panelů spolu s poznámkou, že tento člověk se zabývá dokumentací křížů a drobných památek pro českolipské muzeum. Naplnilo mě vskutku radostí, že v tomto kraji existuje někdo, kdo kráčí po stopách dávno zapomenutých příběhů a lidských osudů s nimi spjatých, kdo uvědoměle navštěvuje místa, kde se tyto lidské osudy a jejich radosti i strasti promítly či doslova otiskly do tváře krajiny v podobě křížů, kapliček či Božích muk. Historik umění V. V. Štech kdysi napsal, že „za každým uměleckým dílem je kdesi skryt živý člověk, ba sama lidskost“ a že „najít tohoto člověka a dotknout se nekonečné a všem společné lidskosti je pravým cílem uměleckého historika“¹. A v případě drobných památek ještě jaksí bytostněji cítíme, že tato slova platí nejen o těch, kdo ony památky přímo tvořili, ale i o těch, kdo zavdali podnět k jejich vzniku, o těch, kdo kolem nich procházeli či kdo zde poklekali k pokorné modlitbě. Spolu s každou – byť sebeprostší – drobnou památkou, zasazenou do krajiny, se před námi v duchu otevírají zažloutlé listy dávných kronik, které psal běh dnů života našich předků. Tu čteme na podstavci kříže o radosti z narození dítěte v prosté vesnické chaloupce, tu se zase můžeme v duchu radovat spolu s dvojicí lidských srdcí, jimž bylo před oltářem požehnáno ke společné

cestě manželstvím a která pak s vděčností postavila křížek kdesi u cesty, kterou se snad v onen radostný den ubírali do svého farního kostela. Jinde zase jakoby těžkopádné litery, s lopotou pečlivě vytesané do hmoty kamene, připomenou oddanost a úpěnlivost, s níž rolník prosí o přízeň nebes na svém poli, kde hospodaří. Často se octneme i v místech, kde nešťastná náhoda zmařila lidský život, či kudy se ubíral smutný průvod, doprovázející dobrého souseda na jeho poslední cestě. Nápis na takových křížích, tesané v úhledném písmu a ovíjené vavřínovými lístky, zvěstují pokoj a smíření a vybízejí k vděčné vzpomínce na ty, kdo se zemí, jejímiž jsme nyní hosty, dávno před námi pevně spjali pouta svých životů.

Porozumět krajině, porozumět člověku, otevřít se pro všechna ta dávná vyprávění a záznamy starých kronik – a takto hledat cestu k věčným a nepomíjejícím hodnotám, pramenícím od Boha – to byla cesta, která i mne samotného kdysi přivedla k přijetí křesťanské víry, jejíž duch se tak mocně odráží v drobných náboženských památkách. Často se setkávám se svědectvím lidí, kteří se na takových místech cítí ve zvláštní, nepopsatelné blízkosti Boží milosti. A může to být pocit, který nepředčí ani návštěva mohutných katedrál. Vnímaví a zbožní lidé odedávna spatřovali v samotné přírodě velkolepý chrám Božího stvořitelského díla. O tom svědčí hojné pasáže biblické (zejména prvních kapitol Genese či starozákonních žalmů), ale i četná kázání a díla z pokladu křesťanské tradice. Lze tu vzpomenout kupříkladu kázání Basila z Cesareje O stvoření světa (nedávno znovu vydaných ²) či velkolepého díla kardinála Roberta Bellarmina „De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creaturarum“ (O pozvedání mysli k Bohu po stupních stvořených věcí ³).

Všechno to, co jsem se v uplynulých slovech pokusil vylíčit, se tenkrát v České Lípě promítlo do mé radosti. Zachoval jsem jméno onoho člověka ve své paměti a předsevzal jsem si, že se s ním při nejbližší možné příležitosti seznámím.

Když jsem byl posléze v létě roku 2000 ustanoven duchovním správcem farnosti Bělá pod Bezdězem (spolu se třemi dalšími farnostmi, k nimž jako „vánoční dárek“ na sklonku roku 2000 přibýly ještě další tři církevní obce), začal jsem ještě usilovněji hledat cesty k obnově a oživení míst, která mi takto byla svěřena. Kromě samotné Bělé to všechno byly více méně obce, kde se bohoslužby sloužily buď občas, anebo – a to ve více případech – vůbec. V době, kdy se vzhledem k nedostatku kněží i církevní život často centralizuje do velkých a lidnatých měst, staly se pro mne ty opuštěné kostely velkou výzvou. Když jsem po předávce farností dostal klíče od kostela sv. Jakuba v Bořejově, byly ty první tamější návštěvy věru smutné. Vyrabované zařízení, trosky oltářů, cáry korouhví, z nichž chtěvá ruka nelitostně vyrezala obrazy svatých, množství letitého prachu a skladiště všeho možného harampádí, které již nikdo nepotřeboval... Bylo jasné, že jeden člověk jen stěží bude s to, aby se tu viditelně projevilo úsilí o obrat k lepšímu. A právě v této době mi bylo dopřáno seznámit se s panem Miroslavem Pröllerem a se členy nově vzniklého občanského sdružení Drobné památky severních Čech, jejichž prostřednictvím svítla bořejovskému kostelu hvězda nové, krásné naděje. Při několika brigádách byl kostel zbaven všech nepatřičných věcí, uklizen, jakž takž zprovozněny zdejší staré varhany (zůstaly tu jen proto, že díky jejich žalostnému stavu nikdo neusiloval o jejich transport) – a domluvili jsme první bohoslužbu, která se po letech konala o svátku místního patrona sv. Jakuba. Od té doby se

bořejovský kostel stal již místem více méně pravidelných setkávání při bohoslužbách, koncertech i jiných akcí duchovně-kulturního zaměření, byly namalovány nové oltářní obrazy, zrekonstruovány zbytky původního zařízení, započala důkladnější obnova varhan – a kostel znovu ožil lidmi, kteří do něj rádi přicházejí.

Nechci však na tomto místě podávat jen suchý výčet všech skutečných akcí v Bořejově – jejich novodobou kronikou se staly záznamy, které lze shlédnout na internetových stránkách sdružení, kam je možno případné zájemce odkázat. Spolupráce s nadšenými obnoviteli drobných památek na Českolipsku se postupně rozrostla a rozrůstá i na další místa. Jako kněz rád přijímám pozvání k vedení různých pobožností a k žehnání u obnovených křížů či kaplí, kde v případě, že se jedná o území mimo vlastní farnosti a schází asistence duchovního, mohou být prospěšný s laskavým svolením generálního vikáře litoměřické diecéze.

Moje svědectví – svědectví duchovního správce – o spolupráci s občanským sdružením Drobné památky severních Čech – je tedy veskrze svědectvím pozitivním, radostným vyznáním, spojeným s pokorným díkem, že mi tyto lidi dobré vůle bylo dopřáno poznat a zakusit jejich nadšení, ochotu a štědrou, nezištnou pomoc. Velice si těchto darů považuji, a to se zvláštním zřetelem k těm, kdo z řad členů tohoto sdružení nemají svůj duchovní domov v rodině církve. Tito lidé dobré vůle, ač mnohdy sami nepatří k praktikujícím věřícím, jsou svou ochotou a zaníceností pro dobrou věc velkým příkladem mnohým z našich vlastních řad, jejichž praxe víry ustrnula kdesi mezi mechanismy odříkaných modliteb a spokojeným subjektivním dojmem ze „splněných náboženských povinností“.

Stojíme tu dnes před kaplí, zasvěcenou svatému biskupu a mučedníku Valentinovi. Byla postavena roku 1834 a její zasvěcení ji spojuje s několika dalšími památkami, jimiž naši předkové projevili úctu tomuto světcovi. Zde na Českolipsku lze v této souvislosti vzpomenout například na svatovalentinské sochy, kdysi postavené ve Stráži pod Ralskem a ve Stvolínkách či na světcův obraz v nástavci jednoho z bočních oltářů poutní kaple sv. Anny při klášteře kapucínů v Mnichově Hradišti. Svatý Valentin, biskup a mučedník z raných křesťanských dob, se stal již za svého života proslulým velkou silou a mocí svých modliteb. Legendy vyprávějí o tom, jak modlitbou a vzýváním Božího jména uzdravil chlapce, zmitajícího se ve smrtelném záchvatu. Proto se stal patronem a ochráncem nemocných (býval vzýván zejména při padoucí nemoci) a v některých krajích jej naši předkové ctili i jako ochránce domácích zvířat. V tomto duchu tedy můžeme chápat i zasvěcení této kaple uprostřed osady Nového Šidlova světcovi, který svou přimlouvou a ochranou bdí nad životy zdejších lidí i nad jejich hospodařením. V nejnovější době

se stal svatý biskup a mučedník Valentin také ochráncem lidí, spojených poutem lásky. Kořeny tohoto valentinského patronátu spatřují někteří hagiografové ve skutečnosti, že již v předkřesťanských dobách bývala právě v den svätceva svätku (14. února) pronášena orákula lásky .

Jméno svätého Valentina pochází z latinského jazyka a je odvozeno od slova „valeo“ – být zdravý, být silný, být mocný či také platný (od toho pak také validita a valuty...). Na závěr mého vyznání a povídání mi proto dovozte, abych dnes právě do jména svätého Valentina symbolicky promítl své přání vám všem zde shromážděným i vašim blízkým: Těšte se dobrému zdraví, buďte vnitřně pevnými a silnými, svým úsilím o záchranu a obnovu drobných památek buďte také platnými svému kraji, kde žijete.

A abychom se alespoň částečně přiblížili k těm, kdo se u této kaple dávno před námi shromažďovali k modlitbě, dovozte mi zakončit naše společné setkání úryvkem ze staré odpolední pobožnosti v den svätku biskupa a mučedníka, jak je tomu v případě zdejšího patrona sv. Valentina:

Na slabost naši shlédni, všemohoucí Bože, a ježto břímě našich skutků tíží, nechť svätého Valentina, mučedníka tvého a biskupa, přimluva slavná nás chrání. Skrze Krista, Pána našeho. Amen.

Bože, jenž nás svätého Valentina, mučedníka svého a biskupa, výroční slavností potěšuješ, popřej milostivě, abychom též požívali ochrany toho, jehožto zrození pro nebe slavíme. Skrze Krista, Pána našeho. Amen

Modlitby tobě, Pane, posvěcené zásluhami svätého Valentina, mučedníka tvého a biskupa, dobrotivě přijmi a dej, aby se nám ustavičnou staly pomocí.

Občerstvení jsouce účastenstvím na daru svätém, prosíme, Pane, Bože náš, abychom na přimluvu svätého Valentina, mučedníka tvého a biskupa, pocítili účinek toho, co slavíme.

Toto rozjímání, Pane, nechť nás očistí ode všeho zlého a na přimluvu svätého Valentina, mučedníka tvého a biskupa, nechť nás učiní účastnými nebeských dobrodiní. Skrze Krista, Pána našeho. Amen.

Otče náš, jenž jsi na nebesích,
posvěť se jméno tvé,
přijď království tvé,
buď vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi,
chléb náš vezdejší dej nám dnes
a odpusť nám naše viny,
jako i my odpouštíme našim viníkům
a neuved' nás v pokušení,
ale zbav nás od zlého. Amen

Zdrávas Maria, milosti plná, Pán s tebou,
požehnaná ty mezi ženami
a požehnaný plod života tvého Ježíš.
Svatá Maria, Matko Boží,
pros za nás, hříšné,
nyní i v hodinu smrti naší. Amen

Sláva Otci i Synu i Duchu svatému,
jako byla na počátku i nyní i vždycky
a na věky věků. Amen

Svatý Valentin, oroduj za nás!

Závěrečné požehnání:

Bůh, radost a sláva všech svatých, ať je vždycky i vaší radostí a ať vám
žehná.

Ať vám dá sílu žít podle příkladu svatých, abyste věrně následovali
Boha a sloužili bližním a ať vás na přímluvu svatého Valentina vysvobodí
ode všeho zlého.

Ať vám otevře své věčné království a ať se ve společnosti svatých stane
i vaší slávou.

Požehnej vás i vaše blízké všemohoucí Bůh Otec i Syn i Duch svatý.

Dobrořečme Pánu. – Bohu díky.

(Variace na promluvu, pronesenou u kaple sv. Valentina v Novém Šidlově
v neděli dne 14. května 2006)

Poznámky pod čarou:

1. Václav Vilém ŠTECH, Smysl a metoda dějin výtvarného umění, in Umění XI, 1938; znovu otištěno in Dohady a jistoty, Praha, 1967, s. 57-67
2. BASIL z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová, úvodní studie Růžena Dostálová, Praha, OIKOYMENH, 2004
3. Robert BELLARMIN, O vystupování myslí k Bohu po žebřících věcí stvořených, přeložil P. Jakub Deml, Brno, Brněnské tiskárny, 1948

Kaple sv. Valentýna v Novém Šidlově, 14. 5. 2006

Vážení přátelé,

jen docela náhodou se ke mně dostala pozvánka na květnovou konferenci „Kaplička na návsi...“ v České Lípě. Podíval jsem se až dnes na doporučené internetové stránky (kaplicky.unas.cz) a užasl jsem, kolik zajímavých a potřebných akcí se konalo a koná, které regiony jsou už zdokumentované, kolik vyšlo zajímavých regionálních publikací (o nichž se tady v imperiální metropoli člověk normálně nedozví). I s některými autory publikací se znám, leckterá zpracovaná místa (např. Kryštofovo Údolí aj.) mám osobně moc rád...

Českolipská konference je určená pro ty, kteří se zabývají „záchranou, opravou a údržbou objektů“, což já nejsem. Zajímám se o nejdrobnější památky v krajině (v rámci zájmu o nemovité památky vůbec) spíš jako „pasivní pozorovatel“. Spolu s bratrem jsme v minulých 40 letech černobíle nafotili pár tisíc kapliček, Božích muk, „poklon“, křížů, soch atd. (po celém území republiky) v nejrůznějším stupni chátrání a rozpadu, výjimečně i obnovy - především pro sběratele pohlednic. Můj bratr Pavel tak mj. profotil dost podrobně i okresy Litoměřice a Česká Lípa (z nichž máte jistě množství kvalitnějších snímků, i když možná převážně novějších). Podobnou amatérskou dokumentační činností se zabývali i mnozí jiní (velké množství snímků pořídili např. pan Bedřich Macháček z Jičina, paní Helena Houdková z Chocně, významnou sbírku snímků měl pan Mrázek z Vyskeře a další a další). Obávám se, že některé z těch drobných památek už mezitím zanikly nebo zmizely (viz např. odcizování kamenných „smírčích“ křížů, osamělých soch apod.). Velkou sbírku fotografií křížů v krajině (posílali jsme mu i svoje snímky) měl už nežijící P. Josef Malý, farář v Morašicích u Litomyšle, který tuto dokumentační činnost podporoval i finančně. Předpokládám, že jeho nástupce na morašické faře sbírku P. Malého doposud pietně uchovává...

Možná jsou zapomenuté nebo opomíjené i zásluhy různých místních a regionálních vlastivědných pracovníků. Napadá mě např. malé lapidárium (Boží muka, kříže, sochy, náhrobky), které na muzejním dvorku shromáždil jistý pan lékárník z městečka Jesenice - po 2. světové válce založil malé městské muzeum a snažil se zachránit rozptýlené památky z okolní krajiny, které pováleční osídlenci ničili. Po r. 1989 prý ale bylo jesenické muzeum zrušeno a netuším, co se s jeho movitými exponáty a s lapidáriem stalo... Hlavním ničitelem církevních památek v tom regionu prý byl jeden vedoucí státního statku, který údajně dával traktoristům za úkol porážet postupně všechny sochy, kříže apod. v širším okolí Petrohradu...

...naskenoval jsem 12 fotek ze své sbírky, které si Vám dovoluji poslat pro informaci v příloze. Třeba se budou někomu hodit jako srovnávací materiál pro „časosběrnou“ práci nebo pro Vaš eventuelní obrazový archiv.

Přeju úspěch Vaší činnosti a snahám, přeju zdar českolipské konferenci!

Se srdečným pozdravem

Jiří Fiedler

Velenice (okr. Česká Lípa) – kaple u silnice do Zákup (foto Pavel Fiedler 1972)

Žumberk (okr. České Budějovice) – hřbitov za vsí (foto Jiří Fiedler 1974)

Jak jsme opravovali drobné sakrální památky

Miroslav Horák, Václav Pošmurný (CHOPOS)

Ze starých soch nové - jak se to dělá?

Sochy - vrchol mezi uměleckými díly. V rámci projektu jsme se zabývali celkem čtyřmi. Jedna byla litinová a potřebovala nejméně péče. Restaurování se dočkala pískovcová socha sv. Jana Nepomuckého v Chotýšanech. Nejvíce práce bylo vykonáno na sousoší římských vojáků - sv. Pavla a sv. Jana. Jejich poškození bylo tak velké, že nebylo možné je restaurovat a řešilo se zakonzervování jejich současného stavu a následné vytvoření replik.

Po sejmutí soch z jejich podstavců na křižovatce silnic u Ostředka směrem na Bělčice byly odvezeny do atelieru restaurátora. Tam byla torza soch mechanicky očištěna od zvětralých částí a tlakovou párou bylo provedeno hloubkové čištění. Tím byl získán základ pro další sochařskou práci.

Za použití speciální hmoty byly sochy znovu vymodelovány na podkladu původních soch. Vzhledem k tomu, že nebyl k dispozici žádný fotomateriál jejich původního vzhledu, ani žádné jiné grafické podklady, vycházelo se z ikonografie těchto dvou svatých v jiných lokalitách s ohledem na jejich atributy. Tak vlastně vznikly dvě nové sochy, tedy podklady pro jejich vyhotovení. To vše probíhalo pod odborným dozorem Národního památkového ústavu.

Pomocí vymodelovaného vzoru byly vytvořeny sádrolukoprenové formy. Byl tedy vytvořen negativ, který byl dostatečně zpevněn a vznikla zvláštní forma pro vytvoření výdusku - nové sochy. Do těchto forem byly po malých vrstvách vydusávány sochy. Následně byly sochy opatřeny přírodní patinou. Tak vznikly nové sochy z umělého kamene, který laik nerozezná od pískovce.

Posledním krokem bylo umístění soch na jejich původní místo. I zde samozřejmě došlo k opravám podstavců, aby se zde sochy „cítily příjemně“. Za pomoci jeřábu se poté vrátil sv. Pavel a sv. Jan na své místo - tedy ti noví. Originály našly své místo v budově Obecního úřadu v Ostředku. Zde byla uložena zakonzervovaná a kompletním laboratorním průzkumem zhodnocená torza. A všichni, kdo projíždí po silnici mezi Kozmicemi a Sá-zavou, či zde sjíždí z dálnice, se mohou potěšit pohledem na kus překrásné sochařské práce, přestože jde jen o kopie.

Eroze pískovce - nejčastější problém

Červený pískovec, to je nejčastěji používaný materiál, co se týká kamene. Jsou z něj zhotoveny podstavce, kříže i celé zvoničky. Zřejmě to byl ve své době ten nejsnadněji a nejlevněji dostupný materiál pro výrobu sakrálních objektů v našem regionu. Ale zub času na něm také nejlehčeji hlodá. S poškozením kamene se restaurátoři potýkali ve všech případech. Loupal se v celých vrstvách, jeho eroze byla do značných hloubek, mnohdy chybělo až 10 cm materiálu. Zde muselo být odstraněno vše, co netvořilo kompaktní hmotu. Stačilo by ponechat zbytky sypaného se kamene a celá práce by byla

zbytečná, proto bylo vše otesáno až na pevný kamen. Ještě předtím si restaurátoři vytvořili šablony všech ozdobných prvků, které původní tvůrci vytvořili pro jejich výzdobu.

Následovalo postupné vymodelování odstraněných částí. Mnohdy jsme se setkali s názory pozorovatelů - občanů, co měli rekonstrukci objektu pořádk před očima, že práce pokračují velmi pomalu. Ale modelování kamene je dlouhodobý proces. Postupuje se jen po malých vrstvách a musí se dodržovat technologie a hlavně čas pro zatvrdnutí jednotlivých vrstev. Restaurátor se objevil na místě, pracoval třeba jen půl hodiny a zase odjel. Během té doby provedl nanášení další vrstvy, zatmelení spár nebo jen kontrolu stavu schnutí.

To vše přineslo v konečné fázi úspěch - kámen, který vůbec nepřipomíná dobu, kdy z něj vše padalo, či se úplně rozpadal. Zde jednoznačně platilo, že trpělivost přináší růže a nic se nedá uspěchat. Výsledkem je kvalitně odvedené dílo, které po konečné hydrofobizaci (impregnaci) odolá nepříznivému počasí a hned tak se nepoškodí.

Kamenné podstavce - co je ničí?

Popraskané kamenné podstavce - kdo z vás by je neviděl. Ale jak k tomu dojde?

Původní technologie upevňování litinových křížů do kamenných podstavců byla taková, že se dřív kříže zalil pomocí síry do otvoru vytesaném v kameni. Síra následně způsobila korozi litiny. Jak je známo, při korozi materiál nabývá na objemu, a tak došlo k popraskání kamene - železo mělo větší sílu a kámen roztrhlo.

Jak se to řešilo dříve? Dle nejlepšího vědomí a svědomí se lidé, kteří se o kříž starali, pokusili vše opravit betonovou čepicí a nebo roztrhaný kámen svázali železnou obručí. Tím se zabránilo úplnému zničení podstavce. Všem, kdo se o tyto objekty starali, patří velký dík. V rámci projektu jsme se tento problém snažili řešit komplexně. Celý kámen byl rozebrán a zbaven veškerých nečistot. Byl demontován kříž a odstraněny zbytky síry. Svou práci odvedla i tlaková voda při odstranění lišejníků. Hlubkově byl kámen vyčištěn tlakovou párou. Následně došlo k opětovnému sesazení a slepení kamene, většinou lepidly na bázi silikonů. Vše bylo zakončeno dobarvením spár tak, aby původní praskliny byly neznatelné. Kříž byl následně do podstavce zalepen novými lepidly a tmely, které nezpůsobují korozi.

Postup kompletní demontáže či rozlomení podstavce byl zvolen i v případě, že byly zjištěny třeba jen malé praskliny kamene. Mnohdy to vypadalo jako neodborné zacházení či dokonce ničení a často jsme k tomu slyšeli připomínky. Ale i tyto drobné praskliny by během pár let způsobily rozpadávání podstavce, proto jsme tomu předešli tím, že jsme vše zrestaurovali již dnes.

Pískovcové zvoničky

Zvoničky vytesané z červeného pískovce - jedná se o objekty, které jsou sestaveny z více částí. Mnohočetný podstavec je tvořen schodištvými stupni, vícedílným podstavcem, hlavicí ve tvaru věžičky s prostorem pro zvon se stříškou na čtyřech sloupech. Na stříšce pak kříž - někdy kamenný, jindy kovový, tak lze specifikovat tyto drobné sakrální objekty. Drobnými specifiky se od sebe samozřejmě liší lokalitu od lokality.

Památkově chráněnou zvoničku najdete v Českém Šternberku. Ta v době realizace projektu byla v dobrém stavu. Zde došlo k doplnění nejspodnější části, o které se v době jejího stěhování nevědělo, protože byla nalezena až v době terénních úprav návsi.

Zajímavostí bylo stěhování zvoničky v obci Dubovka. Zde se dohodlo vedení obce Psáře, pod které tato místní část patří, s majiteli pozemku, na kterém zvonička stála, na jejím přestěhování na náves.

Zvonička byla celá rozebrána na jednotlivé segmenty, kompletně očištěna a na nových základech, které si mimochodem vybudovali občané svépomocí, znovu postavena. A tak má tato obec svou novou dominantu.

Zvonička v Kochánově byla v rekonstrukci již dlouhou dobu před zahájením projektu, práce však byly v roce 2002 zastaveny. Původní restaurátorské práce byly prováděny dosti neodborně a nebyla dodržována technologie. A tak první, co zde bylo potřeba, bylo odstranit původní vrstvy umělého kamene, kterými byly vyplňovány tvarové nedostatky. Tak se restaurátoři dostali zpět na zdravý kámen, a poté následoval postup stejný jako u všech ostatních pískovcových objektů - domodelování, vyspárování a dobarvení. Konečný výsledek stojí za to.

V rámci projektu se několik kapliček dočkalo nových zvonů. Buď se jednalo o repliky, to pokud existovala fotodokumentace, a nebo byly vyrobeny zvony nové. V každém případě se nyní po všech vesnicích regionu rozeznívá zvuk klekání tak jako za dob našich babiček.

Pískovcový kříž ve Věřicích

Typickým představitelem restaurátorského postupu, kterým u pískovcových křížů probíhala oprava jejich poškození, je kamenný kříž ve Věřicích.

Při ohledání stavu objektu, který restaurátoři provedli, zjistili značné poškození dříku kříže. Tento stav byl způsoben amatérskými opravami kamene betonovým štukem. Tato nepropustná vrstva uzavřela pískovec krustou, pod kterou docházelo postupem času ke zvětvávání a korozi kamene. Ten se postupně rozpadával na písek. Po odstranění této vrstvy se značná část kamene rozsypala.

Zvolený postup byl pro běžného pozorovatele, kterým byli zvláště obyvatelé vesnice, značně radikální. Celý dřík kříže byl odříznut pod příčným břevnem a odstraněn.

Následně byla vytvořena forma, ve které byl vydusán z umělého kamene nový dřík. Pod tím je třeba si představit postup, při kterém se do formy postupně vsypává a udusává speciální směs podobná betonu, jen je tvořena jinými složkami.

Celý kříž byl následně pomocí čepů zkompletován. Po umístění kříže na jeho původní místo byla nanesena patina, která sjednotila barevnost celého povrchu tak, aby vypadal opět jako pískovec. Byly zatmeleny spáry a provedena impregnace kamene. Svě místo zaujal i pozlacený Kristus. A obyvatelé Věřic se dočkali svého kříže.

Restaurování litinových křížů

Litinové kříže byly nejčastěji restaurovanými objekty v rámci tohoto projektu. Celá oprava vypadala na první pohled jednoduše - vždyť to stačí natřít, řekl by laik. Zase tak jednoduché to ovšem nebylo.

U každého kříže byly nejprve odstraněny všechny nátěry. To bylo provedeno pískováním. Předtím byl u vybraných vzorků proveden průzkum barevnosti v době výroby. K celému tomuto procesu se vyjadřovali odborní pracovníci. U některých křížů, které byly více poškozeny, bylo provedeno zkompletování, svaření a zpevnění celého kříže, byly domodelovány ozdobné části.

U těla Krista bylo provedeno kompletní očištění a průzkum barevnosti. Ve spolupráci s Národním památkovým ústavem bylo stanoveno konečné barevné provedení křížů a Krista. Také bylo vyřešeno provedení textu na tabulkách a typ písma, kterým byl napsán. Každý kříž byl natřen třemi vrstvami speciální barvy připomínající litinu, ze které jsou kříže vyrobeny. Barevnost je taková, že kříž je tmavý a tělo Krista je světlejší. Tak vypadaly kříže původně v době jejich výroby v 19. století.

Synagoga v Divišově

Největším objektem, který se v rámci projektu opravoval, byla synagoga v Divišově. Ta byla již dříve celá přestavěna. Při přestavbě byla vnitřní prostora synagogy rozdělena na dvě patra, přízemí, ve kterém bylo kadeřnictví, a první patro s bytovou jednotkou. V našem projektu jsme se zaměřili na přízemí. Po odstranění všech podlah byly provedeny kontrolní sondy až na původní podlahu, která se nachází 50 cm pod tou současnou. Stejně sondy byly provedeny i u maleb, cílem bylo zjistit původní barevnost maleb. Vše probíhalo pod dohledem pracovníků památkové péče.

V rámci projektu bylo zavedeno nové ústřední vytápění, při rekonstrukce zdí byl vybudován systém odvětrávání za účelem zabezpečení odvlhčení zdí. Stejně tak bylo opraveno odvedení dešťové vody od vnějších zdí budovy. Podlahy dostaly nové povrchy, byla provedena nová instalace vody a elektroinstalace. Postupem prací tak vznikly nové prostory pro informační centrum a muzeum.

Projekt "Rehabilitace drobných sakrálních objektů a vybudování muzea" byl zrealizován díky spolufinancování z předstupního fondu Evropské unie SAPARD. Celý projekt probíhal za administrativní podpory svazku obcí CHOPOS a pod vedením manažerky Bohuslavy Zemanové. Projekt úspěšně realizovala po vítězství ve výběrovém řízení Stavební firma Václav Pazdera z Vlašimi. Všechny obce svazku obcí si tak vyzkoušely, co to znamená spolupráce na společném projektu a úspěšně vše dokončily. Dík patří všem zástupcům těchto obcí.

Kontakt:

CHOPOS, svazek obcí, 257 28 Chotýšany 54, www.chopos.cz

Bohuslava Zemanová, e-mail: info@chopos.cz

Litinové kříže

Pískovcové kříže

Piskovec

Podstavce

Drobné zvoničky

1. Památka jako závazek

Listina základních práv a svobod, která je nadřazená republikovému zákonodárství, ve svém článku 11 odst. 3 uvádí: „Vlastnictví zavazuje... Vlastník vždy odpovídá za optimální stav svého majetku, jak po stránce fyzické, tak i estetické. Je vázán také vzhledem k uživatelům, sousedům, k celému sídelnímu prostoru.“ Tyto apely na odpovědnost, směřované rovněž k péči o kulturní dědictví, doplňuje pasáž v čl. 35, odst. 3. Ta proklamuje, že „nikdo nesmí při výkonu svých práv ohrožovat ani poškozovat životní prostředí a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.“ Nemělo by rozhodovat, zda je objekt evidován v Ústředním seznamu památek, a to zejména v zemi, kde se památky vždy významně podílely na formování národní identity. Drobné sakrální objekty pro nás představují především obrovskou výzvu. Měli bychom je uchovat a předat dalším generacím, které by se z nich dále těšily a poznávaly život našich předků. Každý odkaz se upírá k budoucnosti - je poselstvím, které bez vyslyšení zaniká. Ačkoliv se řada božích muk, kapliček či křížů dočkala odpovídající péče, zůstávají stále objekty připomínající, že zmizela tvář tradiční venkovské krajiny i duchovní svět jejich zřizovatelů. Přestože drobné památky asi neprobudíme k původnímu životu, nechme se vábit jejich kouzlem. Krásou, která se (slovy Alberta Carrela) může stát „nevyčerpatelným pramenem radosti pro toho, kdo ji umí odkrýt.“

2. Kapličky pod Blaníkem

Jak bylo uvedeno, povinnost pečovat o památky má především jejich vlastník, ať již soukromá osoba, obec či instituce. Svou pomocí zde může přispět stát i skupiny dobrovolných aktivistů s citem pro kulturní dědictví. Z organizovaných skupin na Podblanicku můžeme připomenout Sdružení zpravodajů státní památkové péče, vlastivědné kluby (ve Vlašimi, Voticích, Týnci nad Sázavou, Sedlci-Prčici, Českém Šternberku aj.), Klub mladých Sedlec-Prčice, dále Český svaz ochránců přírody, sekci Klubu českých turistů, ale i místní hasičské sbory. Významnou roli pak v tomto směru sehrává sama římskokatolická církev. Do oprav drobných sakrálních objektů podstatně zasáhla např. Nadace českých památek paní Táni Tomkové ze Senohrab, která se do roku 1997 finančně podílela na restaurování kaple Bolesné P. Marie v Jetřichovicích (50 000 Kč), kapličky sv. Václava ve Václavicích (80 000 Kč) a kapličky P. Marie ve Sledovicích (21 000 Kč). Jmenujme však také některé jednotlivce a rodiny. Barokní kapličku ve Vlašimi při cestě do Římovic opravil pan Luboš Janoušek z Vlašimi, kterému Městský úřad Vlašim poskytl materiál. V Polánce reinstalovala kříž z roku 1860 rodina Doubkova z Vlašimi s přáteli a obdobně kříž v Daměnicích a Velíši. V Daměnicích také dali občané dohromady potřebnou částku a pustili se do opravy kapličky. Obdobně i v Ostrově, kde bylo na opravu vybráno 37 000 Kč a znovu zavěšen zvon z roku 1802, nalezený po válce. Z řady dalších renovací kapliček na Podblanicku připomeňme ještě obnovu objektů v Pozovu (1998) a Sedlečku. Za zmínku stojí podíl obcí Načeradec a Miličín na opravě křížových cest, uskutečněné ve spolu-

práci s bývalým referátem kultury Okresního úřadu v Benešově. Šanci kapličkám na Podblanicku dal také vznik Nadace pro kulturní památky Podblanicka v roce 1993. Ta zařadila mezi deset objektů, o něž chtěla pečovat (program Deset skvostů Podblanicka), i areál Lorety u Vlašimi, kapličky Českého Meránu a kapličku Boží voda v Benešově. S vydáním nového zákona o nadacích však organizace zanikla.

3. K vlastním opravám

Rekonstrukce podblanických drobných památek jsou významně spojeny s panem Janem Svobodou. Jako okresní konzervátor (do konce roku 2005) se snažil prověřovat finanční možnosti a inicioval i opakované vydání osvětového textu PhDr. Jaroslava Herouta „Jak opravovat kapličky“. Text byl v roce 1995 rozeslán do všech obcí regionu a v roce 2000 publikován v časopise „Dědictví Koruny české“, vydávaném Nezávislou památkovou unií. Heroutův článek přibližoval zásady oprav drobných památek a obsahoval množství praktických rad. Upravenou a doplněnou verzi textu použila (se souhlasem autora) publikace „Příběh kapliček. Drobné sakrální objekty na Podblanicku“ (Muzeum okresu Benešov + ČSOP Vlašim, 2001) a nyní je zveřejněna podruhé.

3.1 Místo prologu

„Kapličky“, i ty nejjednodušší (evidované jako kulturní památky či nikoli), jsou architekturami vzniklými v určité době a tedy slohově ovlivněné. Sloh se vedle celkového pojetí (půdorys, obrys štítu, klenba apod.) projevuje i architektonickými detaily. Sem patří orámování oken a dveří – „šambrány“ (nejde-li o kamenné ostění), profilované římsy, orámování štítu, případně svíslé vystouplé pasy – „lízény“ (mají-li hlavice, jde o pilastry) nebo různé vpadliny, ornamenty, znamení kříže, Boží oko, písmena či letopočty. Každý, kdo zamýšlí takovou architekturu opravovat, by měl mít neustále na paměti, že cílem je uchovat všechny tyto znaky a v chybějících částech doplnit. Naopak jakékoli zjednodušení, poškození či odstranění detailu ochuzuje stavbu z hlediska estetického a snižuje výpovědní hodnotu. Včetně možnosti časového zařazení. K udržení autentičnosti směřuje i použití vhodných materiálů, technologie a barevnosti. Nutné je dbát také na vyznění objektu v bezprostředním okolí. U objektů evidovaných v Ústředním seznamu kulturních památek je vlastník (jednotlivec, firma či instituce), který má ze zákona povinnost o památku pečovat a svým nákladem ji udržovat, také povinen vyžádat si před opravou pokyny a doporučení odborného pracoviště památkové péče. Jimi se pak musí v průběhu rekonstrukce řídit. Konzultace s pracovníky památkové péče jsou doporučovány i u objektů neevidovaných, i ony zasluhují naši pozornost.

3.2 Příprava renovace

Při vlastní renovaci by mělo být základem fyzické zabezpečení objektu (statika), doplnění chybějící části zdiva (např. nároží), cihel v záklenku, vrácení posunutých schůdkových článků do původní pozice atd. Tato narušení často způsobují prorůstající náletové keře a stromky, které je nutno odstranit z okolí, případně i z římsy či poškozené střechy. Stejně tak je nutné ořezat části větví blízkých stromů, které se buď přímo o zdivo či střechu opírají, nebo je při větru ošlehávají.

3.3 Vápenné nátěry

Při samotné opravě by u zděných staveb měla být použita vápenná omítka s hladkým povrchem. Hrubá nahození nebo módní stříkané hrubé povrchy (zanášející všechnu jemnost detailů a zachytávající nečistoty) jsou slohově zcela nepřijatelné. Profily provedené v omítce by měly být co nejpečlivěji dodržovány. Všimějme si i drobnějších nepravidelností starých omítnutí (nerovnost ploch, ne vždy zcela ostrých hran, způsobených mnohdy letitými vrstvami bílení, aj.), které dodávají stavbě měkkosti. Přísné úpravy („podle pravítka“) mohou památce vtisknout chladnou strohost a setřít přirozený punc stář.

K barevnosti alespoň tolik: nejjednodušší a v krajině či návsi nejpůsobivější je obílení vápnem (zpravidla s mírným přidáním žmolky), kterým se nikdy nedopustíme chyby. Častá je i kombinace bílých vystupujících článků a vlastních např. okrových či žlutooranžových ploch (opět s barvou přidanou do vápna). Bílé jsou i síly, o které články předstupují – ne jen čelní strany – a celé šambrány oken nebo vstupu, stejně tak i špalety otvorů. Kombinace je žádoucí zejména u větších a členitějších staveb, kde tak architektonická skladba lépe vyniká. (Pokud se dochovala barevnost opačná – bílé plochy a barevné články – dodržíme důsledně toto členění.) U kapliček bývala, podobně jako u bran zemědělských usedlostí, kamenná ostění vstupů a oken rovněž bílena. Pokud je tomu i v daném případě, není třeba kámen obnažovat. Slouží tu jako technický, nikoli výtvarný prvek. Je-li však holý již z dřívější doby, očistíme ho pouze rýžovým kartáčem (ne drátěným!) a vodou s 3 – 5 % čpavku. Ten chrání kámen proti mechům a plísním, uchycujícím se na kameni. Zejména tam, kde stíní koruny stromů.

3.4 Kamenické práce

Případné oklepávání, osekávání či přebušování povrchu a profilovaných kamenných částí zbaví kámen nejen ochranné krusty, vytvořené stářím, ale ochudí i původní povrch o profilace a detaily. Stejně jako o „rukopis“, dokládající způsob původního kamenického opracování. Ten rovněž náleží k podstatě památky. Drobnější vysprávky kamene neprovádíme cementem, odlišným od kamene barvou, strukturou i fyzikálními vlastnostmi (plomba se může zejména po stékání a zmrznutí vody vyloupnout), nýbrž použijeme tzv. umělého kamene. Ten jednoduše připravíme smíšením v poměru 5 lžic plaveného říčního písku, 2 lžic obyčejného hašeného, pokud možno uleželého vápna a nanejvýš půl lžice cementu (co nejméně). Místo vysprávky předem vyčistíme.

3.5 Krytina a dlažba

Jako vhodná střešní krytina jsou nejvšeobecněji použitelné tašky bobrovky. Opravu lze provést i staršími, dnes často marnotratně vyhazovanými taškami, zpravidla však kvalitnějšími než bobrovky současné. Kde jsou dochovány prejzy, snažíme se je udržet a pro případnou opravu získat prejzy starší. Plech svou fádností v žádném případě nenahradí plasticitu a barevnost tašek, prejzů a malebnost šindele. To dosvědčuje i řada kostelů, které v poslední době získaly nákladnou krytinu z měděného plechu!

Obdobně by měla být udržována a podle potřeby doplněna původní dlažba, pokud se v kapličkách zachovala. Esteticky i slohově zásadně nevyhovují moderní kachlíkové dlaždice. Nejsou-li k dispozici např. čtvercové cihlové „topinky“, je možné použít ostře pálených červených cihel. Přijatelné jsou i pískovcové desky, nikoli však leštěné žulové nebo mramorové. I zde se nám jedná především o to, aby nově dodávané materiály co nejvíce splynuly s historickým charakterem stavby a nerušily svou nápadností.

3.6 Dřevěné a kovové části

Potřebují-li opravu např. plaňková dvířka, pak je nutné zůstat u tohoto materiálu. Nesou-li určitou úpravu, mělo by být tvarování u vyměněných kusů zachováno. U objektu opatřeného plnými dveřmi či s otvorem a mřížkou je lépe ponechat původní, než nahrazovat novými laťkovými otvory různě nepravidelných tvarů či typovými. Obdobně postupujeme také u nátěrů. Obvykle postačí dřevo namořit, případně napustit horkou fermeží a byly-li dveře již dříve natřené, omezíme se na nátěr klidnou hnědou.

Kovové části (kování, závěsy a jejich pásy, mříže či křížek nad štítem) by neměly být opatřeny vrstvou laku na železo, nýbrž po zbavení rzi (kartáčem nebo odrezolem) natírány jako podkladovou barvou suříkem (miniem) a navrch tuhovým práškem – grafitem, smíšeným s fermeží. Na tomto místě je dobré zmínit doporučení laboratoře Ústavu památkové péče. Podle ní je třeba, vzhledem k bohaté nabídce nátěrových hmot, třeba konzultovat použití přípravku s odborníkem nebo personálem příslušné prodejny.

3.7 Okolí objektu

Také časté schůdky objektů by měly být zachovány jako kamenné (opravené sesazením), nenahrazované betonovými a obkládané dlaždicemi, leštěnými žulovými deskami apod. Tak jako drobné památky umocňují krajinné scenérie, mělo by i přílehlé prostředí poskytovat vhodný rámec pro jejich vyniknutí. Nejlépe v podobě prostého, neza-

pleveleného trávníku (ne květinového záhonu) bez sypaných nebo betonově dlážděných cestiček, pestře natřených pletivových plůtků atd. Kapličky, boží muka či kříže doprovázela ve většině případů dvojice nebo větší skupina stromů, a to vždy domácího původu (nejčastěji lip). Toho bychom se měli v případě náhrady dožívajících jedinců přidržet a podpořit tak i tradiční ráz české krajiny. Nachází-li se památka v místě s výhledem do vzdálenějšího okolí, je možné zřídit v blízkosti jednoduchou, ale pevnou lavičku. Např. ze dvou špalků silnějšího kmene, zapuštěných do země s připevněným sedadlem z fošny či půleného kmene. Některé z objektů, zbudovaných původně za městem či obcí a při cestách v řídké zastavěných oblastech se postupem času ocitly přímo v ulicích a husté zástavbě. Přestože není vždy možné obklopit památku travnatým okrskem a stromy, měli bychom se i pro ně pokusit zajistit odpovídající prostředí.

Text byl publikován v knize Příběh kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku, autoři Jindřich Nusek, Jan Svoboda a kol., vydal ČSOP Vlašim a Muzeum okresu Benešov, 2001.

Otiskujeme se souhlasem autora.

Jednoduché metody měřické dokumentace malých památkových objektů

Jindřich Hodač

Tento článek se zabývá problematikou vytváření měřické dokumentace malých památkových objektů a naznačuje způsoby, jak postupovat při „zaměřování“ památky přímo v terénu. Při dodržení dále popsanych pravidel může i laik bez nároku na nějaké speciální znalosti a pomůcky pořídit dokumentaci, kterou je možné následně použít pro vytvoření klasické měřické dokumentace v podobě stavebních výkresů (plánů). Pro vytvoření takové dokumentace je uvažována fotogrammetrie jako základní metoda.

V druhé části článku je představen projekt PhotoPa. Projekt je zaměřen na praktickou aplikaci zmíněných pravidel při shromažďování dat o jednotlivých malých památkových objektech. Veškeré údaje shromažďují studenti oboru geodézie a kartografie v rámci ročníkového projektu. Získaná data jsou uchovávána v digitální podobě a přístup k nim je prostřednictvím internetu.

Měřická dokumentace památkových objektů byla vždy doménou geodetů (zeměměřičů). V průběhu posledních let se sice výrazně proměnila technologie, přibýly i některé nové metody (např. využívající laser – laserové skenování), avšak základní metody zůstávají stejné. Používají se tedy buď metody geodetické, kde, zjednodušeně řečeno, jde o měření úhlů a délek pomocí speciálních pomůcek (např. teodolitů), nebo metody fotogrammetrické. Další text je věnován metodám fotogrammetrickým.

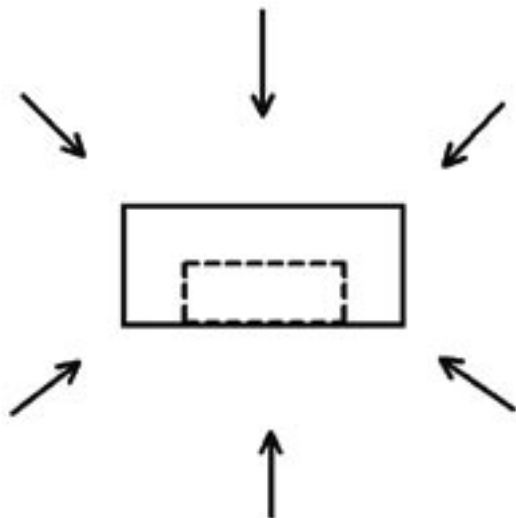
Co to fotogrammetrie je? Při použití fotogrammetrických metod se oproti metodám geodetickým těžiště prací přesouvá do kanceláře. V terénu stačí objekt pouze nasnímkovat a změřit několik kontrolních hodnot. Základem pro další vyhodnocení je tedy ve fotogrammetrii snímek (fotografie) objektu. Způsob, jakým je objekt snímkován, tj. počet snímků a jejich vzájemná poloha (překryt), závisí na použité fotogrammetrické metodě. Někdy stačí snímek jeden, pak mluvíme o jednosnímkové metodě, jež je vhodná pro zaměření rovinných částí objektů (fasáda, malby aj.). Často se však snímků pořizuje více a pro jejich zpracování se používá metoda stereofotogrammetrická, která pracuje s umělým stereoskopickým modelem, případně metoda průseková. Obě posledně zmíněné metody poskytují rovinné i prostorové souřadnice zaměřovaných bodů. V současné době pak může být výsledkem fotogrammetrického vyhodnocení jak rovinný stavební výkres, tak prostorový „virtuální“ model objektu.

Fotogrammetrické metody umožňují dosáhnout vysoké přesnosti výsledků (řádově mm). Ne vždy je taková přesnost potřebná. Mezinárodní komise pro fotogrammetrii v architektuře (CIPA) vypracovala soubor pravidel pod názvem „3x3 pravidla pro jednoduchou fotogrammetrickou dokumentaci architektury“. Tato pravidla byla vytvořena s cílem umožnit také laické veřejnosti podílet se na dokumentaci památkových objektů, jejichž existence je ohrožena různorodými vlivy jako např. podnebím, vandalizmus, zemětřesení, válečné konflikty atp. (uvažovaná přesnost zde je řádově cm). Na řádnou fotogrammetrickou dokumentaci takových objektů častou nejsou ani kapacity, ani finanční prostředky. Nepředpokládá se, že takto shromážděná data a údaje budou ihned využity pro fotogrammetrické vyhodnocení, ba právě naopak. Data, která zachycují současný stav památky, je možné v případě potřeby (např. zánik či destrukce památky) využít pro tvorbu podkladů pro rekonstrukci nebo alespoň pro prostou dokumentaci zaniklého objektu. Fotogrammetrické vyhodnocení nashromážděných dat zůstává nadále v rukou odborníků.

Pravidla jsou členěna do tří oddílů, z nichž každý obsahuje tři pravidla.

1. geometrická pravidla – zabývají se tím, jak daný objekt nasnímkovat (udávají počet a rozmístění snímků, překrytí snímků, zaměření kontrolních měř). Geometrická pravidla mají přímou vazbu na následné fotogrammetrické vyhodnocení.
2. fotografická pravidla – stanovují základní podmínky pro fotografické práce (vhodné fotoaparáty, vhodné podmínky pro snímkování, postup při snímkování aj.).
3. organizační pravidla – doporučují, jaké další údaje je vhodné k takto pořízeným datům připojit (schematické náčrtky situace objektu, kontrolních měř, rozmístění snímků; protokoly s údaji o objektu – vlastníků, adresu, historie atd.).

Pro čtenářovu bližší představu je možné uvést, že aplikováním 3x3 pravidel na pořízení dokumentace běžného typu výklenkové kapličky stačí poříditi cca 4 – 6 snímků a dvě kontrolní míry. Konfigurace snímků a umístění kontrolních měř na objektu jsou uvedeny na následujícím obrázku:

Překlad 3x3 pravidel s podrobnějšími údaji a se schematickými vyobrazeními je k nahlédnutí na internetové adrese:

http://lfgm.fsv.cvut.cz/3x3_pravidla

Uvedená pravidla či spíše jejich aplikace stála u zrodu projektu PhotoPa. Počátky projektu sahají do roku 2000, kdy v Laboratoři fotogrammetrie při Katedře mapování a kartografie vznikla myšlenka vytvořit databázi ohrožených památkových objektů. Tato databáze by obsahovala data získaná v terénu při respektování 3x3 pravidel. V současné době je projekt zacílen především na památkové objekty menšího rozsahu, jež jsou nějakým způsobem ohrožené a u nichž neexistuje žádná předchozí měřická dokumentace.

Projekt probíhá v rámci výuky fotogrammetrie studentů třetího ročníku oboru geodézie a kartografie Fakulty stavební. Každý student zpracovává svůj vlastní objekt dle svého výběru. V současné době již databáze obsahuje údaje o zhruba 300 objektech. Shromážděná data studenti fotogrammetricky nevyhodnocují (vyhodnocení viz dále). Nejpočetnější jsou v tomto vzorku zastoupeny drobné sakrální stavby, dále menší obytné stavby, méně již technické památky.

V posledním období je hlavní pozornost věnována přesunu databáze do prostředí internetu. Studenti data zadávají přes internet a taktéž zájemci odjinud mají možnost si shromážděná data prohlédnout. Cílem do budoucna je otevřít databázi i příspěvkům od externích přispěvatelů a zdokonalit grafické zobrazování zpracovaných objektů, které může mít formu např. zobrazení polohy objektu v rámci mapy apod.

Nejnověji jsou do databáze ukládány i zpracované projekty. V rámci volitelného předmětu někteří studenti své projekty fotogrammetricky vyhodnocují. Výsledkem jsou jednoduché stavební výkresy exteriérů objektů a vytvořené prostorové modely. I tyto výstupy si může jakýkoliv zájemce prohlédnout a případně na požádání získat.

Měřická dokumentace drobných památkových objektů určitě netvoří hlavní náplň činnosti geodetických kanceláří. Přesto je velmi často potřebné takovou dokumentaci poříditi ať už pro aktuální použití při rekonstrukcích, nebo jako dobrý zdroj cenných informací do budoucna. Pravidla pro jednoduchou fotogrammetrickou dokumentaci architektury umožňují i zájemcům z řad laické veřejnosti poříditi kvalitní data, která mohou být fotogrammetricky zpracována. Ačkoliv se fotogrammetrické zpracování přechodem na počítače přiblížilo také běžnému zájemci, je možné říci, že finální vyhodnocení je a bude záležitostí fotogrammetrických odborníků. Masivnější dokumentace drobných památkových objektů se však bez pomoci dobrovolníků a nadšenců z řad laické veřejnosti neobejde.

Odkazy:

lfgm.fsv.cvut.cz/3x3_pravidla

-stránky věnované 3x3 pravidlům

lfgm.fsv.cvut.cz/photopa2003

-Projekt PhotoPa

lfgm.fsv.cvut.cz

-Laboratoř fotogrammetrie při katedře mapování a kartografie

cipa.icomos.org

-CIPA – mezinár. komise pro fotogrammetrii v architektuře

Kontakt:

Ing. Jindřich Hodač, Ph.D - odborný asistent, hodac@fsv.cvut.cz

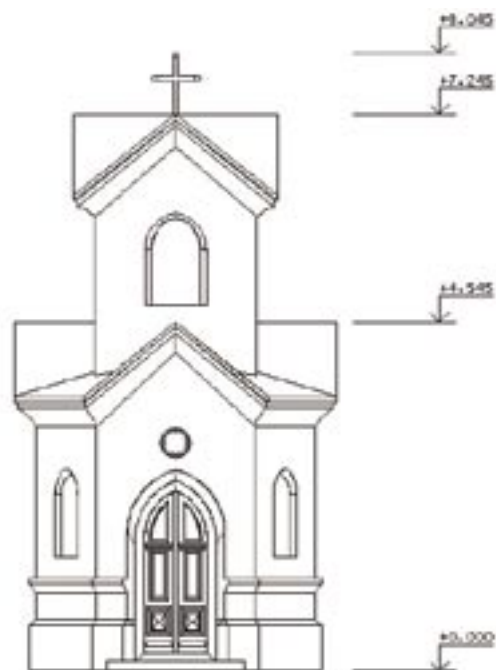
Laboratoř fotogrammetrie při katedře mapování a kartografie,

Fakulta stavební, ČVUT v Praze

Příspěvek byl napsán původně pro časopis České památky a publikován byl v č. 1 z r. 2004.

Otiskujeme se souhlasem autora i redakce.

Kámen je materiál relativně trvanlivý, a proto jej člověk užíval pro své potřeby od pradávna. Drobné památky v krajině mají připomínat nějakou událost, pronášet časem různorodou informaci, sdělení. I k tomuto účelu člověk mohl kámen dobře použít. Jako každý přírodní materiál a vlastně každá součást přírody má však i kámen omezenou dobu životnosti. Snahou člověka proto většinou bylo okamžik zániku oddálit. Každá doba se o to snažila pomocí prostředků, které měla k dispozici. Připomenout je však třeba i výjimky z tohoto pravidla, kdy lidé, většinou z ideových důvodů, kamenné památky vědomě ničili nebo zkrátili dobu jejich hmotné existence zanedbáním potřebné údržby a nevhodnými opravami, při kterých se používaly kámen poškozující materiály.

Právní prostředí ochrany drobných kamenných památek v České republice

Za současné právní situace se v České republice rozlišují dvě základní skupiny drobných kamenných památek umístěných v krajině. Jde o památky zapsané ve státním seznamu kulturních památek, na které se ve veřejném zájmu vztahuje právní ochrana podle příslušných zákonů, a památky ostatní, tedy nezapsané, které nejsou v rámci ustanovení zákona o státní památkové péči speciálně chráněny. To, že památka není zapsána do státního seznamu kulturních památek, však nemusí znamenat, že jde o památku druhořadou, která nemá umělecký, historický či jiný význam. Toto konstatování platí právě pro drobné kamenné památky umístěné v krajině. Těch je totiž zapsáno ve státním seznamu kulturních památek minimum. Kromě jiných důvodů je příčinou této skutečnosti to, že se o některých meznících, smírčích křížích, božích mukách a jiných kamenných památkách tohoto druhu dosud prostě neví. Soudobá právní situace také vytváří rámec, ve kterém se pohybují opravy jednotlivých kamenných památek. K opravám těch zapsaných je třeba připomenout, že se při nich musí postupovat podle ustanovení daných zákonem o státní památkové péči. Mohou je restaurovat pouze fyzické osoby-restaurátoři, kteří mají k této činnosti povolení Ministerstva kultury České republiky. To je jim vystaveno na základě dosažení příslušného vzdělání a prokázání odborné způsobilosti. U „zapsaných“ drobných kamenných památek je tímto způsobem většinou zabezpečeno, že jejich restaurování bude provedeno na základě současných odborných znalostí a restaurátorských standardů. Současný stav odborného poznání by se však měl uplatňovat i při opravách těch drobných kamenných památek umístěných v krajině, které nejsou zapsány ve státním seznamu kulturních památek. Z hlediska prodloužení životnosti materiálu, informací, které pronášá časem, a tedy také pokud jde o způsob opravy by neměl být rozdíl v pravidlech a metodách, které se uplatňují při opravách „zapsaných“ a „nezapsaných“. Znamená to uvědomit si v první řadě skutečnost, že i když jsou si některé památky velmi podobné, nemusí být stejné. Proto je nutné přistupovat ke každé z nich jako k jedinečnému objektu. Toto konstatování platí jak pro záchranu materiální podstaty památky, tak pro její výtvarnou podobu.

Poznání drobných kamenných památek před opravou

Před každou opravou, nějakým zásahem do dosud dochovaných struktur památky, je nezbytné zjistit všechny dostupné informace o objektu, který se má opravovat. Ve velké zkratce řečeno, je potřeba získat poznatky nejen o tom, v jakém fyzickém stavu se objekt nachází, jaké jsou příčiny tohoto stavu, ale také o tom, jaký má památka význam pro dějiny místa, svého výtvarného typu atd. Jen pomocí této podrobné přípravy je možné vyvarovat se chyb a omylů, ke kterým docházelo a často stále dochází, když v rámci dobře míněných snah jsou mnohdy ničeny některé z hodnot památek jen proto, že nebyly dosud poznány. Protože i při sebelepší přípravě je možné, že některá z hodnot památky nebude poznána, je bezpodmínečně nutné, aby byl stav památky před opravou co nejdůkladněji zdokumentován (písemně, graficky, fotograficky). Jako je památka sama o sobě jedinečným pramenem pro poznání historie místa, tak se jí stávají i veškeré záznamy o ní. Pokud jde o poznání fyzického stavu kamenné památky, je potřeba soustředit se na poznání změn vlastností kamene, ke kterým došlo v průběhu expozice památky v přírodním prostředí, a na analýzu možných příčin těchto změn. Jde v podstatě o porovnávání vlastností kamene, které měl při vzniku památky, s vlastnostmi současnými. Teoreticky by se měly vlastnosti kamene po opravě co nejvíce blížit vlastnostem původním. Mění se například barva kamene, struktura jeho povrchu, nasákavost a především jeho soudružnost. V kameni se vyskytují sole, jeho povrch bývá napaden různými druhy organismů. Změny je možné pozorovat pouhým okem, za pomoci optických přístrojů a určovat a vyhodnocovat pomocí speciálních testů (laboratorních zkoušek).

Odsolování a likvidace mikrovegetace u drobných kamenných památek

Po vyhodnocení informací získaných průzkumem se většinou provádí, pokud byl například zjištěn vysoký obsah soli v kameni, jeho odsolení. To se provádí za využití vody, která se aplikuje od prostého omývání až po využití obkladů a zábalů z porézních materiálů (buničina, piliny, jíl atd). Aby bylo odsolování účinné, musí být objekt izolován od terénu. V případě, že je kámen napaden a poškozován mikroorganismy, musí dojít k jejich likvidaci. Aby byl takový zásah účinný, je nutné znát, o jaký charakter mikrovegetace se jedná. V obou případech, jak při odsolování, tak při likvidaci mikrovegetace, je nutné postupovat tak, že se před vlastním zásahem provedou zkoušky k použití vybraných prostředků a jejich aplikace. Po ukončení zásahu je třeba zjistit jeho účinnost. Mikroorganismy mohou přežít, obsah soli nemusí být snížen na patřičnou úroveň.

Očištění povrchu drobných kamenných památek

Ve většině případů je potřeba, jako jednu z nezbytných součástí opravy, provést i odstranění nečistot a krust z povrchu kamene - očištění. Tento úkon může být pro kamennou památku velmi nebezpečný. Pokud je nutné ho provést, je to možné jen za předpokladu, že při tom nedojde k narušení dochovaného rozsahu materiálu původního povrchu kamenného bloku a nebudou odstraněné dochované zbytky starých povrchových úprav kamene. Je nutné důkladně zvážit, zda je vůbec potřebné očištění povrchu kamene provést, například proto, aby mohly být aplikovány zpevňující prostředky nebo z důvodů estetických. Pokud se k čištění přistoupí, nesmí mít zvolené prostředky vliv na vlastnosti kamene. V případě, že je kámen narušený hloubkově, je nutné jej ještě před čištěním zpevnit. Jaké metody čištění bude použito, záleží především na tom, v jakém stavu je kamenný materiál, který má být čištěn. Metod čištění povrchu kamene je mnoho. Jednou z nejjednodušších, i když ne vždy zcela neškodnou, je omytí kamene čistou vodou, popřípadě za použití měkkých kartáčů. Do vody lze přidat smáčedla, která způsobují bobtnání vrstev nečistot a jejich následné uvolnění. Vody využívají také metody čištění pomocí vodní mlhy a pomocí vodní páry. Jiné metody využívají fyzikálních a jiné chemických principů. Pro jejich aplikaci však vždy platí výše uvedené podmínky. V poslední době se využívá metod mikrotryskání povrchu kamene jemným abrazivem, které je unášeno proudem vzduchu nebo vody. Kámen je čištěn také pomocí ultrazvuku nebo laseru. Z chemických metod je nejvíce rozšířeno používání čisticích past. Znovu je však třeba připomenout. Když průzkum nezjistí nutnost čištění, **TAK NEČISTIT !!!!!**

Zpevňování materiálu drobných kamenných památek

Pro prodloužení života památky je většinou potřeba kámen zpevnit. Při tom je velmi důležité, aby zvolený zpevňovací prostředek měl vlastnosti, které jsou vhodné pro druh zpevňovaného kamene. Při zpevňování nesmí dojít ke změnám barevnosti, zpevnění musí být dostatečně hluboké, nesmí snížit paropropustnost kamene. Teplotní roztažnost kamene musí zůstat po zpevnění v podstatě nezměněna. Použitý zpevňovací prostředek musí být odolný vůči vlivům okolního prostředí. V současnosti se ke zpevňování používají polymerní prostředky, především estery kyseliny křemičité. Ty zatím nejlépe vyhovují uvedeným požadavkům.

Doplňování a tmelení drobných kamenných památek

Pokud některé části kamenné památky chybí, jsou většinou doplňovány. K doplňování vedou především výtvarné důvody. U památky v přírodním prostředí je totiž většinou torzální stav považován za nežádoucí, je vnímán jako určitý handicap. Důvodem pro doplnění však mohou být i důvody technické, snaha o zlepšení stavu nebo budoucí ochrana památky. Doplnovat lze jednak přírodním kamenem, jednak kamenem umělým. Doplněk z přírodního kamene se volí jen výjimečně. Při jeho umístění totiž většinou může dojít k poškození památky. Pokud jde o doplňky a vysprávky prováděné pomocí umělého kamene, musí splňovat tu základní vlastnost, že jejich materiál musí být méně trvanlivý, méně pevný než kámen památky. Uvádí se, že by umělý kámen měl mít zhruba maximálně dvě třetiny pevnosti kamenného materiálu památky. Důležitým požadavkem

je také inertnost vůči původnímu materiálu. Vedle těchto technických vlastností je třeba, aby byl materiál doplňku nebo tmelu svou barevností, strukturou povrchu a dalšími optickými vlastnostmi co nejvíce přizpůsoben povrchu kamene v okolí tmeleného, doplňovaného místa. Není žádoucí, aby ve struktuře opravované památky na sebe upoutával pozornost a rušil tak její optickou celistvost.

Výtvarné povrchové úpravy drobných kamenných památek

Protože v případě drobné kamenné památky jde většinou o výtvarné dílo, je nutné provést takové úpravy povrchu kamene, aby mohl divák vnímat památku jako ucelené působící artefakt. Již při zmínce o tmelení bylo uvedeno, že tmely nesmí rozbít jednotu celku. Pokud však povrch památky, například po nutném očištění, vykazuje velké barevné disproporce, je nutné provést citlivou barevnou retuš tak, aby byl potlačen výrazný kontrast mezi zčernalými partiemi kamene a částmi výrazně světlými. Tento vysloveně estetický zásah by měl mít u každé památky individuální charakter a vždy by měl být prováděn v minimálním rozsahu. Jiná situace nastává, když se v průběhu průzkumu a opravy zjistí velký rozsah dochování starých povrchových úprav a jejich jasná rozlišitelnost. V tomto případě velkoplošného rozsahu starých povrchových úprav se provede jejich ošetření a barevná retuš poškozených míst. Jako sjednocující výtvarný prvek se tedy uplatňuje barevná kvalita staré povrchové úpravy. Taková situace však nastává u kamenných památek vystavených působením povětrnostních vlivů velmi vzácně. Staré povrchové úpravy se většinou dochovaly jen v malých zbytcích. Až do počátku 20. století byla dlouhodobější ochrana kamenných památek řešena pomocí vosků nebo olejů. Postupovalo se většinou tím způsobem, že byl kámen opakovaně napouštěn fermeží a potom dvakrát až třikrát natírán olejovou barvou, ve které byla většinou obsažena olovnatá běloba, která sloužila k tomu, aby nátěr rychleji dosáhl požadovaných vlastností. Známkou kvality přitom podle dosavadních historických zpráv byl lesk nátěru. Tyto nátěry sice po určitou dobu chránily povrch kamene před srážkovou vlhkostí, zcela však uzavíraly kámen a neumožňovaly paropropustnost jeho povrchu. To vedlo k poškození kamene. Jiným případem by mohla být teoretická situace, kdy by rozsah dochovaných povrchových vrstev a jejich přesná rozlišitelnost umožňovala provést rekonstrukci některého z historických povrchů. O takovém případě by bylo možné uvažovat. Nešlo by však o rekonstrukci v pravém slova smyslu, ale spíše o rekonstrukci náznakovou. Nemohlo by se například používat historických materiálů a technologií (opakované napouštění fermeží a nátěry olejovou barvou). Také výsledná kvalita povrchu by byla odlišná.

Hydrofobizace povrchu drobných kamenných památek

Je-li drobná kamenná památka zbavena škodlivých solí, vegetace, v případě potřeby očištěna, zpevněna a na poškozených místech vytmelena nebo doplněna, je provedena estetická úprava jeho povrchu, oprava tím nekončí: Je třeba ještě uvažovat o tom, jakým způsobem a jakými prostředky zabezpečit co nejdéle životnost dosud provedených opravných prací. Jak se chránil povrch kamene v minulosti již bylo uvedeno. Připomenuty byly také nedostatky tohoto způsobu ochrany. V současnosti se k ochraně kamene před srážkovou vlhkostí používají hydrofobizační prostředky tvořené organokřemičitými sloučeninami. Ty odpuzují vodu z povrchu kamene a jen minimálně snižují jeho paropropustnost. Velmi účinnou ochranou proti srážkové vlhkosti je také zakrývání kamenné památky na zimní období. Metoda velmi stará.

Úpravy prostředí drobných kamenných památek

To, co bylo zatím řečeno, se vztahovalo k ošetření samotné hmoty drobné kamenné památky. Pro prodloužení její existence je však třeba provést případné úpravy jejího bezprostředního okolí. Jinak by totiž mohl být výsledek opravy ohrožen, ne-li zcela eliminován. Je třeba například zabránit působení vzlínavé vlhkosti. K tomu stačí většinou úprava terénu. Někdy je však třeba vložit vodorovnou izolaci a oddělit tak kámen od země. Upravit je třeba i okolní vegetaci, která může větvemi památku mechanicky poškodit. Nesmí se také zapomenout určit a hlavně dodržovat vhodný režim další údržby památky po opravě.

Souhrnná zpráva o provedené opravě drobné kamenné památky

Všechno, co se s památkou během opravy dělo a co se plánuje k zabezpečení jejího dalšího nerušeného života, by mělo být sepsáno ve zprávě o opravě. Ta by měla obsahovat, stejně jako popsání stavu památky před opravou, písemnou, grafickou a fotografickou část. Měly by v ní být uvedeny použité materiály, způsob jejich aplikace a všechny další podrobnosti. Uložena by měla být podle platných archivních předpisů. Na vhodném místě památky by měl být proveden stručný záznam o opravě. Ten by se neměl výrazně uplatňovat, neměl by být umístěn na dominantním místě, přesto však by měl být dobře patrný. Mnohdy zůstane takový záznam jediným svědectvím o opravě.

Příspěvek byl publikován ve Sborníku referátů ze semináře v Plasích dne 30.1. 2002 „Záchrana a obnova drobných památek v krajině“, pořádaných nadací Pro Bohemia a Městem Plasy.

Text otiskujeme se souhlasem autora.

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Zdeněk Vitáček

Vlastivědné muzeum a galerie dnes sídlí v rekonstruovaném areálu bývalého augustiniánského kláštera, založeného r. 1627 Albrechtem z Valdštejna. Výstavba rozsáhlého klášterního komplexu trvala téměř 140 let.

Předchůdcem muzejní činnosti byl vlastivědný spolek Excursionsclub, který vznikl v r. 1878. Vlastní muzejní historie se začala psát rokem 1899, kdy

byla zahájena činnost Muzejního spolku, k otevření muzea došlo v roce 1900. Základem sbírkového fondu muzea jsou sbírky přírodovědné, historické, archeologické, mapové, knižní a etnografické. Odborní pracovníci pečují o více jak půl milionu předmětů. Na ploše 2 100 m² je dnes ve stálých expozicích muzea vystaveno na 6 000 exponátů.

Významné jsou sbírky regionální, ale i sbírkové předměty, pocházející z celého světa, které získali významní sběratelé, H. Wedrich nebo K. Löwe. Mezi jedinečné patří sbírky přírodovědné a etnografické z různých oblastí Evropy, Asie, Afriky, Austrálie a Ameriky (včetně 6 metrů dlouhé spodní čelisti velryby grónské, která patří k nejvýznamnějším kosterním nálezům velryb v České republice), bojové a obřadní předměty včetně masek z jihovýchodní Asie nebo předměty z pyramid.

Exotické přírodovědné expozice v přízemí kláštera představují svět živočichů od hmyzu až po velké ryby, plazy, ptáky a savce. Bohaté mineralogické sbírky jsou z části zpřístupněny v mineralogické expozici.

Českolipsko je představeno kompletní vlastivědnou expozicí v prvním poschodí. V historické části se návštěvník seznámí s dějinným vývojem regionu od pravěku do roku 1945. Regionální sbírky z Českolipska zahrnují nejrůznější předměty a doklady o životě a činnosti lidí. Mezi nimi vyniká bohatá a kvalitní sbírka cínů. K nejstarším a největším sklářským podmalbám ve střední Evropě patří Panna Marie Pasovská s donátory. Přírodovědná část regionální expozice pak představuje geologickou minulost, živočichy i rostliny a ochranu přírody na Českolipsku.

Sbírky vznikaly činností místních spolků a nadšených jednotlivců, kteří své sbírky věnovali muzeu. Dnešní muzejníci v této sbírkotvorné a výzkumné činnosti pokračují.

V galerii muzea si mohou návštěvníci prohlédnout, prostřednictvím dlouhodobých tematických výstav, díla z depozitářů výtvarného umění. V galerii Jídelna probíhají krátkodobé výstavy, prezentující současné umělce.

Prostory ambitu kláštera jsou využity pro instalaci krátkodobých výstav, přilehlá kaple je využívána jako koncertní a obřadní síň. V roce 2000 byla zpřístupněna rekonstruovaná lořetánská kaple z r. 1698. Znovu obnoveny byly i Svaté schody. V jedné z částí ambitu je otevřena historická knihařská dílna, kde mohou návštěvníci vidět práci knihaře.

Od května 2006 je pro veřejnost zpřístupněna i nově zrekonstruovaná Klášterní zahrada s apidáriem, divadelním amfiteátre a restaurací.

Muzeum má několik poboček mimo Českou Lípou, které představují pouze regionální sbírky z Českolipska. Areál Vísecké rychty v Kravařích u České Lípy, bývalý dům rychtáře V. Kerna z roku 1797, je největším roubeným stavením severních Čech. Ukazuje lidovou architekturu a její vývoj, způsob života a bydlení na venkově, zemědělské nářadí a stroje, předměty lidového umění sakrálního i světského typu.

V Doksech u Máchova jezera je možné navštívit Památník Karla Hynka Máchy a expozici věnovanou vývoji rybníkářství a rybářství na Českolipsku, obě jsou umístěny v přízemí nejstaršího roubeného stavení v Doksech. Je možné se zde i ubytovat.

Nově instalovaná expozice „Lužické hory - příroda a lidé“ na Bredovském letohrádku v areálu státního zámku Lemberk dokumentuje život lidí na horách a ochranu přírody Lužických hor.

V plánu je realizace pobočky muzea v České Lípě, kde bychom rádi veřejnosti zpřístupnili rozsáhlé archeologické sbírky, které doposud čekají v depozitářích.

Muzeum zajišťuje odbornou dokumentační sbírkotvornou a výzkumnou činnost v oborech přírodovědných a historických. Při muzeu pracuje Vlastivědný spolek Českolipska s Klubem přátel muzea a skupina externích odborných spolupracovníků. Společně se Státním okresním archivem v České Lípě je vydáván vlastivědný sborník Bezděz.

Knihovna českolipského muzea soustřeďuje kromě odborné literatury fondy knih, map a hudebnin. Velmi cenná a vzácná je sbírka tisků, kterou muzeu odkázal pan Bohumil Malotín.

Kontakt:

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Náměstí Osvobození 297

401 01 Česká Lípa

<http://www.muzeum.clnet.cz/>

Nadace VIA podporuje a posiluje aktivní účast veřejnosti na rozvoji demokratické společnosti v České republice:

- rozvoj dobrých vztahů a spolupráce mezi neziskovými organizacemi, obecními samosprávami a podnikateli, protože je přesvědčena, že právě to je cesta, na níž lidé mohou vzít prostředí kolem sebe za své, společně o něm přemýšlet a hovořit, společně plánovat změny a poté společně měnit plány ve skutečnost.
- rozvoj neziskových organizací, např. nejrůznějších sdružení a spolků, protože jsou na cestě k občanské společnosti nenahraditelné.
- rozvoj dárcovství, protože občanská společnost ani neziskové organizace nemohou existovat bez podpory osvědčených jednotlivců, firem a institucí.

Nadace VIA se zaměřuje na následující programové oblasti:

Podpora místních iniciativ:

Nadace VIA podporuje činnost neziskových organizací v regionech. Pomoc se vztahuje na projekty místního rozvoje v ekologické, kulturní i sociální oblasti realizované z popudu a přičiněním místních obyvatel. Škálu nadační činnosti zastřešuje přesvědčení, že je důležité budovat takový model společnosti, ve kterém soukromá iniciativa lidí a organizací přispívá k řešení místních problémů v celé jejich šíři.

Rozvoj neziskových organizací:

Aby se občané mohli úspěšně podílet na správě věcí veřejných, je důležité podporovat a posilovat neziskové organizace, které jsou katalyzátory tohoto procesu.

Rozvoj filantropie:

Nadace VIA se rovněž snaží o popularizaci filantropie ve společnosti a poukazuje na význam firemního i individuálního dárcovství pro obecně prospěšnou činnost v České republice.

Fond kulturního dědictví

Po velkých povodních v r. 2002 založila Nadace VIA Fond kulturního dědictví, do kterého sbírá finanční prostředky na opravy drobných památek především od krajanů. Přímou po povodních tak díky těmto darům bylo opraveno více než 110 vodou poničených památek za 6 miliónů korun. V části programu Záchrana památek místního významu bylo v letech 2004 - 2006 opraveno 47 kapliček a křížků za 2,5 miliónů korun.

Rozhodnete-li se přispět do Fondu, učinite tak laskavě bankovním příkazem na účet Nadace VIA, číslo účtu 2029460106/2600, var. symbol 888 u Citibank a.s., Evropská 178, Praha 6. Daňově uznatelný doklad o poskytnutí daru a bližší informace vám sdělí:

ředitel nadace p. Jiří Bárta (jiribarta@nadacevia.cz) nebo
pí. Lenka Bergmannová (lenkabergmannova@nadacevia.cz),
tel. 233 113 370, Jelení 195/9, 118 00 Praha 1.

Knižní hlídka

Almanach 2002-2004. Almanach 2005

Shrnují aktivity občanského sdružení Drobné památky severních Čech od vzniku až do konce r. 2005, hlavně všechny opravené drobné sakrální památky (60 objektů), kostely, kterým pomáhá atd. Cena každého almanachu je 120,-Kč (+ případné poštovné). Možno objednat na adrese sdružení Nám.T.G.M. 169 470 01 Česká Lípa.

Michal Valenčík: Ohrožené památky: kostely, kaple a kapličky v ČR

Popis a fotografie 1660 neohroženějších památek a připomínka 2660 již zaniklých. Nakladatelství Baset, 2006, 300 s., 395 Kč.

Natalie Belisová - Zdeněk Patzelt: Lidové památky Českého Švýcarska

Fotopublikace, v nichž je i kapitola, věnující se památkám lidové zbožnosti. Vydalo České Švýcarsko o.p.s., 2006. www.ceskesvycarsko.cz. Cena 599,- Kč

Otisky víry v krajině Borovanska

Občanské sdružení Rosa vydalo CD - dokumentaci 60 drobných sakrálních staveb a jejich příběhů z okolí Borovan u Českých Budějovic. 2006, cena je 120 Kč, www.rosaecn.cz

Belisová, Natalie: Skalní výklenky a kaple v Českém Švýcarsku

Děčín : Oblastní muzeum, 2006, ISBN 80-239-6749-5 (váz.) muzeum.dc@space.cz

Natalie Belisová: Putování po duchovním panství Krásnolipska

Historický obraz a příběhy jednotlivých zastavení obcí: Krásná Lípa, Krásný Buk, Dlouhý Důl, Kyjov, Sněžná, Vičí Hora, Zahrady a Doubice okresu Děčín. 199 s., 200 Kč. Lze objednat u V. Hanáka, B. Martinů 5, Děčín, 405 01. E-mail: vladia9@hotmail.com

Miloslav Nevrlý: Kryštofovo Údolí, putování časem a krajinou.

Text doprovázejí barevné snímky známého fotografa Siegfrieda Weisse, reprodukce obrazů, nepublikovaných starých pohlednic, historické listiny a mapy stabilního katastru. 176 s., doporučená prodejní cena je 330,- Kč s DPH. Objednávky: Nakladatelství Vestri, Kubánská 380/7, 460 01 Liberec 5, tel: 485 107 266, 605 118765, e-mail: vestri@atlas.cz Další informace: www.ceskapohoda.cz/vestri

Probouzející se Ralsko

Historie zaniklých obcí, přírodní zajímavosti, vlastivědné články, řada fotografií a články o sakrálních památkách od obč. sdružení Drobné památky severních Čech, 63 stran. K dostání je nyní v prodejnách na Českolipsku a na www.ralsko.wz.cz ji lze objednat za 90,-Kč.

Zapomenuté dědictví / Vergessenes Erbe

Sest. Josef Jiříčka a Jan Podlešák. Zpráva a fotodokumentace projektu Opravy drobných kamenných památek 2000-2004 v NP Šumava. Vydala Správa NP a CHKO Šumava a Rotary klub Praha, cena 155 Kč.

Jaroslav Špaček, Ludvík Skružný: Kříže, Boží muka, kapličky a jiné drobné historické stavby a plastiky v Čelákovcích a jejich okolí

Vyšlo ve sborníku 100 let Městského muzea v Čelákovcích, Čelákovice 2003, s. 297-464. Separát je v prodeji v knihkupectví Karolinum v Celetné ulici v Praze za 180 Kč.

Památky Plzeňského kraje : Koncepce podpory státní památkové péče v Plzeňském kraji

Texty: I. Bukačová, T. Hájek, M. Horyna, V. Nejedlý ; Vydal Odbor kultury, památkové péče a cestovního ruchu Krajského úřadu Plzeňského kraje, Plzeň, 2005, 360 Kč.

Karel Stein: Pomníčky Lužických hor a Českého Švýcarska

Vydalo nakladatelství Vestri Liberec, 2005. Cena 170,- Kč. Knihkupectví a antikvariát Jaroslava Fryče, Liberec, Pražská 14 nebo na adrese Nakladatelství Vestri, Kubánská 380/7, 460 01 Liberec 5, mail: vestri@atlas.cz

Tvář naší země - krajina domova

Sborník 3. konference o krajině, pořádané Společností pro Krajinu a Českou komorou architektů, březen 2005. 6 svazků, o památkách je sv. 3 (Identifikace s místem a krajinou) a sv. 6 (Naše krajina v kulturním prostoru Evropy). ČKA, Josefská 34/6, Praha 1 - Malá Strana, www.cka.cz

Památková péče na Moravě 7 – Lidové stavitelství

Vydal Národní památkový ústav Brno, 2003, objednávky na mailu: klusonova@brno.npu.cz.

Zdeněk Hanzl a kol.: Kámen v rukodělné výrobě českého venkova

Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2003, cena 355,- Kč.

Zdeněk Vyšohlíd, Zdeněk Procházka: Čím ožívá krajina

osudy 129 kostelů na Domažlicku a Tachovsku 1990-2000. 224 stran česko-německého textu, s množstvím černobílých fotografií a s mapou popisovaných objektů. Vydalo nakladatelství Českého lesa, 2. upravené vydání vyšlo v prosinci 2002. Cena 160,- Kč.

Tomáš Hájek, Irena Bukačová: Příběh drobných památek

(Od nezájmu až k fascinaci)

Jaroslav Bárta a Studio JB, Praha, 2001 (knížka je rozebrána, chystá se její 2. vydání).

Jindřich Nusek, Jan Svoboda a kol.: Příběh kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku

ČSOP Vlašim, 2001. Možno objednat na adrese Muzeum Podblanicka, Zámek 1, 258 01 Vlašim, cena 75,- Kč

Jiří Souček: Obrazová rukověť obcí a církevních staveb v okrese Ústí nad Labem

Vydal Okresní úřad a Archiv města Ústí n. Labem. v nakladatelství Albis International, 1999, cena cca 150,- Kč.

Nová využití pro staré kostely

Sborník příspěvků z konference v Teplicích 1997. Vydal Památkový ústav v Ústí nad Labem v nakladatelství Albis International, Ústí n.L., 2002

Roman Kozák: Příběhy schované v žule: vyprávění o volarských božích mukách

Jelmo, Rudolfov, 1995

František Mika: První putování za kapličkami Českého Meránu

Klub mladých, Sedlec-Prčice, 1995

Účastníci konference

Beková Zdena, Kroměříž, NPÚ, bekova@kromeriz.npu.cz
Belisová Natálie, Děčín, NP České Švýcarsko, n.belisova@npcs.cz
Bukačová Irena, Muzeum Mariánská Týnice, i.bukacova@volny.cz; mtynice@iol.cz
Čisářovský Petr, Blatce, Pšovka, cisarovskypetr@seznam.cz
Čoufalová Iveta, Praha, redakce Dějiny a současnost, coufalova@nlm.cz
Červinka Jan, Nymburk
Dvořáková Petra, Česká Lípa, Drobné památky sever. Čech (dále DPŠČ)
Fedorčák Jan, Česká Lípa, DPŠČ, jan.fedorcak@seznam.cz
Gosman Čaroděj, Ždírec, carodej.oz@volny.cz
Gosmanová Irena, Ždírec, DPŠČ, pigj@raz-dva.cz
Hartl Roman, Slabce, Vlastivědný sbor Rakovnicka a okolí, hartl@rakovnicko.info
Honys Vít, NPÚ Ústí nad Labem, honys@npu.usti.cz
Horčíčková Marie, Nový Bor, DPŠČ, horcickova@kamenicky-senov.cz
Hornychová Marie, Skalice u ČL, DPŠČ, hornychovam@seznam.cz
Hůrková Ludmila, Klecany, DPŠČ, lida.hurkova@volny.cz
Hurt Josef, Most, Litoměřická diecéze, hurt@kamarad.cz
Hysková Marcela, Doksy, DPŠČ, hyskova.marcela@seznam.cz
Chadimová Jana, Ústí n.L., jana_chadimova@hotmail.com
Chaloupka Jakub, Kralovice, yacup@centrum.cz
Chrbolková Tereza, Krásná Lípa, tereza.chrbolkova@post.cz
Jakubská Jana, Kravaře, DPŠČ, twiggj@email.cz
Janotová Sárka, NPÚ Ostrava, janotova@ostrava.npu.cz
Jiříčka Josef, Vimperk, NPÚ Šumava, jirickaj@npsumava.cz
Jiříště Jan Nepomuk, Bělá pod Bezdězem, Litoměřická diecéze, jannep@tiscali.cz
Juřák Petr, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, jurakpetr@seznam.cz
Komersová Michaela, Česká Lípa, DPŠČ, mis.kom@seznam.cz
Konvalinková Vladimíra, Český Krumlov, kontakt přes p. Šeráka
Kopecká Ivana, NPÚ Brno, kopecka@brno.npu.cz
Kovařík Jindřich, Mar. Týnice, kontakt přes I. Bukačovou
Kovařík Viktor, Kralovice, sim.sala.bim@volny.cz
Kratochvílová Alžběta, Tisá, alzbeta.kratochvilova@loket.npu.cz
Křístek Adam, Praha, adam.kristek@seznam.cz
Kühn Jiří, Česká Lípa, DPŠČ, kuhn@natur.cuni.cz
Kühn Petr, Česká Lípa, DPŠČ, pkuhn@volny.cz
Málek František, Ústí n. L.
Moravec Jan, Praha, ČSOP, jan.moravec@ecn.cz
Novák Tomáš, Praha, gtfr@centrum.cz
Palán Aleš, Praha, Katolický týdeník, ales.palan@volny.cz
Petrlíková Pavla, Blatno, perlikova@centrum.cz
Petřík Tomáš, Praha, DPŠČ, petrikt@email.cz
Polívková Markéta, Slabce, Vlastivědný sbor Rakovnicka a okolí, marketa.polivkova@raport.cz
Pröller Miroslav, Česká Lípa, DPŠČ, miroslav.proller@cmail.cz
Pröllerová Olga, Kamen. Šenov, DPŠČ, willi.proller@volny.cz
Randáček Jan, Liberec, Krajský úřad Libereckého kraje, jan.randacek@kraj-lbc.cz
Režábková Vilma, Doksy, DPŠČ, vrezabkova@seznam.cz
Sáček Antonín, Česká Lípa, DPŠČ, antonin.sacek@tiscali.cz
Slabý Jaroslav, Jablonné v Podj., Vlastivědné muzeum ČL, slabymuzeum.clnet.cz
Smrz Antonín, Kravaře, DPŠČ
Souček Jiří, Ústí n.L., Krajský úřad Ústeckého kraje, soucek.j@kr-ustecky.cz
Stránský Jiří, Cvikov, DPŠČ, petras11@quick.cz
Szymanská Olga, Praha, Národní knihovna, olga.szymanska@npk.cz
Šebek Milan, Varnsdorf, Klub přátel muzea, sebek.milan@tiscali.cz
Šebková Olga, Varnsdorf, Klub přátel muzea
Šerák Martin, Vyšší Brod, Památkář.obec českokrumlovská, serak.m@seznam.cz
Štemberk Jiří, Praha, Klub českých turistů
Šternová Petra, Liberec, NPÚ, sternova@liberec.npu.cz
Štoгр Josef, Praha, stogr@centrum.cz
Štoгrová Jarmila, Praha, http://kaplicky.unas.cz, homobonus@seznam.cz
Tesárková Hana, Kravaře, DPŠČ, tesaha@seznam.cz
Trnková Zuzana, NPÚ Brno, trnkova@brno.npu.cz
Valenčík Michal, Praha, http://www.kostely.tnet.cz, mvalencik@quick.cz
Vitáček Zdeněk, Česká Lípa, Vlastivědné muzeum ČL, vitacek@muzeum.clnet.cz
Vochomůrka Jiří, Liberec
Žert Pavel, Praha, Pšovka, pavel.zert@textilludmila.cz

Chvála starých cest

Pavel Čech

Jsou cesty rovné a široké, cesty, po kterých vždy dosáhneme místa, kam míříme, cesty pokryté černým asfaltem, cesty nabádající k logickým úvahám a rázným rozhodnutím.

A jsou cesty, které se vinou křivolace krajinou, cesty vedoucí okolo božích muk, chvílemi se ztrácející, vyhýbající se městům a silnicím.

Zarostlé cesty lesem, které se dají poznat, jen když člověk zvedne hlavu a vidí pás nebe mezi korunami stromů.

Cesty s nízkými zídkami z naskládaných kamenů, prorostlých kořeny a pokrytých mechem. Cesty bůhvíkým kdysi dávno vyšlapávané a mířící kdovíkam. Nejsou to jizvy v krajině jako silnice a dálnice, ženoucí se v přímkách za svými cíli. Leží na tváři krajiny spíše jako pramínek spadlých vlasů, jsou vycizelované mnoha a mnoha kroky do harmonického splynutí s duší krajiny.

Cesty mlčenlivé, vonící větrem, rozpálené sluncem, cesty s kalužemi, ve kterých se shlíží nebe, cesty toulající se krajem jako ten, kdo na ně klade své kroky. Když člověk prochází krajinou po takové cestě, může s ní splynout, nespěchat, přijmout její rytmus a dech. A putování se může stát modlitbou.

I krajiny v nás samých jsou plné starých cest podobajících se cestám, po kterých chodíme. Jsou tu i ty přímé sebejisté cesty, ctižádostivě honící cíl, ale i cesty zdánlivě nesmyslně se kroutící hluboko v nás. Zarostlé pěšiny, kudy jsme již dlouho nešli, i ty zapomenuté, na které nám zůstala jen vzpomínka a ke kterým bychom už marně hledali cestu.

Jak stejné jsou naše vnitřní cesty a ty, po kterých kráčíme. Jak lehké je zabloudit v krajině, jak snadné je sejít z cesty, kterou jsme si zvolili v nás. Jak těžko se znovu hledá směr a jak příjemné může být potkat na své cestě někoho, s kým můžeš spojit své kroky.

Jak krásné a povznášející, jít po staré cestě, odložit to, co nás tíží k hromádám kamenů, které bývají na okrajích polí. Nejit v ústrety žádnému cíli, čas nechat odvanout větrem a snít.

Text opsal 13.11. 2004 v Moravském muzeu na výstavě P. Čecha „Staré cesty“ účastník konference p. Jiří Štemberk.

Kaplička na návsi, křížek v polích

Almanach konference „Místní komunita a péče o drobné památky“,
květen 2006, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Sestavila Jarmila Štogrová-Doležalová

Grafická úprava a sazba Marek Baxa, design Jakub Štogr

Fotografie Jiří Kühn, Michal Měšťan a archivy autorů příspěvků

Vydalo o.s. Drobné památky severních Čech, za podpory Nadace VIA, Česká Lípa, 2006
Tisk Pbtisk Příbram

ISBN 80-239-7306-1